

Mellom saga og historieverk

Analyse av historisk oversiktsverk og deres fremstilling av kvinnerollen i vikingtid



Maiko Yasuda

Master i historiedidaktikk, våren 2015



Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram:

Master i historiedidaktikk

Vår-semesteret, 2015

Åpen/ konfidensiell

Forfatter: Maiko Yasuda

.....
(signatur forfatter)

Veileder: Kristin Armstrong Oma

Tittel på masteroppgaven: Mellom saga og historieverk. Analyse av historisk oversiktsverk og deres fremstilling av kvinnerollen i vikingtid.

Engelsk tittel: Between sagas and history books. An analysis of encyclopedic history works and their presentations of the roles of women in the Viking Age.

Emneord: Historiebruk, historiografi, historie, kvinnehistorie, vikingtid, kvinner i vikingtid.

Sidetall: 124
+ vedlegg/annet: 0

Stavanger,
dato/år

Forord

Året jeg har jobbet med denne oppgaven har gått utrolig fort, og det har vært strevsomt og hektisk. Samtidig var det å jobbe med oppgaven lærerikt.

Jeg vil takke mine familier og venner, både i Japan og Norge, for deres støtte og oppmuntring. Jeg vil også takke min veileder Kristin Armstrong Oma, uten hennes gode råd og oppmuntring kunne jeg ikke fullført denne oppgaven.

Stavanger, 19. mai 2015.

Bildet på forsiden er hentet fra *Heimskringla*.

(*Snorre Sturlasons kongesagaer «Stormutgaven»*, F. Hødnebo, red., overs. A. Holtmark og D. A. Seip. Oslo: J. M. Stenersens Forlag. 2005, s. 48.)

Innhold

Forord	0
1. Innledning.....	4
1.1. Tema og problemstilling	4
1.2. Litteratur	7
1.3. Avgrensning	8
1.4. Teori og metode	10
1.5. Oppgavens disposisjon.....	16
2. Kvinner i vikingtiden	16
2.1. Kildemateriale	17
2.1.1. Bruk av kilder og kildekritikk	17
2.1.2. Presentasjon av ulike kilder – fordeler og ulemper.....	19
2.2. Kvinner i vikingtiden	27
2.2.1. Kvinnene i den norrøne mytologi.....	28
2.2.2. Mellom myter og realitet – Volve og skjoldmøy	29
2.2.3. Mellom fattig og rik – trellekvinner.....	31
2.2.4. Kvinnenes sosiale status.....	33
2.3. Kvinnenes liv i vikingtidssamfunnet.....	35
2.3.1. Arbeidsoppgaver og myndighet	35
2.3.2. Giftermål	40
2.3.3. Skilsmisse.....	45
2.4. Sterke kvinner	47
2.5. Oppsummering	50
3. Oversiktsverkens fremstilling av kvinner i vikingtid og vikingtidshistorie	51
3.1. <i>Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet</i> av Ida Blom og Sølvi Sogner, red. (1999)	52

3.1.1. Fremstilling av vikingtidshistorie.....	53
3.2. <i>Norsk historie 800-1536: Frå krigerske bønder til lydige undersåttar</i> av Jón Viðar Sigurðsson og Anne Irene Riisøy (2011)	58
3.2.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden	60
3.2.2. Tidligere utgave.....	63
3.2.3. <i>Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden</i> av Jon Vidar Sigurdsson (2008)	65
3.3. <i>Norvegr. Norges historie: Frem til 1400</i> av Hans Jacob Orning (2011)	66
3.3.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden	67
3.4. <i>Norsk historie I: 750-1537</i> av Ole Georg Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo (1999)	69
3.4.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden	71
3.4.2. Historie med kjønnsperspektiv	73
3.5. <i>Vikingtid og rikssamling 800-1130</i> av Claus Krag (1995).....	75
3.5.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden	77
3.5.2. <i>Norges historie. Fram til 1319</i> av Claus Krag (2000)	79
3.6. <i>Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130</i> av Per Sveaas Andersen (1977)	80
3.6.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden	81
3.7. <i>Rikssamling og kristning ca. 800-1177</i> av Erik Gunnes (1976)	83
3.7.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden	84
3.8. <i>Fra de eldste tider til 1660</i> av Andreas Holmsen (1939).....	86
3.8.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden	87
3.8.2. Tidligere utgaver	89
3.9. Oppsummering	89
4. Analyse av oversiktsverkene fremstilling av kvinner i vikingtiden	91
4.1. Utviklingen av historieforskning med fokus på kvinner i vikingtiden – fra 1970-årene til og med 2010-årene.....	91

4.1.1. Holmsen og Andersen	92
4.1.2. Gunnes og Krag.....	94
4.1.3. Øye (i Blom/Sogner)	95
4.1.4. Sigurdsson/Riisøy og Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo	98
4.1.5. Orning.....	99
4.1.6. Oppsummering	100
4.2. Analyse – hva oversiktsverkene forteller om?	101
4.3. Implikasjoner av oversiktsverkene fremstilling – konklusjon.....	114
Etterord.....	117
Litteraturliste	118

1. Innledning

Bilder av *viking* er overalt i det norske samfunnet: Stavanger fotballklubb Viking, Bil Redningstjeneste Viking, Viking Lotto, Viking Garn... Vikingene fascinerer moderne mennesker stadig og fascinerer meg også. Jeg har mange ganger møtt én type smil, en smil som sier: «Hvorfor er du som en utenlandsk, kvinnelig student så interessert i vikinger?» En smil, nesten en latter. Det er faktisk vanskelig å forklare hvorfor jeg er så opptatt av vikingtidshistorie. I sagaene ser jeg mange beskrivelser av krig og slåssing, noe som jeg ikke liker. Samtidig forteller sagaene om sjøreiser og oppdagelsesferder. Det at vikingene reiste helt til Nord Amerika, er oppsiktsvekkende og fascinerende. Ting-ordningen virker også veldig interessant for meg.

Det finnes mange interessante momenter i vikingtidshistorie, og jeg kunne godt tenkt meg å skrive for eksempel om de flotte vikingskipene eller oppdagelsesreiser i masteroppgaven. Men jeg har i stedet valgt en helt annen side av vikingtiden, noe som ikke vises klart fram når vikingtidshistorie får oppmerksomhet, nemlig kvinner i vikingtiden. Det var et spørsmål som vekket min interesse for dette tema: «Vikingkvinner? Fantes det kvinner i vikingtiden?» Faktisk var jeg en av dem som ikke hadde tenkt så mye om kvinner i vikingtiden. Jeg hadde ubevisst forestilt meg at vikingtiden var mennenes tidsepoke. Spørsmålet om det fantes kvinner i vikingtiden eller ikke, åpnet mine øyne og fanget mitt hjerte. Så begynte jeg å samle opplysninger om vikingtidskvinner, men det viste seg snart at historiebøker forteller veldig lite om kvinner. Hvorfor er det blitt slik? Dette ble mitt tema for denne oppgaven. Det er interessant nok å fokusere hvem vikingtidskvinnene var og hva de gjorde. Jeg tenker likevel at det er også viktig å se på hvorfor historiebøker forteller så lite om kvinner i vikingtiden. I denne oppgaven skal jeg derfor sette fokus på historiebøkernes fremstillinger av kvinner i vikingtiden.

1.1. Tema og problemstilling

Da jeg samlet opplysninger om kvinner i vikingtiden, fikk jeg inntrykk av at det oftest var kvinnelige historikere som engasjerte seg i dette emnet. Det fantes selvfølgelig mannlige historikere også som viste interesse for emnet, men jeg vil anta at kvinnelige historikere utgjør den største parten. Et annet trekk jeg legger merke til, er at det stort sett er mannlige

historikere som skriver bøker om vikingtidshistorie. Selv om kvinnelige historikere skriver utallige artikler, er bøkene om vikingtidshistorie som er skrevet av kvinnelige historikere sannsynligvis i mindretall. Jeg har ikke telt bøkene, men jeg tror at dette ikke er så langt ifra sannheten. Det som ser ut til å være felles i mannlige historikers fremstillinger av vikingtidshistorie, er at det omtales veldig lite, nesten ingen, kvinner. Dersom studenter som hadde lest bare disse bøkene, ble lærere, hva er det som kommer til å skje?

Jeg er tydeligvis ikke den eneste som stiller dette spørsmålet. Nanna Løkka, forsker ved Høgskolen i Telemark, har skrevet en artikkel «Vikingtidskvinnen i ettertidens lys» i *Kvinner i vikingtid* (2014)¹ og analysert hvordan historien om kvinner i vikingtiden har vært fremstilt i disse bøkene:²

- Historiske oversiktsverker: *Norsk historie I 750-1537* (2007), *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden* (2008), *Norsk historie 800-1536* (2011),³ *Norvegr* (2011).
- En historisk bok med kjønnsperspektiv: *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet* (1999).
- Arkeologiske bøker: *Jernalder i Norge* (2003), *Vikingenes verden* (2012).
- En internasjonal artikkel-basert bok: *The Viking World* (2008).
- Seks lærebøker (beregnet på elever i alderen 16-19 år) fra ulike forlag utgitt på 1990- og 2000-talle.

Basert på sin analyse, mener hun at fremstilling av vikingtidskvinnene er stereotypisk. Kvinner beskrives som husfruer med nøkler i beltet og med husholdet som ansvarsområde. Deres rolle i samfunnet er ikke tatt med i fremstillingen. Løkkas forklaring for dette stereotypiske bildet av vikingtidskvinnene er at fremstillinger av vikingtidssamfunnet i det hele tatt er stereotypisk.⁴ Det finnes et fast mønster når vikingtidssamfunnet beskrives: Gården som den minste, men viktigste enhet i samfunnet; fokus på ansvarsområder og sosiale institusjoner hvor kvinnene ikke hadde del i, for eksempel høvdingedømmet og tinget; dikotomien inn/ut, og kvinnene blir knyttet til den såkalte private sfæren. Hun stiller seg kritisk til denne dominerende fremstillingsmåten. Nettopp på grunn av dette faste mønstret kan det, etter hennes mening, hende at forskning som ikke passer inn i rammen, ikke blir tatt opp i den generelle faglitteraturen. Hun mener videre at dette fremstillingsmønstret

¹ Løkka 2014: 11-37.

² I tillegg til bøkene analyserer hun utstillinger på en rekke museer. Hun gir også en oversikt over tidligere forskning på vikingtidskvinner.

³ Løkka oppgir årstall 2008 for denne boken, men det er i 2011 den ble utgitt.

⁴ Løkka 2014: 17-18.

nedvurderer kvinnes rolle og stilling i vikingtidssamfunnet og medfører at historien om vikingtidskvinnene og kvinneforskning blir ekskludert og marginalisert.⁵

Løkka poengterer samtidig at selve begrepet «vikingtid» karakteriseres som maskulint. Denne betegnelsen ble skapt på 1800-tallet, med nasjonsbyggings ideologi. På grunn av denne betegnelsen fremheves det særlig *vikingenes* krigerske og voldelige bilder, og tidsperioden som kalles vikingtid er blitt sterkt maskulinisert. Det kvinnelige og mer nyanserte bilder av vikingtidssamfunnet får dermed veldig liten oppmerksomhet.⁶

Jeg følger Løkkas spor, men vil konsentrere meg om historisk oversiktsverk om norsk historie. (Jeg presenterer bøkene i neste underkapittel 1.2.) I denne oppgaven skal jeg analysere oversiktsverkene fremstillinger av kvinner i vikingtiden, og det som er sentrale spørsmål er:

- 1) Hvordan har historien om kvinner i vikingtiden vært fremstilt i de utvalgte oversiktsverkene? Her dreier det seg om utviklingen av oversiktsverkene fremstillinger av vikingtidskvinnene. Samtidig skal jeg også se på hvordan kvinnehistorisk forskning på vikingtidshistorie har utviklet seg, det vil si utviklingen av historieforskning med fokus på kvinner i vikingtiden.
- 2) Hva forteller oversiktsverkene om vikingtidskvinner? Dette handler om hvilket tema historikerne har valgt å fremstille og hvilke forestillinger om vikingtidskvinner historikerne særlig fremhever. Dette henger sammen med det siste og viktigste spørsmålet:
- 3) Hva er det som kommer til uttrykk i oversiktsverkene fremstillinger av vikingtidskvinner? Hvilke implikasjoner har disse fremstillingene for folk og utdanning? Jeg forsøker å svare på disse spørsmålene.

Til slutt må det også nevnes at kjønnsperspektiv og kvinne/kjønnforskning kommer til å ha en viktig rolle i denne oppgaven. Oversiktsverkene jeg har valgt er tilfeldigvis skrevet av mannlige historikere. Ettersom alle mennesker blir påvirket av ulike faktorer, for eksempel samfunnsforhold, personlig bakgrunn, tendenser i fagmiljø og kjønn, er historikere heller ikke unntak i den forstand. Historikernes kjønn kan påvirke blant annet deres valg av tema og fremstillingsmåte. I tillegg kommer kjønnsperspektiv til å ha en stor betydning særlig når tema eksplisitt dreier seg om kvinner.

⁵ Løkka 2014: 22-23.

⁶ Løkka 2014: 27.

1.2. Litteratur

Jeg skal i denne oppgaven analysere utvalgte oversiktsverks fremstilling av kvinner i vikingtiden, og jeg har valgt å fokusere på disse bøkene fremstillinger:

- Andreas Holmsen: *Fra de eldste tider til 1660* (1939/1977).
- Erik Gunnes: *Rikssamling og kristning ca. 800-1177* (1976/1994).
- Per Sveaas Andersen: *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130* (1977).
- Claus Krag: *Vikingtid og rikssamling 800-1130* (1995/2005).
- Jón Viðar Sigurðsson: *Norsk historie 800-1300: frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt* (1999/2006).
- Ole Georg Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo: *Norsk historie I: 750-1537* (1999/2007).
- Claus Krag: *Norges historie. Fram til 1319* (2000).
- Jon Vidar Sigurdsson: *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden* (2008).
- Hans Jacob Orning: *Norvegr. Norges historie: Frem til 1400* (2011).
- Jón Viðar Sigurðsson og Anne Irene Riisøy: *Norsk historie 800-1536: Frå krigerske bønder til lydige undersåttar* (2011).

Jeg har valgt oversiktsverker om norsk historie. Disse bøkene brukes/er blitt brukt som enten pensumlitteratur eller viktig sekundærlitteratur av studenter i historie eller lærerutdanning. Tanken bak dette valget er at oversiktsbøkene som regel er ment til å fremstille en grunnleggende og oversiktlig kunnskap i emnet, og at siden disse er pensumlitteratur, er det denne kunnskapen som blir/er blitt nedfiltrert til det norske folk gjennom grunnutdanningen som lærerne står/har stått for. Hvilken forestilling om vikingtidskvinner studenter (og andre historieinteresserte lesere) kan få av disse bøkene, er et av temaene i denne oppgaven.

For å avgrense har jeg valgt bøkene fra 1970- til 2010-årene og som er skrevet på norsk (utgitt i Norge). Det finnes to Grunner til at bøkene fra 1970-tallet er inkludert: Den ene er for å se utviklingen av historieforskning. Den andre er at disse bøkene, særlig Holmsen og Andersen, har hatt og fortsatt har innflytelse på historieforskning. Holmsens bok ble utgitt for første gang i 1939, og i 1977 ble den fjerde utgaven utgitt. Jeg tenkte at det måtte være god grunn til at denne boken ble utgitt på nytt i 1977, 40 år etter den første utgivelsen. Derfor har jeg valgt denne boken også.

Dessuten er *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet* (Ida Blom og Sølvi Sogner, red., 1999) også tatt med. Dette er fordi at alle oversiktsverkene, unntatt boken av Sigurðsson og Riisøy, er skrevet av mannlige historikere. For å finne ut om det finnes noen forskjeller mellom oversiktsverkene og historieverk som er skrevet bevisst med kjønnsperspektiv, skal jeg bruke denne boken.

1.3. Avgrensning

I denne oppgaven setter jeg fokus på fremstilling av kvinnene i vikingtiden i utvalgte oversiktsverker, og det trengs først noen avklaringer angående enkelte begrep for å unngå forvirring. Det handler om *tid*, *sted* og *mennesker*:

Tid

I bøker om norsk historie betegnes tidsperioden fra ca. 800 til ca. 1100 nesten uten unntak som vikingtid. Vikingtiden i norsk historisk sammenheng var perioden hvor nordmenn reiste ut av landet på plyndringstokt og handelsferd og bosatte seg på et nytt land. Det er blitt en tradisjon å mene at vikingtiden startet med angrepet på klosteret på Lindisfarne i England i 793. Jeg kan tenke meg at dette angrepet sannsynligvis ikke var den aller første vikingtokt, og at flere vikingangrep som ikke ble registrert, trolig hadde funnet sted allerede før 793.⁷ Det er likevel ikke lett å datere nøyaktig når vikingtiden startet. Derfor skal jeg følge tradisjonen og sette vikingtidens start til ca. 800.

Når det gjelder slutten av vikingtiden, finnes det ulike meninger hos historikere. For eksempel mener Jón Viðar Sigurðsson, professor ved Universitetet i Oslo, at vikingtiden var slutt omkring 1050, mens Claus Krag, professor ved Høgskolen i Telemark i Bø, påpeker at det kan diskuteres om det er like naturlig å sette slutten av vikingtiden til 1100-tallet.⁸ Torgrim Titlestad, historiker og tidligere professor ved Universitetet i Stavanger, hevder derimot at det er vanlig å sette sluttpunktet til 1066, da Harald Hardråde⁹ falt i slaget ved Stamford bro.¹⁰ Jeg er enig med Titlestad, fordi det er et klart skille mellom Harald Hardrådes tid og tiden etter. Det var kong Olav Kyrre som overtok makten i Norge etter Harald. I de første tre årene

⁷ Myhre 1993: 198.

⁸ Sigurðsson 2006: 11. Krag 2000: 28.

⁹ Jeg skal i denne oppgaven kalle kongene med tilnavn, for eksempel Harald Hårfagre og Olav den hellig i stedet for Harald Halvdansson og Olav Haraldsson.

¹⁰ Titlestad 2011: 27.

regjerte han sammen med broren Magnus Haraldsson, men Olav ble enekonge etter brorens død. Olav fikk tilnavnet Kyrre, som betyr *den rolige*. Dette tilsier at hans regjeringstid kan karakteriseres som en forholdsvis rolig, fredelig tid. En grunn til dette kan være at kristendommen omsider ble godt rotfestet i Norge. Sannsynligvis fantes det fremdeles noen «vikinger» i Norden selv etter 1066, men disse var trolig få. I motsetning til Olav Kyrres tid var tiden under Harald Hardråde preget av uro på grunn av rivalisering mellom kongen og stormenn i Norge og mellom den norske og den danske kongemakt. I tillegg ser jeg Haralds ferd til England i 1066 som den siste store erobringforsøk utført av en vikingkonge, siden Olav Kyrre ikke dro i hærtog. Jeg mener derfor at det er dannet et klart skille mellom Harald Hardrådes tid og Olav Kyrres tid, og at det er passelig å sette slutten av vikingtiden i 1066, Haralds fall. Dermed dreier vikingtiden i denne oppgaven seg om perioden fra ca. 800 frem til Harald Hardrådes fall, 1066.

Sted

Jeg fokuserer hovedsakelig på forholdet i Norge. Når det gjelder hvor stort *Norge* i vikingtiden var, er det vanskelig å fastslå. Men det finnes en kilde fra 800-tallet som kan gi oss en innsikt i datidens forestilling om Norge; det dreier seg om en skildring som en mann, Ottar, ga til den engelske kongen Alfred den store under sitt handelsopphold i England. Han var en høvding fra Hålogaland og fortalte kongen om landet han kom fra, nemlig *nordmennes land (norðmanna land)* som han også kalte *Norðweg*. Ut fra denne skildringen kan vi anta at Norge på 800-tallet utgjorde området fra Sør-Troms i nord til Vestfold i sør.¹¹ I tillegg til dette *nordmennes land* skal jeg inkludere også Island når jeg ser nærmere på kvinnene i vikingtiden. Grunnen er at det først og fremst var nordmennene som var aktive i landnåmet på Island.¹² Dette vil si Island tilhørte den samme kulturen som Norge.

Mennesker

Ettersom denne oppgavens fokus ligger i norsk historie, er det nordmenn som står sentralt. Likevel forekom det at utlendinger blandet seg i norsk historie. Derfor skal jeg inkludere noen utenlandske mennesker også; et eksempel er Alfiva, som styrte Norge sammen med sønnen sin i en kort periode etter Olav den helliges fall. Samtidig er islendinger (stort sett islandske

¹¹ Sigurðsson 2011: 24-25.

¹² Sigurðsson 2011: 52-53.

kvinner) også inkludert siden det islandske samfunnet også var i fellesskapet med den norske kulturen.

1.4. Teori og metode

Denne oppgavens tema er å analysere historikernes fremstilling av kvinner i vikingtiden i ulike oversiktsverker, og jeg skal utføre analysen fra tre innfallsvinkler: 1) Fokus på hvordan oversiktsverkene gjennom tidene har fremstilt historien om kvinnene i vikingtiden; 2) selve innholdet i historikernes fremstillinger og 3) disse fremstillingenes implikasjoner. Når det gjelder analysen av utviklingen av oversiktsverkene fremstillinger og innholdet av historikernes fremstillinger, er historiografisk analyse en relevant tilnæringsmåte. Historiebruk er dessuten nøkkelord i analysen av både fremstillingenes innhold og implikasjoner. Ettersom jeg også skal se nærmere på sammenhengen mellom historikernes kjønn og fremstillinger i oversiktsverkene, har kjønnsperspektiv og kvinneperspektiv en stor betydning i denne oppgaven. Slik som kapitlet «1.3. Litteratur» viser, er åtte av ti historiebøker jeg skal fokusere på i denne oppgaven skrevet av mannlige historikere. Det er dessuten *jeg*, en kvinne, som skal analysere disse verkene. I denne forbindelsen tenker jeg at *feminist standpoint theory* kan spille en viktig rolle. Jeg vil se nærmere på *feminist standpoint theory*, historiebruk og historiografi:

Feminist standpoint theory

Feminist standpoint theory er både viktig og nyttig teori i analysen der det settes fokus på kjønn. Denne teorien har sitt opphav i marxistisk tanke som går ut på at samfunnet er preget av klasseskillet og skillet mellom de makthaverne og den undertrykte. Teorien ble etablert i 1970- og 1980-årene da kvinnebevegelsen blomstret. Feminist standpoint theorys nøkkelbegrep er dikotomien *den dominerende* (undertrykkere) og *den marginaliserte* (den undertrykte). Det er menn som er den dominerende og har kontroll over det politiske, sosiale, økonomiske og kulturelle livet i samfunnet, mens de som ikke er menn, blir undertrykt og

marginalisert. Kvinner er en av de marginaliserte gruppene.¹³ Teoriens fokus settes særlig på forholdet mellom politisk og sosial makt og kunnskap. Det er viktig å påpeke her at «standpoint» ikke betyr det samme som perspektiv eller synspunkt i denne sammenhengen. Sandra Harding, pioneren av standpoint theory, mener at standpoint er en oppnådd kollektiv identitet eller bevissthet. De undertrykte sosiale plassering er utgangspunktet for etablering av standpoint, og standpoint etableres gjennom opplevelsen av kollektiv politisk kamp, en kamp som krever både vitenskap og politikk.¹⁴

Det som står mest sentralt i feminist standpoint theory, er at all kunnskap er sosialt betinget og basert på de dominerendes, det vil si mennenes, verdier og normer. De samfunnsmessige forholdene gjenspeiles i kunnskap. Harding mener at det tross alt er erfaringer som skaper kunnskap, og at de dominerende dermed kan ha bare en type kunnskap, som er basert på deres erfaring som de dominerende i samfunnet. Derimot har de marginaliserte mulighet til å ha andre typer kunnskap i tillegg til de dominerendes kunnskap, nemlig deres egen kunnskap fra deres egne erfaringer. Harding mener at med forskjellige typer kunnskap får de marginaliserte et utgangspunkt som kan tilrettelegge forskning på hvordan samfunnet struktureres og opprettholdes av de dominerende. Det at de marginaliserte har et langt bedre utgangspunkt enn de dominerende i å legge merke til og studere de sosiale forholdene, nettopp fordi de er marginalisert, er også et viktig moment i feminist standpoint theory. Basert på dette, mener feminist standpoint teoretikere at forskning skulle starte med kvinnes liv for å belyse hvordan samfunns orden er.¹⁵

Nettopp denne tanken om at kunnskap er sosialt betinget, og at de marginaliserte har større mulighet til å analysere sosiale forholdene, er grunnen til at jeg har valgt å benytte denne teorien. Jeg har ofte opplevd at kvinnelige historikers fremstilling av vikingtidskvinnene gir mer omfattende og utførlige opplysninger om kvinnes liv i vikingtiden, enn mannlige historikers fremstilling gjør. I denne forbindelsen har feminist standpoint theory gitt meg en god forklaring, og jeg har derfor valgt å benytte denne teorien i denne oppgaven.

Et annet viktig moment ved standpoint theory er at ettersom all kunnskap er preget av sosial kontekst, betraktes forskernes objektivitet også som sosialt konstruert og betinget. Standpoint teoretikere mener at objektivitet er de dominerendes objektivitet, dermed ikke nøytral og

¹³ Det finnes andre typer standpoint theory. Hvem som er den dominerende/den marginaliserte, varierer etter hvilket utgangspunkt forskeren tar. For eksempel, kan hvite kvinner være den dominerende, mens den svarte kvinner blir marginalisert.

¹⁴ Harding 2004a: 1-8.

¹⁵ Harding 2004a: 4-7.

upartisk. Men standpoint teoretikernes objektivitet er heller ikke nøytral. Harding mener at «maksimert objektivitet», også kalles sterk objektivitet (strong objectivity),¹⁶ krever «sterk refleksivitet (strong reflexivity)¹⁷». Maksimert objektivitet betyr mer upartisk, universell objektivitet enn *vanlig* objektivitet som er preget av sosiale forhold. Pågående refleksjon, selv-kritikk, og forskerens bevissthet om at de selv er en del av kunnskapsobjekt kan, ifølge Harding, hjelpe forskerne med å oppnå maksimert objektivitet. Samtidig hevder hun at ikke alle sosiale verdier og interesser som påvirker objektivitet omsider regnes som dårlige. Derfor trenger man ikke å avvise objektivitet. Tvert imot kan objektivitet være nyttig i å forske samfunnsforhold. Hun mener at oppfatning av objektivitet belyser nettopp forskjellen mellom menneskenes tanke om hvordan samfunnet skal være og hvordan det faktisk er.¹⁸ Jeg er enig med Harding. Selv om objektivitet ikke er så upartisk eller universell som den egentlig skulle være, kan den bidra til utviklingen av forskning.

I denne oppgavens sammenheng kommer tanken om at all kunnskap og objektivitet er sosialt konstruert, til å ha en stor betydning. Denne tanken blir et grunnlag for analysen av historikernes fremstilling av kvinner i vikingtiden. Ved å fokusere på historikernes historieskrivninger kan jeg trolig få innblikk i hva slags kunnskap og forestillinger som er dominerende i det norske historiefagmiljøet, øvrig det norske samfunnet. Samtidig er objektivitet også et viktig analysetema. Etter min mening, forsøker historikerne vanligvis å skrive historiebok så objektivt og upartisk som mulig. Jeg kan tenke meg at analysen av deres historiefremstillinger sannsynligvis (eller forhåpentligvis) kan belyse deres oppfatning av hva som er objektiv fremstilling. Dette vil igjen belyse hva som er antatt å være normativ i historiefagmiljøet. Jeg kan tenke meg at jeg som utenlandsk kvinne har et godt utgangspunkt for analysen. Likevel finnes det også utfordringer fordi jeg samtidig er påvirket av både samfunnsforholdene i Norge og historiesyn som er dominerende i det norske historiefagmiljøet. Den eneste løsningen jeg kommer på, er å være meg selv og være bevisst hvilken bakgrunn jeg har og at jeg faktisk påvirkes av ulike faktorer.

Historiebruk

Når historikere bruker sagaene (historiekultur) for å skrive norsk historie, er dette også en form for historiebruk. Faget historiebruk omfatter flere kunnskapsområder, og det er dermed

¹⁶ Harding 2004b: 127.

¹⁷ Harding 2004b: 138.

¹⁸ Harding 2004b: 127-128, 136-138.

vanskelig både å definere hva historiebruk nøyaktig *er* og å avgrense hvilken empiri og teori faget bygger på. Jeg vil heller se på hva historiebruk går ut på. Et av begrepene som står sentralt i historiebruk, er historiekultur. Historiekultur er noe som innehar historisk referanser og tilrettelegger at fortid, nåtid og framtid bindes sammen. Historiekultur kan være både noe konkret, for eksempel kilder og produkter, og noe abstrakt, for eksempel sedvaner og ritualer. Når historiekultur brukes og bidrar til å danne mening, kalles det historiebruk, det vil si bruk av historie. Historiebruk tar ulike former i ulike sammenhenger, for eksempel historiebøker, TV-reklamer, politiske taler, navn på fotballklubb, m.m.¹⁹

Erindring er også et viktig begrep i historiebruk. *Erindring* betegnes med et begrepspar, *hukommelse* og *glemsel*. *Hukommelse* og *glemsel* er sterkt knyttet til hverandre, nemlig at *hukommelse* verdsettes nettopp på grunn av *glemsel*. Tanken om at man glemmer, gir det å huske mening.²⁰ Hvilket aspekt ved historie man vil huske/glemme kommer til uttrykk i historiebruk. Dette henger sammen med at historie kan brukes for mangt ut fra ulike hensikt og behov. Det er ikke bare innenfor historiefaget historie (historiekultur) kan anvendes. Politikere bruker, for eksempel, historie i politisk tale for å legitimere eller rasjonalisere sin politikk. I tillegg til historikerne og politikerne har alle mennesker mulighet til å bli brukere etter sitt behov, for eksempel behov for å gjenoppdage eller restaurere tapte verdier i fellesskapet, ønsket om å minnes og oppleve forankring i en større sammenheng. Ikke-bruk av historie er også en form for historiebruk. Et eksempel på ikke-bruk av historie er når visse spor av fortiden systematisk blir usynliggjort for å legitimere samtidens ideologier eller styresett.²¹ Det er nettopp *glemsel* som spiller en viktig rolle i ikke-bruk av historie.

Når historiebruk utvides fra én/noen få til mange/samfunn, henger det sammen med hvor stor makt den ene personen/gruppen har i samfunnets intellektuelle liv. Jo større makten man har, jo større blir muligheten til å få meninger kjent og budskap spredt i samfunnet. Likevel blir meningene og budskapene ikke automatisk mottatt, med mindre at de er samstemte med allmuens godtatte idestrømninger og holdninger.²² Dette aspektet ved historiebruk kan være viktig når jeg analyserer historikernes fremstilling av vikingtidskvinnene. Spørsmål om hvilke forestillinger historikerne (noen få) forsøker å få kjent hos historiestudenter og i samfunnet (mange/samfunn), kommer til å stå sentralt i denne oppgavens sammenheng.

¹⁹ Bøe 2006: 17-18.

²⁰ Bøe 2006: 18.

²¹ Bøe 2006: 20-21.

²² Bøe 2006: 23-24.

Et annet viktig begrep i forbindelse med historiebruk er historiebevissthet. Jan Bjarne Bøe, historiker og tidligere professor ved Universitetet i Stavanger, redegjør for historiebevissthet på den måten: «Å utvikle historiebevissthet er en læreprosess hvor individet knytter sammen sin nåtidige situasjon med opplevelsen av en fortid og forventninger til en framtid, et samspill mellom fortidsfortolkning, samtidsforståelse og framtidforventning.»²³ Ut fra dette mener jeg at historiebevissthet er et grunnlag for tanken om at samtiden man lever i, henger sammen med fortiden og framtiden, og at menneskene lever i og er en del av en stor historisk sammenheng.

Historiebruk er et godt hjelpemiddel til å utvikle historiebevissthet. Når man for eksempel leser en bok om kvinneverk i motstandsbevegelsen under andre verdenskrig, får man opplysninger om fortiden. Men denne historieskrivningen inneholder også historikerens holdninger, budskap og intensjon samt verdier og holdninger i historikerens samtid. Historikeren selv lever i en historisk tid og påvirkes av sin samtid. Denne samtidens påvirkning reflekteres i hennes/hans valg av tema og fremstillingsmåte. Framtidig perspektiv kommer også til uttrykk i form av historikerens hensikt med boken (framtidforventninger) og konsekvens av denne boken. Kanskje hadde historikeren lyst til å ta oppgjør med samtidens historiesyn? Har denne boken fått en stor betydning for ettertiden? Ved å studere historiebruken i boken, får man oppleve at fortiden, samtiden og framtiden bindes sammen. Dessuten kan man få bedre forståelse av sin samtid ved å sammenligne den med historikerens samtid dersom det finnes tidsforskjell mellom dem. I nettopp studiet av historiebruk utvikles på denne måten historiebevissthet.

Historiebevissthet har en stor betydning for analysen av historiebruk, særlig når jeg fokuserer på konsekvenser av historikernes fremstilling av vikingtidskvinnene. Historiefremstillinger i oversiktsverkene kan nemlig bli et grunnlag for at lesere utvikler sin historiebevissthet. Men jeg kan tenke meg at påvirkning av historiefremstillingene ikke stopper ved leserne. Dersom lærere som har lest disse oversiktsverkene under studieperiode og baserer seg på dem i undervisning på skolen, kan disse bøkene på indirekte måte komme til å gi innflytelse på elevenes utvikling av historiebevissthet. I denne oppgavens sammenheng står ideen om historiebevissthet dermed sentralt i spørsmålene om hvordan fortiden (historien om kvinner i vikingtiden) kan oppleves gjennom fremstillinger i oversiktsverkene, hva disse

²³ Bøe 2006: 24.

fremstillingene kan fortelle om historikernes samtid og hvilke implikasjoner disse fremstillingene kan ha.

Historiografi

Historiografi betyr historien om historien²⁴ og studiet av historiefagets utvikling. Mitt fokus på historikernes fremstilling, heller enn realhistorie, kategoriseres som historiografisk studie. Ifølge Jan Eivind Myhre, professor i moderne historie ved Universitetet i Oslo, finnes det fire tilnæringsmåter å bedrive historiografisk forskning på: 1) Å fokusere på selve historikerne og analysere hvordan historikernes personlighet, bakgrunn eller erfaring påvirker deres forskning. 2) Å se på historiefagets interne og/eller eksterne forhold for å finne ut grunnen(e) til fagets utvikling. Det kan for eksempel være interne vitenskapelige argumenter mellom historikerne eller eksterne samfunnsmessige faktorer som virker inn i historiefagets utvikling. 3) Tema og metode er nøkkelord for den tredje måten. Det handler om å studere blant annet hvilket tema historikerne har valgt å skrive om eller hvordan de har gått fram. 4) Å fokusere på historikernes teori og praksis. Det dreier seg om å studere om det faktisk er sammenheng mellom bokens/artikkelens program (hva historikeren sier boken/artikkelen kommer til å omhandle) og selve innhold (det som historikeren har skrevet).²⁵

I forbindelse med analysen av utvikling av forskning på kvinnene i vikingtiden skal jeg benytte den andre måten, det vil si å fokusere på historiefagets interne/eksterne forhold. Hvordan forskningen har utviklet seg gjennom tidene og hvordan utviklingen henger sammen med samfunnsforhold skal være hovedtema i denne analyse. Når det gjelder analysen av historikernes fremstillinger, er den første og tredje måten relevant. Den første måten kan benyttes for å finne ut hvordan historikernes bakgrunn, interesse og kjønn påvirker deres historiefremstillinger. Den tredje måten, som går ut på å fokusere på forskningstema og metode, kan i denne oppgavens sammenheng belyse hvilke aspekter ved historien om vikingtidskvinnene historikerne har fokusert på.

Når det gjelder utfordringer ved historiografisk tilnærming, er det ikke alltid lett å finne ut i hvilken grad historieforskning er blitt påvirket av samfunnsforhold eller historikernes bakgrunn, kjønn, interesse. I denne oppgaven skal jeg omsider basere meg på feminist

²⁴ Historie er et flertydig ord og betyr fortiden, beskrivelsen av fortiden og fortellingen. Her dreier det seg om beskrivelsen av fortiden.

²⁵ Myhre 2009: 13, 15-17.

standpoint theory, som går ut på at all kunnskap er sosialt konstruert. Dermed tar jeg utgangspunktet i at alle historiefremstillinger som behandles i denne oppgaven, er påvirket av både samfunnsmessige og personlige forhold. Jeg skal fokusere på disse forholdene for å finne ut om det finnes noen sammenhenger mellom ulike forhold og historikernes fremstillingsmåte.

1.5. Oppgavens disposisjon

Denne oppgaven er delt i fire: Det første kapitlet er innledningskapittel som danner grunnlag for oppgaven. I det andre kapitlet skriver jeg generelt om kvinner i vikingtiden. Her fokuseres det aller først på ulike typer kildemateriale som kan brukes til forskning på historien om vikingtidskvinner, deretter på hva disse kildene forteller om kvinner i vikingtiden. Jeg skal se nærmere på ulike grupper kvinner, både mytologiske og jordiske kvinner, og kvinnenenes liv i vikingtiden med særlig fokus på deres arbeidsoppgaver og myndighet, giftermål og skilsmisse.

Det tredje kapitlet gir presentasjon av utvalgte oversiktsverk. Jeg skal se nærmere på hva disse oversiktsverkene forteller om historien om kvinner i vikingtiden. Dette blir utgangspunktet for det fjerde kapitlet som handler om analysen av oversiktsverkene fremstillinger. Først skal jeg gjøre rede for utviklingen innenfor historiefagmiljøet for å belyse hvordan denne utviklingen henger sammen med oversiktsverkene valg av tema og fremstillingsmåte. Deretter skal jeg fokusere på selve innholdet i oversiktsverkene fremstillinger av vikingtidskvinner. Hva de forteller/ikke forteller om, er et sentralt spørsmål i denne forbindelsen. Til slutt skal jeg konkludere analysen ved å belyse implikasjoner av oversiktsverkene fremstillinger. Etter konklusjonen skal jeg skrive kort Etterord.

2. Kvinner i vikingtiden

Denne oppgavens fokus ligger i historikernes forskning på kvinner i vikingtiden og hvilken forestilling om vikingtidskvinnene kommer til uttrykk i oversiktsverkene. Når historikerne skriver om kvinner i vikingtiden, må de hente opplysninger fra en eller annen plass. Men

hvilke typer kilder kan de benytte? Hva kan disse kildene fortelle om kvinner i vikingtiden? For å svare på disse spørsmålene og å danne grunnlag for de kommende kapitlene, skal jeg i dette kapitlet gjøre rede for ulike typer kildemateriale som kan brukes til forskning på vikingtidskvinner og hva disse kildematerialene kan fortelle om kvinnene i vikingtiden.

Dette kapitlet er delt i fem: Den første delen handler om kildekritikk og presentasjoner av ulike typer kildemateriale. Kildekritikk går ut på at historikerne må granske historisk kildematerialenes opphav, brukbarhet og troverdighet. I forbindelse med presentasjonen av kilder skal jeg også se på fordeler og ulemper ved bruk av disse kildene. I den andre delen skal jeg fokusere på kvinner i vikingtiden, og det dreier seg om både mytologiske kvinneskikkelser og jordiske kvinner, med særlig fokus på trellkvinner. Den tredje delen handler om kvinnes liv i vikingtiden. Her skal jeg sette fokus på kvinnes arbeidsoppgaver og myndighet, giftermål og skilsmisse. Deretter skal jeg se nærmere på de sterke kvinner i den fjerde delen av dette kapitlet. Den femte og siste delen er oppsummering av kapitlet.

2.1. Kildemateriale

Når man studerer mennesker og samfunnsforhold i fortiden, bruker man kildemateriale som kan fortelle noe om fortiden. Det finnes ulike typer kilder, for eksempel arkeologiske funn og skrevne kilder. Kildetyper varierer etter som hvilken tidsperiode forskningen handler om. I forskning på kvinner i vikingtiden kan jeg bruke flere typer kildemateriale; sagaene, runeinnskrifter, skaldekvad, Eddadiktene, arkeologisk materiale, steds- og gårdsnavn, lovtekstene og utenlandske skriftlige kilder. Her skal jeg se nærmere på hva disse kildene er og fordeler og ulemper ved disse. Men først skal jeg redegjøre for problem med bruken av historiske kilder.

2.1.1. Bruk av kilder og kildekritikk

Det finnes mange ulike typer kildemateriale som kan brukes i historieforskning. I vikingtidshistorisk sammenheng, for eksempel, er sagaene og skaldekvadene så vel som arkeologisk materiale ofte brukt som viktige kilder. Hva kildene kan fortelle, varierer vanligvis fra kilde til kilde, avhengig av kildenes type. Dette gjenspeiles i at kildene belyser menneskeliv og samfunnsforhold på hver sin måte. Ettersom kildene som regel har

forskjellige opphav og karakter, varierer deres pålitelighet og brukbarhet som historisk kildemateriale. Det som er viktig når man bruker ulike typer kildemateriale, er å granske kildenes proveniens og å være kildekritisk. Nøkkelspørsmål ved granskning er blant annet når og i hvilke omstendigheter kildene ble til; i hvilken kontekst kildene står i; dersom det fantes en eller flere opphavspersoner, hvem de var, hva deres formål var og om de hadde evne eller mulighet til å si sannhet; om kildene er troverdige og ekte; om kildene er førstehånds- eller annenhåndskilde; om kildene er fremstilt objektivt eller har tendens.²⁶

Det som er problematisk med bruken av historiske kilder, er at de ikke alltid gir et helhetsbilde av det faktiske forholdet i fortiden. Kildematerialene vi har i dag er tross alt levninger av fortiden. De representerer bare en liten del av den tiden de er skapt i og er dermed ikke i stand til å gi en bred oversikt. Det er derfor oftest slik at i historieforskning må ulike typer kildematerialer tas i bruk samtidig. Akkurat som et puslespill må man sette fragmenterte bilder sammen for å danne en oversikt eller en del av oversikt. I denne sammenhengen oppstår det et annet problem, nemlig at disse levningene av fortiden i de fleste tilfeller må tolkes av forskeren selv. Det er forskeren selv som må trekke slutningene.²⁷ Tolkingsprosessen er ikke noe enkel sak. En liten gjenstand, for eksempel, kan ha hatt mange betydninger i fortiden, eller et ord kan ha betydd helt motsatt som det i dag betyr. Jo lengre den perioden man studerer er tilbake i tiden, jo vanskeligere blir tolkningsprosessen.

Kildematerialene fra vikingtiden er ikke unntak i denne sammenhengen. Vikingtidsforskere er som regel nødt til å bruke ulike typer kildemateriale samtidig for å få bedre forståelse, og disse kildene trenger å tolkes og granskes. Historikeren Knut Kjeldstadli mener at det finnes to måter man kan anvende kildene på, å bruke dem som levning og som beretning. Alt historisk materiale som stammer fra fortiden kan brukes som levning, mens kun kildene som er både menneskeskapt, meddelende, beskrivende og fortidsrettet, kan brukes som beretning. Kongesagaene er, ifølge Kjeldstadli, et eksempel på den kildetyper som kan brukes som beretning. Han mener at ettersom disse berettende kildene, i motsetning til materiale som kan brukes kun som levninger, meddeler hvordan det var, trenger forskeren ikke å trekke slutninger. Likevel mener Kjeldstadli at det ikke kan utelukkes at det de berettende kilder forteller, ikke alltid er sant. Forskeren selv må derfor granske kildenes troverdighet. Dette vil

²⁶ Kjeldstadli 1999: 175-180.

²⁷ Kjeldstadli 1999: 170-172.

si at uansett kildetype, er det forskerens oppgave å granske og tolke kildemateriale og levninger for å rekonstruere fortiden.²⁸

Det oppstår et annet problem i forbindelse med tolkning av kildene, nemlig forskernes forutinntatthet. Forskerne er selv historisk og er påvirket av tiden de lever i. Deres forskning preges for eksempel av deres samtid, forskningsmiljø de tilhører og tidligere forskningsresultater, så vel som deres bakgrunn, personlighet, kjønn og personlige meninger. I så fall synes det vanskelig, nærmere umulig, å være *objektiv* i tolkningsprosess og forskning.²⁹ For å løse dette problemet, eller å oppnå sterkere objektivitet, mener Sandra Harding, standpoint teoretiker, at forskeren må være selv-kritisk og analysere seg selv samt forsknings objekt. I tillegg mener hun at forskerens oppfatning av objektivitet som blir uttrykt i forskningsresultat, kan belyse hva som er dominerende tankegang i samfunnet eller forskningsmiljøet denne forskeren tilhører.³⁰ Dette kan sannsynligvis bidra til bedre forståelse på både selve forskningsresultatet og samfunnet. I så fall mener jeg at man ikke treger å forkaste objektivitet fullstendig. Kjeldstadli oppsummerer at særlig historieforskning ikke må baseres på myter og sagn og forskning må utføres på saklig, ikke-villedende og vitenskapelig nøyaktig måte.³¹

2.1.2. Presentasjon av ulike kilder – fordeler og ulemper

I forskning på vikingtidshistorie bruker historikerne vanligvis forskjellige typer kildemateriale. Det dreier seg om både skriftlige kilder og arkeologisk materiale, og disse kildematerialene kan på hver sin måte gi oss innsikt i vikingtidssamfunnet. Det som benyttes mest i vikingtidsforskning, med særlig fokus på kvinner i vikingtiden, kan være sagaene, skaldekvadene og arkeologisk materiale. Men andre kilder som *Edda*, runeinnskrifter, steds- og gårdsnavn, lovtekstene og utenlandske skriftlige kilder brukes også. Jeg skal her se nærmere på disse kildetypene, samt fordeler og ulemper ved bruk av dem. Aller først presenterer jeg sagaene, skaldekvadene og arkeologisk materiale, deretter andre kilder.

²⁸ Kjeldstadli 1999: 169-175.

²⁹ Kjeldstadli 1999: 305.

³⁰ Harding 2004: 136-138.

³¹ Kjeldstadli 1999: 315.

Saga

Saga er en unik litteratursjanger, med opphav i 1100-tallet Island, som hovedsakelig forteller om mennesker og hendelser på Island og i Norge og andre norrøne områder i tidsrommet mellom 800-tallet og 1300-tallet. Det finnes ulike typer sagaene, og de kan deles i flere grupper etter hva de handler om, for eksempel kongesagaene om norske konger, ættesagaene om islendinger, biskopssagaene om islandske biskoper, fornaldersagaene om legendariske helter og fortellinger. I vikingtidshistorisk sammenheng er både kongesagaene og ættesagaene gjeldende som kilder. Samtidig kan fornaldersagaen også i en viss grad brukes som kilder til kvinner i vikingtiden. Innholdet i fornaldersagaene er legendariske fortellinger som handler om tiden før Island ble bebygget. Disse fortellingene er fulle av dramatiske hendelser og eventyrfortellinger og brukes vanligvis ikke som historiske kilder. Men det er gjerne verdt å legge merke til at de legendariske fortellingene i fornaldersagaene i en viss grad er preget av vikingtidens mentalitet og den norrøne mytologien. I tillegg rommer fornaldersagaene mange kvinnelige skikkelser, og fornaldersagaene kan derfor spille en viss rolle i forskning på vikingtidskvinnene.³²

Når det gjelder kongesagaene, handler de om norsk historie og de norske kongene i tidsperioden fra 800-tallet til slutten av 1200-tallet. Fortellinger om mennesker og hendinger i kongesagaene var blitt overlevert muntlig til de ble skriftfestet på 1100- og 1200-tallet Island. Ættesagaene (kalles også islendingesagaene) handler om livshistorien til noen enkelte islendinger og deres ætt/familiehistorie i perioden mellom 900-tallet til ca. 1200-tallet. Ættesagaene var også basert på den muntlige tradisjon og ble skrevet ned på 1200- og 1300-tallet Island. I og med at mange av islendingene hadde en sterk forbindelse til Norge i vikingtiden, forekommer det at ættesagaene forteller mye om forholdet i det norske samfunnet. Samtidig finner man av og til små historier om islendinger og hendelser på Island i kongesagaene.

Ut fra tidsavstanden mellom nedskrivningen av sagaene og tiden de forteller om, kan både kongesagaene og ættesagaene igjen deles i to, samtids- og fortidssagaene. Samtidssagaene handler om mennesker og hendelser i sagaforfatterens samtid eller nære fortid, det vil si omtrent på 1100-1200-tallet. Sagaene som forteller om tiden før 1100-tallet, kalles derimot

³² Røthe 2010: 8.

fortidssagaene.³³ Det er denne type kongesagaene og ættesagaene som kan benyttes i forskning på vikingtidshistorie.

Likevel kan bruken av fortidssagaene være problematisk, og hvor mye man kan benytte sagaene som historiske kilder er blitt et av de grunnleggende diskusjonstemaer hos vikingtidshistorikerne. Både det at sagaene er basert på muntlig overlevering og at de ble nedskrevet på 1100-1200-tallet, 300-400 år etter tiden de beskriver, står i sentrum av diskusjonen. Når det gjelder overleveringsmåten, ble det som skjedde i vikingtiden overlevert muntlig fra generasjon til generasjon frem til det endelig ble nedskrevet på 1200-1300-tallet. Denne muntlige overleveringen har vært en lang tradisjon på Island, men historikere som er sagakritiske tviler nettopp på den muntlige tradisjonens evne til å bevare historisk sannhet. Samtidig stilles det spørsmål om hvor mye av sagaenes innhold som regnes som historisk eller sagaforfatterens diktning, siden sagaene ble skrevet av enkelte sagaforfattere på 1100-1200-tallet.³⁴ Denne diskusjonen om sagaenes historiske troverdighet har fra slutten av 1800-tallet engasjert mange historikere. Jeg skal nå se nærmere på utviklingen av diskusjonen og sagakritikken.

Frem til slutten av 1800-tallet var tanken om sagaene som troverdige historiske kilder rådende. Denne tendensen ble snudd ved inngangen til 1900-tallet da den såkalte *radikale sagakritikken* etter hvert ble den dominerende retning blant historikerne. Diskusjonen gjaldt særlig kongesagaene. Det som sto sentralt i denne sagakritikken var at historisk kjerne ikke kan ha overlevd over 300-400 år i muntlig tradisjon, og at sagaene dermed var ren fiksjon. Dessuten la denne sagakritikken stor vekt på kildenes samtidighet og mente at tidsavstanden mellom nedskrivningen og hendinger kildene beskrev skulle være så kort som mulig. Forløperen av den radikale sagakritikken var den svenske historikeren Lauritz Weibull (1873 – 1960), og han mente at sagaene snarere var romaner enn reelle historiske kilder. I Norge sto historikeren og politikeren Halvdan Koht (1873 – 1965), sammen med historikeren Edvard Bull d. e. (1881 – 1931) sentralt i den radikale sagakritikken.³⁵

Frem til 1990-tallet har den radikale sagakritikken vært dominerende. På 1990-tallet kom en ny retning, med historikeren Sverre Bagge (f. 1942) i spissen, og historikeren Torgrim Titlestad (f. 1947) fulgte opp Bagge med *den konstruktive sagakritikken*. Denne nye sagakritikken rehabiliterer og legger vekt på verdien av muntlighetens kultur; i muntlighetens

³³ Helle 2001b: 15. Sigurðsson 2011: 15-16.

³⁴ Sigurðsson 2011: 16.

³⁵ Titlestad 2011:283-288.

kultur har menneskenes hukommelse større kapasitet til å huske viktige opplysninger enn i skriftlighetens kultur, og essensielle data kan leve i opptil 350-400 år i muntlighetens kultur. Sagaene ble nemlig overlevert i samfunnet som kan karakteriseres som muntlighetens kultur. Ut fra dette mener den konstruktive sagakritikken at historisk kjerne i en viss grad har overlevd i 300-400 år, og sagaene dermed kan brukes delvis som historiske kilder.³⁶

Denne diskusjonen om sagaenes kildeverdi, sagadebatt, er også gjeldende i dag. Velger man vikingtidshistorie som sitt forskningstema og har tenkt å skrive om vikingtidshistorie, er man nødt til å ta stilling til spørsmålet om sagaenes troverdighet.³⁷ Uten å ta stilling til om sagaene er historisk pålitelige eller ikke, og om sagaene kan brukes som historiske kilder eller ikke, kan man ikke begrunne sitt valg av bruken eller avvisningen av sagaene som kildemateriale. Når det gjelder sagaenes ulemper og fordeler, kan det at sagaenes innhold ikke automatisk regnes som historisk sant, være en ulempe ved sagaene. Samtidig kan det forekomme at sagaene er preget av tendens, og bildene de gir kan være stereotypisk. Det trengs mye granskning for å konstatere i hvilken grad sagaene er troverdige og brukelige som kildemateriale. I kvinnehistorisk sammenheng gir kongesagaene ikke særlig detaljerte beskrivelser av kvinner i vikingtiden. Derimot forteller ættesagaene flere kvinner, spesielt *Laksdæla saga* kan kalles en saga om kvinner. Generelt sett er sagaenes fordel at sagaene kan gi omfattende bilde av vikingtidssamfunnet. Både kongesagaene og ættesagaene er innholdsrike og omfattende kilder i forhold til andre typer kildemateriale, slik at de kan gi oss en god innsikt i menneskenes liv i vikingtiden.

Skaldekvad

Kongesagaene inneholder som regel en annen type kildemateriale i seg, nemlig skaldekvad. Skaldekvadene er laget av skaldere i vikingtiden og middelalderen, og mange av dem er bevart i sagaene. Skaldene laget kvad for å hedre konger og høvdingar ved å fortelle om deres liv og virke. Kvadenes faste struktur og kompliserte regler for rim gjør det vanskelig å endre eller omskrive dem. Derfor er det antatt at kvadene stort sett overlevde gjennom 300-400 år uten å bli endret så mye, selv om de også har vært overlevert muntlig. Dette fører til at

³⁶ Titlestad 2011: 290-295.

³⁷ I denne oppgaven skal jeg ikke ta stilling til dette spørsmålet, for det ikke er relevant her. Jeg fokuserer på hvordan ulike historikerne fremstiller vikingtidshistorie, ikke på hvordan det faktisk var i vikingtiden.

skaldekvadene ofte antas som en førstehåndskilde og en av de pålitelige historiske kildematerialene.³⁸

Likevel er bruken av skaldekvadene som historisk kilde ikke helt fri for problemer og utfordringer. Skaldekvadene er nemlig full av kenninger (bruk av metaforer). Man må ha en god kunnskap om den norrøne mytologien og tankegangen for å forstå fullt hva kvadene sikter til. Dessuten kan kvadenes innhold være stereotypisk og fragmentert og det legges enkelte ganger mer vekt på å skildre hendinger på en kunstnerisk måte med fargerike metaforer enn på en direkte, saklig måte.³⁹ Når det gjelder historie om kvinner i vikingtiden, egner skaldekvadene seg ikke primært som kildemateriale om vikingtidskvinner siden det først og fremst er kongene og høvdingene som står sentralt i kvadene. Det man får av og til, er et lite glimt av kvinner i kvadene.

Arkeologisk materiale

Arkeologisk materiale er materielle levninger fra fortiden, det kan for eksempel være gjenstander, graver eller spor av hus. Arkeologiske funn kan være den mest pålitelige historiske kilden i forskning på vikingtidshistorie ettersom gjenstandene faktisk er skapt og brukt i vikingtiden. Likevel betyr dette ikke at arkeologisk materiale ikke har svakheter. Det som skaper hodebry hos arkeologer, er at omstendigheter ikke alltid er opplagt. Finner man en grav, er det av og til vanskelig å finne ut om den er en mannsgrav eller en kvinnegrav. Oftest benyttes gjenstandene i graver for å identifisere den begravdes kjønn, men det er heller ikke en lett oppgave siden noen gjenstander, for eksempel kniver, kam, perler, blir funnet i både mannsgraver og kvinnegraver.⁴⁰

Fordeler ved arkeologisk materiale er at de kan gi mer konkrete, utførlige og troverdige opplysninger om vikingtidssamfunnet enn skriftlige kilder, fordi arkeologisk materiale er håndfast, empirisk materiale i motsetning til historiske kilder som er ord. Derfor kan arkeologisk materiale *bevise* hvordan det faktisk var. For eksempel kan Osebergsfunnet vise hvor rik og mektig en (eller to?) kvinne kan ha vært i vikingtiden. Et annet eksempel er arkeologiske funn på L'Anse aux Meadows i Nord Amerika på 1960-tallet, spor etter en norrøn bosetning. Disse funnene beviser at ekspedisjonene til Vinland som sagaene (*Eirik*

³⁸ Titlestad 2008: 59-61.

³⁹ Krag 2000: 45.

⁴⁰ Jesch 2001: 13-14.

Raudes saga og *Grønlandinga saga*) forteller, faktisk fant sted og i hvilken del av Nord Amerika det området sagaene omtaler som *Vinland* lå. I kvinnehistorisk sammenheng kan arkeologisk materiale gi en mengde opplysninger om kvinnenenes klær, smykker, arbeidsredskap så vel som kvinnenenes religiøsitet og sosiale status.⁴¹

Runeinnskifter

Runeinnskifter finnes ofte risset på bautasteiner eller gjenstander og kan også være en god historisk kilde. Innskriftene er skapt eller innrisset i fortiden og kan dermed regnes som førstehåndskilde på lik linje med arkeologisk materiale. Men til forskjell fra arkeologisk materiale, har runeinnskiftene berettende karakter. Dette vil si at runeinnskiftene har evne til å fortelle litt mer enn arkeologiske gjenstander kan. For eksempel har de mulighet til å identifisere en person og fortelle om hans/hennes navn, familie, osv.⁴² Dersom runeinnskiftene var risset på minnesteiner, kan man gjerne få innsikt i religiøsiteten til den personen som reiste steinen eller den personen som ble minnet.⁴³ Det at runeinnskiftene, som førstehåndskilde, kan belyse vikingtidsmenneskenes identitet, er en fordel. Kvinner er også omtalt i innskriftene.⁴⁴ Når det gjelder ulemper, er de ofte kort fattet, og det er vanskelig å danne et helhetsbilde ut fra dem.⁴⁵

Edda

Edda er en samling dikt fra den norrøne tiden. Edda deles i to, *den eldre Edda* og *den yngre Edda*. Både den eldre og den yngre Edda er en samling av dikt om heltelegender og den norrøne mytologien, mens den yngre Edda, som er skrevet av den islandske høvdingen Snorre Sturlason (1179 – 1241), inneholder også fortellinger om guder og helter i tillegg til dikt. I forhold til skaldekvadene er Eddadiktene vanligvis ikke betraktet som historisk kildemateriale siden de ikke handler om realhistorie. Når det gjelder Eddas opphav, er det uklart når den eldre Edda ble laget. Mens den yngre Edda ble skrevet av Snorre i 1220-årene, ble den eldre Edda overlevert muntlig til den ble skrevet ned i 1270-årene. Diktene i den eldre Edda er, som navnet tilsier, antatt som eldre enn den yngre Edda. Snorre baserte seg på diktene fra den

⁴¹ Jesch 2001: 14-35.

⁴² Jesch 2001: 42.

⁴³ Jesch 2001: 70-72.

⁴⁴ Steinsland 2014. I denne artikkelen ser Steinsland nærmere på Dynna-steinen, som er reist av en kvinne, og analyserer hvilket gudsbilde denne steinen gir.

⁴⁵ Jesch 2001: 44-45.

eldre Edda i sin bok (den yngre Edda), som gir en systematisk fremstilling av den norrøne mytologien.⁴⁶

Edda, særlig den eldre Edda, kan likevel være en nytte i forskningen. Eddas gudedikt som handler om myter, de norrøne gudene og den mytiske verden, forteller hvordan verden er skapt og formet. *Voluspå* i den eldre Edda forteller kosmos' historie fra en fjern urtid til verdens undergang. Gro Steinsland, en av de fremste religionshistorikerne i Norge, mener at *Voluspå* stort sett bærer i seg den norrøne mentalitet og kan gi oss et innblikk i verdensoppfatning som menneskene i vikingtiden hadde.⁴⁷ Samtidig kan gudediktene i Edda bli en nøkkel til å forstå vikingtidssamfunnet. Myter innehar, ifølge Steinsland, ofte ideologisk budskap. Et eksempel på dette er skapelsesmyter som forteller om menneskets skapelse. Steinsland mener at i myter om menneskets skapelse belyser samfunnets ideologi om forholdet mellom kjønnene.⁴⁸ På denne måten kan gudediktene hjelpe oss til å forstå bedre den grunnleggende ideologi i vikingtiden. Dessuten har Eddadiktene en stor betydning i forbindelse med tolkning av skaldekvadene. Skaldekvadene er sterkt preget av den norrøne mytologien og har utallige metaforer som er basert på den. Uten kunnskap om den norrøne mytologien kan man ikke *avkode* disse metaforene. Edda spiller dermed en viktig rolle i dette arbeidet.⁴⁹

Det som er problematisk med Edda, er at diktene i den eldre Edda ble overlevert muntlig til den ble nedskrevet i 1270-årene. Det kan ikke utelukkes at en del av diktene er blitt endret. Likevel mener Steinsland at diktenes innhold stort sett reflekterer den førkristne kultur.⁵⁰ Edda kan dermed spille en viktig rolle i å bedre forstå både de norrøne menneskenes indre verden, det vil si deres verdensbilde, tankegang og samfunnets ideologi, som ligger til grunn for andre kilder som skaldekvadene, sagaene og arkeologisk materiale. I tillegg kan Edda fortelle mye om kvinnelige guddommer, makter og helter, som man ikke så lett kan finne i andre kilder.

⁴⁶ Jesch 2001: 134. Steinsland 2005: 44, 52-53.

⁴⁷ Steinsland 2012: 50-51.

⁴⁸ Steinsland 2012: 19.

⁴⁹ Steinsland 2005: 52.

⁵⁰ Steinsland 2005: 47-48.

Andre skriftlige kilder

Når det gjelder andre skriftlige kilder, kan det nevnes lovtekstene og utenlandske kilder. Gulatingsloven og Frostatingsloven er eksempler på lovtekstene. Gulatingsloven var en lovsamling som gjaldt i Gulatingsområdet (omtrent fra Agder i sør til og med Sunnmøre i nord), og var i bruk i Norge fra 900-tallet frem til midten av 1200-tallet. Det er sannsynligvis på 1000-tallet Gulatingsloven for første gang ble skrevet ned.⁵¹ Frostatingsloven var satt på 900-tallet og var i bruk i Frostatingsområder (Trøndelag med Nordmøre og Romsdal). Nedskrivningen av Frostatingsloven var på 1000-1200-tallet.⁵² Gulatinget og Frostatinget var to av de eldste lagting i Norge. Lagtinget hadde i utgangspunktet en lovgivende funksjon. Før lovene ble nedskrevet, hadde lagmann ansvar for å huske alle lovene og å si dem fram på lagtinget.⁵³ Lovene er sedvaneregler og gir dermed ikke detaljerte bilder av menneskenes liv i vikingtiden. Men man kan få en innsikt i hvilke rettigheter og muligheter folk hadde, og lovene kan utfylle og bekrefte det som annet kildemateriale forteller om.

Utenlandske kilder kan også være et tillegg til de norske og islandske kildene. *Gesta danorum*, skrevet av Saxo Grammaticus, er for eksempel en av de utenlandske kildene som handler om vikingtiden. Dette verket forteller først og fremst om dansk historie, men inneholder samtidig noen opplysninger som har med norsk historie å gjøre. Det finnes flere utenlandske skriftlige kilder, for eksempel *frankiske annaler* og *den angelsaksiske krøniken*. Likefullt relevant i forskning på vikingtidskvinnene er arabiske kilder. En beretning om de svenske vikingene Rus av Ibn Fadlan er kanskje en av de mest kjente utenlandske kildene som omtaler vikingtidskvinner. Opplysningene om folk og samfunnet i vikingtiden som utenlandske kilder gir, kan være interessant, men er ikke omfattende og er dessuten fragmentert. Dessuten er det ikke alltid lett å dømme kildenes pålitelighet, særlig når det gjelder fortellinger om kvinner.⁵⁴

Steds- og gårds-navn

Jeg har så langt sett på sagaene, skaldekvadene, arkeologisk materiale, runeinnskrifter, Edda og andre skriftlige kilder. Alle disse kildematerialene kan tas i bruk når man forsker på kvinnenens liv i vikingtiden. Skal det legges til i denne listen, er steds- og gårdsnavn gjerne aktuelt. Gårder og steder har ofte vært oppkalt etter eieren, og dette skjedde særlig i

⁵¹ Helle 2001a: 11, 23, 27-28, ff.

⁵² Innledningkapittel i *Frostatingslova*, s. IX-XIII.

⁵³ Helle 2001a: 17, 23-25.

⁵⁴ Jesch 2001: 84-87.

landnåmstiden på Island. Stedsnavn med personnavn kan fungere som proklamasjon av den personens rett over stedet eller gården. Dersom et sted eller en gård har et kvinnenavn, betyr det at det faktisk var en kvinne som eide det stedet/den gården. Dette tyder igjen på at denne kvinnen sannsynligvis hadde en viss makt og betydning i samfunnet. På den måten kan steds- og gårdsnavn brukes som et kildemateriale.⁵⁵

Oppsummering

Som en oppsummering, kan jeg si at det finnes flere typer kildemateriale som kan gi oss en mengde med opplysninger om kvinner i vikingtiden selv om det oftest er slik at mennene får mest oppmerksomhet, særlig i de skriftlige kilder. Når det gjelder sagaene, er det ættesagaene som forteller veldig mye om kvinner. Spesielt *Laksdæla saga* er så å si en saga om kvinner, og mange kvinner opptrer også i *Njáls saga*. I kongesagaene er kvinner heller ikke fraværende. Snorres *Heimskringla* inkluderer mange kvinner samtidig som den gir en god oversikt over norsk historie i vikingtiden. Andre kilder som de materielle kildene kan også gi en god innsikt i kvinnenenes liv.

Videre i dette kapitlet skal jeg stort sett bruke sagaene, særlig *Heimskringla*, *Laksdæla saga* og *Njáls saga*, for å presentere hva kildene forteller om kvinner i vikingtiden. Men jeg kommer også til å bruke andre sagaer og ulike typer kildemateriale i tillegg for å danne mest mulig oversikt over kildenes fremstilling av vikingtidskvinnene.

2.2. Kvinner i vikingtiden

Sagaene handler først og fremst om menns liv og virke, og det er tydelig at sagaskriverne ikke er så interessert i kvinners liv. Likevel er kvinner ikke usynlige i det norrøne samfunnet. De aller fleste kvinner man møter i sagaene tilhører det øvre sjikt i samfunnet, ettersom sagaene er mest opptatt av historie om konger og stormenn eller høvdinger. Det er stort sett snakk om kvinnelige slektninger av konger og høvdinger, det vil si deres hustruer/dronninger, døtre, søstre, tanter, nieser og barnebarn. Dronning Gunnhild får mest oppmerksomhet i *Heimskringla*. Hun var dronningen til Eirik Blodøks, og mora til Eirikssønnene. Kvinnelige

⁵⁵ Stedsnavns flere funksjoner, se Inge Særheim: *Stadnamn fortel historie: om namngjeving, namnebruk og opplysningar i stadnamn* (1985).

familier til høvdinger og jarler omtales også ofte i sagaene. Der er for eksempel flere omtalelser om Bergljot Håkonsdotter, datteren til Håkon jarl. Det var likevel ikke bare dronninger eller fornemme kvinner som levde i vikingtidssamfunnet. Her skal jeg se nærmere på hva kildene forteller om ulike grupper kvinner; gudinner, mytologiske kvinneskikkelser og trellkvinner. Samtidig skal jeg redegjøre kort for kvinnenes sosiale status.

2.2.1. Kvinnene i den norrøne mytologi

Den norrøne mytologien sto sentralt i menneskenes mentalitet i vikingtiden før innføring av den nye religionen, kristendommen. Sagaene og kvadene, særlig Edda gir oss en innsikt i denne mytologiske verdenen. Edda er full av overnaturlige og guddommelige skikkelser, og det nevnes mange typer overnaturlige eller mytologiske kvinneskikkelser blant dem.

Valkyrjer er en av de mest kjente skikkelsene, og det finnes Eddadikt som lister opp deres navn.⁵⁶ Valkyrjene sies å ri ut til slagmarker og velge den som skal falle i slaget, og deres navn har som regel tilknytning til krig og våpen.⁵⁷ Ifølge Edda serverer de øl til de falne i Valhall.⁵⁸

I den norrøne religionen finnes det mange gudinner, for eksempel Frigg, Siv, Idun og Frøya. Frigg er Odins ektemake og beskrives som omsorgsfull mor i mytologien.⁵⁹ Tors ektemake er Siv som har gullhår. Dette håret er, ifølge mytologien, smidd av dverger, og dette er grunnen til at gull heter *Sivs hår* i skaldekvad.⁶⁰ Idun eier epler som er livgivende og holder gudene unge og friske til *Ragnarok*.⁶¹ Frøya er kanskje en av de mest kjente norrøne guddommene. Hun er fruktbarhetsgudinne og er knyttet til seksualitet og erotikk. Men hun har også andre karaktertrekk, blant annet at hun er selvstendig, er *seid*-mesterinne som lærte Odin seidkunst og dødens gudinne som deler falne krigere med Odin.⁶² *Seid* er en form for magi som gir makt over liv og død.⁶³ Snorre skriver i *Ynglingesaga* at det var Frøya som lærte denne kunsten til Odin.⁶⁴ Jeg skal se nærmere på seidkunsten i neste kapittel (2.2.2. Mellom myter og realitet – Volve og skjoldmøy).

⁵⁶ T.d. *Grimnesmål* i den eldre Edda. Snorre skriver om valkyrjene i *Gylvaginnging* i den yngre Edda.

⁵⁷ Steinsland 2005: 255.

⁵⁸ *Grimnesmål*, strofe 36 i den eldre Edda.

⁵⁹ Steinsland 2005: 237.

⁶⁰ *Skaldskaparmål* i den yngre Edda. Steinsland 2005: 196.

⁶¹ *Gylvaginnging* i den yngre Edda. Steinsland 2005: 241.

⁶² *Grimnesmål*, strofe 14 i den eldre Edda. Steinsland 2005: 156-160.

⁶³ Steinsland/Sørensen 1990: 22.

⁶⁴ *Ynglingesaga*, s. 7.

I tillegg til de godt kjente gudinnene, får én gudinne eksplisitt oppmerksomhet i kongesagaene og ættesagaene, nemlig Torgjerd Hordabrud. Håkon jarl Sigurdsson var sterkt knyttet til denne gudinnen, og flere sagaer nevner jarlens gudinnedyrkelse. Det at kongesagaene forteller om gudinnedyrkelsen, er sjelden, og fortellingene om denne gudinnen skiller seg dermed ut fra andre gudefortellinger i Edda. *Sigmund Brestessons saga* forteller at Håkon jarl og Sigmund gikk inn i et fint smykket hus på jarlens gård. I huset sto mange guder, og innerst inne sto Torgjerd som hadde en ring på armen. Jarlen kastet seg på golvet foran henne og ofret sølv til henne. Da han prøvde å ta ringen av hennes arm, virket det som om hun ikke ville gi fra seg ringen. Han kastet seg ned igjen, og omsider fikk han ringen til å løsne. Han ga den til Sigmund og sa at Sigmund skulle lykkes med sitt ærend om han alltid skulle ta vare på denne ringen.⁶⁵ En annen saga forteller at Torgjerd var om bord på jarlens skip og hjalp ham under slaget i Hjørungavåg. *Jomsvikingenes saga* forteller at Torgjerd i første omgang nektet å høre på jarlen. Så ofret jarlen sin sønn, og dette tok Torgjerd imot. Etter hvert snudde kampen i jarlens favør, og han vant til slutt slaget.⁶⁶

Den norrøne mytologien rommer også de overnaturlige kvinneskikkelsene, og disse skikkelsene er ofte knyttet til menneskenes skjebne og spådomskunst. Nornene er de mytologiske skikkelsene som bestemmer menneskenes og gudenes skjebne. Ifølge den norrøne mytologien er det normene som bestemmer over menneskenes livsløp, og ingen kan endre skjebnen nornene har bestemt.⁶⁷ Mytologiske og overnaturlige skikkelser spiller samtidig en rolle som spår enkelt menneskets framtid. I *Gisle Surssons saga* nevnes det drømmekvinner. Både en god og en ond drømmekvinne dukker opp i Gisles drøm, og de spår hans skjebne.⁶⁸

2.2.2. Mellom myter og realitet – Volve og skjoldmøy

Volver er også kvinneskikkelser som har spådomsevne. Eddadiktet *Voluspå* er en volves spådom som handler om skapelsen av verden og gudenes og menneskenes skjebne. Når det gjelder volver, var skillet mellom det overnaturlige og det jordiske uklart.⁶⁹ Volver hadde en sterk forbindelse med det overnaturlige, slik det fortelles i *Laksdæla saga*: En natt drømte Herdis, barnebarnet til Gudrun Osvivsdotter, at en kvinne kom til henne. Denne kvinnen

⁶⁵ *Sigmund Brestessons saga*, s. 375-376.

⁶⁶ *Soga um Jomsvikingane*, s. 93-97.

⁶⁷ Steinsland 2005: 250.

⁶⁸ *Gisle Surssons saga*, s. 61-64, ff.

⁶⁹ Steinsland 2005: 258.

klaget over at Gudrun felte tårer på henne hver natt. Herdis fortalte dette til Gudrun, og de undersøkte under kirkegolvet der Gudrun pleide å falle på kne. Der fant de bein og en stor seidstav. De skjønnte med en gang at dette hadde vært en grav til en volve siden seidstav var volvenes spådomsredskap og kjennetegn.⁷⁰ De jordiske volvene var omreisende og var ofte på gjesting hos folk som ville vite sin skjebne. I *Eirik Raudes saga* nevnes det en volve som het Torbjørg Lislevolve. Hun ble bedt om å komme til Torkjel, en bonde på Grønland. Sagaen beskriver hennes usedvanlige antrekk detaljert; hun hadde blant annet en kappe, et halssmykke med glassperler, en lammeskinnslue innvendig fôret med katteskin, katteskinnsvotter, et knusk-belte, kalveskinnsko, en seidstav og en pung med trolldomsredskap.⁷¹

Spådomskunsten volvene drev med het *seid* og var sterkt knyttet til kvinnelighet ettersom det som regel var bare kvinner, volver, som utøvde den.⁷² I *Ynglingesaga* nevnes det at *gydjer*, som var kvinnelige kultledere, også utøvde seidkunsten.⁷³ Det fantes også seidmenn, menn som drev med *seid*, og de ble beskyldt for å være *ergi*. *Ergi* innebærer umandighet, særlig det at en mann lar seg brukt som en kvinne i homoseksuell aktivitet. Det å være beskyldt for *ergi*, var svært skammelig og ærekrenkende for menn i vikingtiden.⁷⁴ Snorre skriver i *Ynglingesaga* at i *seid* «følger det så umandig med, at mannfolk ikke kan drive med den uten skam».⁷⁵ På den samme tid forteller han at Odin drev med *seid*. *Queer/skeiv*-teorien tar dette som sitt utgangspunkt.⁷⁶ Begrepet *queer/skeiv* går ut på at de som er utenfor den rammen av *det vanlige* og det dominerende, kan oppfattes som å inneha et «tredje kjønn». Et tredje kjønn er en mellomstilling mellom maskulinitet og femininitet. Både homofili, trolldomskunst og menn i kvinneklær betraktes som *det skeive*. Odin utøvde *seid*, noe som var sterkt preget av kvinnelighet og noe som ikke tilhørte den normative kjønnsrollen for menn, selv om han var en mann. Dette kan ifølge *queer-teorien* oppfattes som at Odin var queer, det vil si at han tilhørte et tredje kjønn.

Kvinner kan også havne utenfor *det normale*, og skjoldmøyer kan nevnes i denne sammenhengen. I fornaldersagaene møter vi flere skjoldmøyer, altså kvinner som er kledd i

⁷⁰ *Soga om laksdølane*, s. 192-193. Ordet Volve betyr «stavbærerske». Steinsland 2005: 313.

⁷¹ *Soga om Eirik Raude*, s. 30-31.

⁷² Steinsland 2005: 307-308.

⁷³ *Ynglingesaga*, s. 9.

⁷⁴ Steinsland 2005: 308-309.

⁷⁵ *Ynglingesaga*, s. 9.

⁷⁶ *Queer/skeiv*-teorien: Se f. eks.: Solli, B., 1998. Odin the "queer"? Om det skeive i norrøn mytologi. *Universitetets Oldsaksamlings årbok 1997/1998*, s. 7-42: Price, N., 2002. *The Viking way. Religion and war in Late Iron Age Scandinavia*. Uppsala: Department of Archaeology and Ancient History.

rustning, bærer våpen og slåss i kriger. Brynhild i *Volsungesaga* er et eksempel. Skjoldmøyene i sagaene beskrives som halv menneskelig og halv overnaturlig og blandes med valkyrjer.⁷⁷ Likevel finnes det arkeologiske funn som sannsynligvis kan relateres til skjoldmøyene. Dette handler om kvinnegraver som inneholder våpenutstyr.⁷⁸ Dermed kunne både kvinner og menn bevege seg utenfor de vante kjønnsrollene, men dette kunne samtidig anses som skammelig. Mens det å være queer i gudeverden ikke fikk noen særlig store konsekvenser, var situasjonen i menneskenes verden annerledes ettersom forestilling om en klar kjønnsrolle deling sto sterkt i vikingtiden. Det å inneha et tredje kjønn var nettopp *ergi*, noe som var mest skammelig og ærekrenkende for menn. Normative forventninger til kjønn sto sterkt i vikingtidssamfunnet.

2.2.3. Mellom fattig og rik – trellekvinner

I sagaene nevnes det også noen kvinner som ikke var kommet av fornemme ætter. I *Heimskringla* fortelles det kort om at Håkon Sigurdsson jarl lå med en kvinne av lav ætt da han var på et gjestebud på Opplanda. Hun ble siden gravid og fødte en gutt, Eirik som senere ble Ladejarl.⁷⁹ Mer om denne kvinnen finnes ikke i sagaen. *Heimskringla* forteller også om en annen kvinne som ikke var høybåren. Denne kvinnen var legekone, som stelte de sårede, og nevnes i forbindelse med slaget i Stiklestad. *Heimskringla* forteller at Tormod Kolbrunarskald, Olav den helliges skald, ble såret i slaget og kom til et lite hus der en kone holdt på å pleie de sårede.⁸⁰

På Island ser det ut til at der var kvinner, eller tiggerkjerringer som det heter i *Njåls saga*,⁸¹ som vandret fra gård til gård. Tar man gjestfrihetsmentalitet i vikingtidssamfunnet i betraktning, kan det tenkes at de sannsynligvis fikk mat og husly hvor enn de kom til. Som følge av sine vandringer hadde de nok mye å fortelle om, og slik informasjon kan ha vært både underholdende og nyttige for folk flest siden avstanden mellom gårdene var stor og det ikke var så lett å få vite hva som foregikk på andre steder. Samtidig kunne de på en måte spille en rolle som spioner. I konflikten mellom konene til Njål Torgeirsson og Gunnar

⁷⁷ Steinsland 2005: 255.

⁷⁸ Se: Price, N., 2002. *The Viking way. Religion and war in Late Iron Age Scandinavia*.

⁷⁹ *Heimskringla*, s. 105.

⁸⁰ *Heimskringla*, s. 416-417.

⁸¹ *Njålssoga*, s. 92.

Håmundsson, Bergtora og Hallgjerd, spilte tiggerkjerringer nettopp denne spion-rollen ved å bringe informasjon om hva den ene parten sa og gjorde til den andre parten.⁸²

Det finnes også få beskrivelser av trellkvinner i sagaene. *Egils saga* forteller om en trellkvinne som het Torgjerd Bråk hos Egils far Skallagrim Kveldulvsson. Hun fostret Egil da han var liten. Hun reddet Egil da Skallagrim var voldelig mot Egil i en lek. Skallagrim sprang etter henne og kastet en stor stein etter henne da hun hoppet ut i vannet. Hun druknet.⁸³ I araberens Ibn Fadlans beretninger om vikingenes liv fortelles det at en ung trellkvinne ble ofret i forbindelse med begravelsen av en høvding, sannsynligvis en svensk vikinghøvding i Russland. Det var vikingenes sedvane å begrave hunder eller/og hester sammen med den avdøde slik at disse dyrene kunne tjene herren sin i det neste livet. I så fall er det kanskje ikke så utenkelig at mennesker (treller) også ble ofret på samme måte. Det er funnet noen graver som peker på at mennesker kanskje ble ofret for å tjene herren sin i det neste livet.⁸⁴ I Osebergfunnet ble to kvinneskjeletter funnet, og det har vært antatt at den ene kvinnen var ofret trellkvinne. Men dette bildet ble nyansert i nyere forskning der det ble foreslått at den yngre kvinnen i Osebergfunnet var en volve, mens den andre kvinnen var hennes kultiske tjenerinne.⁸⁵

Ser man på sagaene, finnes det et tilfelle hvor menneskeoffer var praktisert. *Ynglingesaga* forteller at både en mann og den sveakongen Domalde ble ofret på grunn av uår i Svitjod. Først ofret folk okser, men uår fortsatte. Neste år ofret de en mann, men dette hjalp heller ikke. Så bestemte folk seg til å ofre kongen ettersom uåret syntes å være forårsaket av kongen selv. Sagaen forteller videre at Domaldes sønn ble konge, og det ble gode år og fred i hans tid.⁸⁶

Sagaene forteller samtidig at ikke alle trellene var født som treller. Utenlandske kvinner med god ættebakgrunn og høy rang ble noen ganger gjort til trell dersom de ble hærtatt av norske vikinger, eller norske kvinner også ble gjort til trell på grunn av herjing av utenlandske vikinger. Astrid Eiriksdotter, moren til kong Olav Tryggvason, ble gjort til trell etter at hun ble tatt til fange av vikinger. Snorre forteller at hun var gravid og måtte flykte fra dronning Gunnhild og Eirikssønnene da kong Tryggve døde. En sønn av kong Tryggve ville bli en trussel for Gunnhild og sønnene hennes og måtte derfor tas av dage. Astrid klarte omsider å flykte fra landet med gutten sin som ble født underveis. Men de ble fanget av estiske vikinger

⁸² *Njálssoga*, s. 92-94.

⁸³ *Egilsoga*, s. 89.

⁸⁴ Jesch 2001: 24-27.

⁸⁵ Christensen 1992: 254-255.

⁸⁶ *Ynglingesaga*, s. 15-16.

og ble så solgt som trell hver for seg. Noen år senere kom en mann til kjøpstevne i Estland. Han så en dårlig kledd, mager kvinne og kjente henne igjen som Astrid, som hadde vært gift med kong Tryggve. Astrid giftet seg med denne mannen, Lodin, og fikk reise tilbake til Norge. De fikk en sønn og to døtre. Denne halvbroren til kong Olav Tryggvason og ektemennene til kongens halvsøstre ble senere kongens viktige støttespillere.⁸⁷

Laksdæla saga forteller at Hoskuld Dala-Kollsson, en høvding på Island, kjøpte ei stum trellkvinne da han var i Norge for å skaffe seg hustømmer. Han gikk til sengs med denne kvinnen samme dagen og tok henne hjem til Island. Det står i sagaen at alle la merke til at denne kvinnen var mer enn en vanlig trell både i utseende og i vit. Etter en stund fødte hun en gutt, Olav. Olav ble en vakker og dugelig mann og ble kalt Olav På (påfugl). Det viste seg etter hvert at hun egentlig var en irsk kongedatter som var hærtatt av vikinger. Melkorka var hennes navn. Hun bodde og tjente hos Hoskuld, men hennes kongelige stolthet lot henne på ingen måte nøye seg med det å bli værende tjenestekvinne. På grunn av krancling mellom Melkorka og Jorunn, kona til Hoskuld, måtte han til slutt finne et bosted for henne. Melkorka bestemte seg for å gifte seg med en mann hun ikke likte godt, kun for å skaffe gods og støtte for sønnen Olav slik at han kunne reise til Irland. Hun ville at Olav skulle treffe hennes far, den irske kongen, slik at Olav ikke lenger ble kalt trellkvinnesønn.⁸⁸

Fortellingen om Melkorka belyser hærtatte kvinnes skjebne, nemlig at trellkvinnene var betraktet som ting og eiendom som kunne selges og kjøpes. Dette gjelder situasjonen for mannlige treller også. Likevel viser denne fortellingen samtidig et annet aspekt ved trellenes situasjon. Trellene, både mannlige og kvinnelige, hadde mulighet til å bli frigjort fra trelldommen og å få deretter leve fritt. I *Heimskringla* finner vi en beretning om at Erling Skjalgsson lot sine treller kjøpe seg fri.⁸⁹ Det nevnes løysinger, frigjorte treller, i flere andre sagaer enn *Heimskringla*.

2.2.4. Kvinnenes sosiale status

Melkorkas tilfelle tyder på at man kan ha hatt mulighet til å få tilbake rang og sosial status man tidligere hadde hatt selv om man var løysing. Dette kan tyde på mobilitet i samfunnet når det gjelder sosial status. Man hadde en viss mulighet til å bevege seg mellom lagene i den

⁸⁷ *Heimskringla*, s. 110-113, 150-151.

⁸⁸ *Soga om laksdølane*, s. 32-37, 53-54.

⁸⁹ *Heimskringla*, s. 200-201.

hierarkiske struktur, det vil si en som hadde en lav rang kunne klatre opp hierarki-stigen om alle betingelser skulle komme på plass.⁹⁰ Det motsatte kunne også skje, man måtte gå ned stigen dersom man hadde mistet sin verdighet. Alvhild er et annet eksempel på den som klarte å gå oppover. Hun var moren til Magnus den gode. Hun hadde tross alt vært tjenestejente i Olav den helliges hird, men hun fikk en gjev plass da sønnen Magnus ble tatt til konge i Norge.⁹¹

Grunnen til Alvhilds suksess var at hun hadde født kongens barn. Men hun var ikke den første som gjorde det. Tora Mostertong var tjenestejente i Harald Hårfagres hird og ble moren til Håkon den gode. Det ser ut til at deres seksuelle tilgjengelighet for kongen førte til at de fikk bedre stilling i samfunnet. Når det gjelder kvinnenens seksuelle tilgjengelighet, henger alt sammen med deres families makt og stilling. Kvinner i vikingtiden var som regel under beskyttelse av sine mannlige slektninger, som for eksempel far, fosterfar, onkel, ektemann, bror, sønn. Dersom en mann tvang seg på en kvinne uten samtykke av kvinnens familie, ville kvinnens far eller ektemann eller andre mannlige slekter komme til å reagere sterkt. Hadde ikke kvinnen familie som var i stand til å ta vare på henne, ble hun regnet som like tilgjengelig som en trellkvinne. Tilhørte hun derimot en mektig familie, kunne familiens reaksjon være aggressiv. Jo mektigere kvinnens familie var, jo blodigere kunne utfallet bli. Det endte ofte med at gjerningsmannen ble drept. Dette var tilfellet da kong Sigurd Sleva, en av sønnene til dronning Gunnhild og Eirik Blodøks, gikk til sengs med en kvinne mot hennes vilje. Denne kvinnen var Klypp herses hustru, Ålov. Både Klypp herse og Ålov var kommet av mektige ætter. Straks Klypp herse fikk vite hva som hadde skjedd, samlet han frender og menn og gikk til angrep på kongen. Kongen ble drept av Klypp herse, og han selv ble drept av kongens menn.⁹² Ifølge *Heimskringla* utløste Håkon jarls begjær for vakre kvinner mobilisering av en bondehær i Trondheim. Håkon jarl var glad i vakre kvinner og sendte noen av trelle for å hente kvinner uansett om de var gifte eller ei. Dette provoserte stormennene i Trondheim og førte til at hæren ble samlet mot Håkon jarl. Han måtte dermed gå i dekning for å verge seg.⁹³

⁹⁰ Sigurdsson 2008: 81, 90.

⁹¹ *Heimskringla*, s. 309, 435-436.

⁹² *Heimskringla*, s. 107-108.

⁹³ *Heimskringla*, s. 146-149. Olav Tryggvason hadde på dette tidspunktet kommet til Norge for å overta makten i landet. Han lovet gods og heder til den som kunne skade jarlen. Trelle til jarlen, som fulgte ham i dekning, hørte Olavs tale og drepte jarlen.

2.3. Kvinnernes liv i vikingtidssamfunnet

Leser jeg kongesagaene, for eksempel *Heimskringla*, får jeg vite veldig lite om hvordan kvinnernes liv artet seg i vikingtiden. Likevel finnes det andre kilder, som arkeologisk materiale, ættesagaene og lovene, som kan fortelle litt om kvinnernes liv. Her skal jeg se nærmere på hva disse kildematerialene forteller om kvinnernes liv i vikingtiden. Det er hovedsakelig sagaene jeg bruker, men jeg bruker også andre typer kilder som arkeologiske funn og lovtekster. Jeg skal fokusere på tre hovedtrekk ved kvinnernes liv, nemlig deres arbeid og myndighet, giftermål og skilsmisse.

2.3.1. Arbeidsoppgaver og myndighet

Sagaene forteller mye om hva vikingtidsmennene gjorde utenfor gården; de drev med handel, reiste til utlandet, sloss, var på tinget osv., mens kvinnene var hjemme og passet på gården. Her vil jeg se nærmere på hvordan arbeidsoppgavene var fordelt mellom kvinner og menn, kvinnernes forhold til det politiske plan og kvinnernes myndighet i vikingtidssamfunnet.

Arbeidsdeling og kjønnsrollefordeling

Kvinnernes daglige arbeidsoppgaver kunne variere alt etter deres tilhørighet og stilling i samfunnet. Jeg antar at arbeidsoppgaver for kongefamilie, for eksempel, kan ha vært litt annerledes enn for *vanlige* mennesker i samfunnet. Det som var til felles for de fleste, var at de hadde oppsyn med det arbeidet som ble gjennomført *innan stokks*, i hjemmet og husholdninger. Kvinnerne stelte huset og ordnet mat og klær til folk som bodde og jobbet på gården, mens mennene tok seg av tingene *utan stokks*, det vil si på åkeren eller på sjøen, eller på tinget eller på slagmark.⁹⁴ Arkeologiske funn viser at menneskene i vikingtiden, før innføring av kristendommen, ofte ble gravlagt sammen med tingene de hadde eid eller tingene som illustrerer hva slags liv den avdøde hadde hatt. Selv om det ikke alltid er så enkelt å identifisere den begravedes kjønn, kan disse funnene gi oss en viss innsikt i kjønnsroller i vikingtidssamfunnet. Mens mannsgraver ofte inneholder ulike former for våpen og jordbruks

⁹⁴ Einarsdóttir 2009:127-128. Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 43-44.

redskap, har kvinnegraver derimot smykker, særlig ovale brosjer, og redskap for veving og spinning.⁹⁵

Det at det var et klart skille mellom kvinnearbeid og mannsarbeid, innebærer at den ene parten normalt sett ikke blandet seg i den andre partens arbeid. Unntaket var når ektemannen var vekk fra hjemmet av en eller annen grunn. I vikingtiden var mennene veldig ofte ut på reise på tingmøte, handelsferd eller vikingferd. Mens ektemannen var vekkrest, tok hustruen over hans arbeid. *Laksdæla saga* forteller at da Hoskuld Dala-Kollsson reiste til Norge, var det kona hans Jorunn som tok vare på garden og deres barn.⁹⁶ Dersom en mann var ugift, måtte han ha en kvinne som kunne ta seg av husarbeidet hos ham. Det samme gjaldt for kvinner, de måtte ha hjelp av menn til å ta vare på gården. Da Melkorka fikk sitt eget bosted, var det en mann, Torbjørn Skrjup, som hadde tilsyn med hennes bruk.⁹⁷ Ville en kvinne reise en sak på tinget, trengte hun også hjelp av menn. Unn Mårsdotter i *Njåls saga* var skilt, hadde ingen brødre, og hennes far var død. Hun måtte da søke om hjelp hos frenden Gunnar Håmundsson i forbindelse med en sak mot eksmannen Hrut angående sitt gods.⁹⁸

Likevel synes skillet mellom *innan stokks* arbeid og *utan stokks* arbeid å ha vært uklart. Noen arbeidsoppgaver var omfattende og kan ha krevd samarbeid mellom kvinner og menn. Birgit Thomsen, pensjonert museumsarbeider ved Ribe Viking Center i Danmark, viser til Centers prosjekt om å rekonstruere arbeidet fra linfrø til ferdig produkt, basert på arkeologiske funn. Hun påpeker at for å lage for eksempel fem skjorter til en familie om året, vil det kreves minst 100 m² dyrkede jordareal for å gi 100 kg linplanter.⁹⁹ Dette tyder på at tekstilarbeid kan ha omfattet både mannlige og kvinnelige arbeidsområder.

Samtidig viser ulike typer kildemateriale at kvinnene ikke var helt utelukket fra mannsfæren, det vil si sfæren der mennene hovedsakelig dominerte. Politiske virksomheter var ofte på grunn av kjønnsrollefordelingen kategorisert som mannsarbeid og tilhørte mannsfæren. Tinget var et av politiske arena, og det var som regel menn som møtte opp på tinget. Men i Gulatingsloven og Frostatingsloven finnes det lovtekster som nettopp antyder kvinnenes deltakelse på tingmøtet. Arkeologen Alexandra Sanmark påpeker at det var fem grupper

⁹⁵ Det hender av og til at kvinnegraver har våpen, eller mannsgraver har kvinnesaker. Var denne kvinnen en skjoldmøy, eller hadde våpen noen religiøs betydning? Det er vanskelig å tolke slike graver. Jesch 2001: 13-22.

⁹⁶ *Soga om laksdølane*, s. 32.

⁹⁷ *Soga om laksdølane*, s. 53.

⁹⁸ *Njålssoga*, s. 57-58.

⁹⁹ Thomsen 2014: 211-223.

kvinner som antas å ha fått lov til å møte opp på tinget.¹⁰⁰ Den første gruppen er enker. Enkene, som eier av gården, kunne velge om de selv vil møte opp på tinget.¹⁰¹ Den andre gruppen er såkalte baugkvinner. Ifølge loven ble kvinner som arvet både odelsjord og gods kalt baugkvinner. De kunne handle akkurat som menn og motta bot på vegne av den drepte slektning.¹⁰² Siden både skifte av odelsjord og betaling/mottaking av bot skulle gjøres på tinget,¹⁰³ hadde baugkvinnene trolig retten til å delta på tingmøtet.¹⁰⁴ Den tredje gruppen er kvinnene som sloss med andre kvinner. Ifølge Gulatingsloven var det bare de vedkommende kvinnene som kunne kreve bot.¹⁰⁵ Den fjerde gruppen er kvinner som drev gården alene. Frostatingsloven slår ikke fast at det dreier seg kun om enker.¹⁰⁶ Sanmark mener at i *Grágás*, islandsk lovbok fra ca. 1100-tallet, finnes det et avsnitt som konstaterer at kvinnene kunne delta på tinget på vegne av ektemannen sin dersom han var enten syk eller vekkrest. Hun mener videre at denne regelen trolig var gjeldende også i Norge.¹⁰⁷ Den femte og siste gruppen er kvinner som vitner. Det var nærstående kvinner som kone, datter, søster og mor som kunne være vitne til drap på en mann.¹⁰⁸

Et annet eksempel på politisk arena hvor kvinnene kan ha hatt en rolle, er gjestebud. Gjestebud var en arena hvor både mannsfæren og kvinnesfæren ble blandet og hvor kvinnene dermed hadde mulighet til å involvere seg i politikk.¹⁰⁹ Ifølge sagaene hadde kvinnene ansvar, eller en del av ansvaret, for å gjøre alt klar for gjestebud. På gjestebudet ble det servert mat og drikke, og nettopp denne delen var kvinnenens oppgave. *Heimskringla* forteller at Åsta Gudbrandsdotter, mora til Olav den hellige, gjorde i stand til et gjestebud da sønnen kom hjem fra vikingferdene for å ta kongemakten i Norge. Olavs stefar og Åstas ektemann, kong Sigurd Syr var akkurat da ute på åkeren. Hun sendte bud samt hester og kongeklær til ham slik at han kunne ta imot stesønnen Olav på en høytidelig måte.¹¹⁰ Spising og drikking var likevel ikke det eneste som skjedde på gjestebudet. I vikingtidssamfunnet var avstanden mellom gårdene stor, og familier bodde hver for seg. De hadde vanligvis ikke hyppig kontakt med andre familier. Mange mennesker samlet seg på et sted når det var en stor og viktig

¹⁰⁰ Sanmark 2014: 94-96.

¹⁰¹ *Gulatingslovi*, s. 150. (G131)

¹⁰² *Gulatingslovi*, s. 253. (G275)

¹⁰³ Helle 2001: 81, 118.

¹⁰⁴ Sanmark 2014: 95.

¹⁰⁵ *Gulatingslovi*, s. 193. (G190) Helle 2001: 144. Sanmark 2014: 95.

¹⁰⁶ *Frostatingslova*, s. 123. (F VII 8)

¹⁰⁷ Sanmark 2014: 95.

¹⁰⁸ *Gulatingslovi*, s. 171-172. (G150) Helle 2001: 145. Sanmark 2014: 95.

¹⁰⁹ Bagge 1992: 24.

¹¹⁰ *Heimskringla*, s. 205-206.

begivenhet. Et gjestebud ble holdt i forbindelse med markering av en viktig begivenhet som for eksempel bryllup. Unn (And) den dyptenkte hadde ansvar for å ta seg av barnebarn etter hennes sønn Torsteins død. Det var Unn som holdt gjestebud i forbindelse med barnebarnenes bryllup, først Torgjerd og så Olav Feilan. I Olav Feilans bryllupsfest erklærte Unn at Olav skulle arve alt etter henne.¹¹¹

Samtidig kan et gjestebud ha en viktig politisk betydning. På gjestebudet ble vennskapet og alliansen mellom verten og gjestene opprettholdt og forsterket, og mektige menn i vikingtiden brukte gjestebud som et politisk virkemiddel for å ivareta sin makt.¹¹² I denne sammenhengen var gjestebud preget av symbolske handlinger og ritualer. Sagaene forteller ofte om hvor i benken deltakerne ble plassert.¹¹³ Sitteplass reflekterte nemlig deres rang og stilling i samfunnet. Jo nærmere til høysetet man sitter, jo høyere er hans rang. Drikking var også en del av symbolske handlinger. Etersom servering av mat og drikk og forberedelse av gjestebud var kvinnenenes arbeid, hadde kvinnene mulighet til å spille en betydningsfull rolle på gjestebudet og i politikk. Historikeren Michael J. Enright analyserer dronningens rolle i forbindelse med servering av drikk på en fest i *Beowulf*. Han mener at det er dronningen som bestemmer rang, og det gjør hun ved å bestemme hvilken rekkefølge mjød skal serveres. Enright påstår samtidig at dette gjelder ikke bare i den anglosaksiske kulturen, men også i andre germanske kulturer.¹¹⁴ *Beowulf* handler om norske og danske hendelser og ble til i et miljø som hadde mye til felles med den norrøne kulturen. På samme tid er bildet av en kvinne som bærer et drikkehorn, et kjent motiv i ulike arkeologiske materialer fra vikingtiden.¹¹⁵ Et eksempel er den gotlandske billedsteinen fra Tjängvide. På denne steinen kan man se rytteren på den åttebente hesten Sleipner hilses velkommen av en kvinne med drikkehorn. Dette viser at kvinner med drikkehorn sannsynligvis hadde en symbolsk betydning. Man kan ikke fullstendig utelukke at kvinnene i det norrøne samfunnet hadde noenlunde lignende funksjon i gjestebud slik som dronningen i *Beowulf* hadde.

¹¹¹ *Soga om laksdølane*, s. 25.

¹¹² Sigurdsson 2008: 59.

¹¹³ I *Njáls saga* omtales det, for eksempel, hvordan alle gjestene ble plassert i forbindelse med bryllupet til Hallgjerd og Gunnar. *Njáls saga*, s. 75-76. *Morkinskinna* forteller også om hvordan Harald Hardråde og Magnus den gode var plassert i forhold til hverandre på en veitsle. *Morkinskinna*, s. 80.

¹¹⁴ Enright 1996: 1-14.

¹¹⁵ Steinsland 2012: 83.

Kvinnernes «nøkkelmyndighet»

I og med at det hovedsakelig var mennene som tok vare på økonomien (gårdsdrift) og politiske saker på tinget, virker det som om mennene hadde overordnet makt i huset. Men dette var ikke nødvendigvis tilfelle, slik som Bergtoras uttalelse i *Njåls saga* belyser. En dag kom en mann ridende til Njåls hus akkurat da Bergtora, Njåls kone, tilfeldigvis var ute. Han lette etter en gård hvor han kunne bosette seg og ville gjerne snakke med Njål og Skarphedin, sønnen til Njål. Bergtora sa at hennes makt over husholdningen var like sterk som Njåls. Hun bestemte seg uten å spørre Njål eller Skarphedin til å ta imot ham.¹¹⁶

Det er ofte slik at kvinnernes myndighet *innan stokks* symboliseres av nøkler, og denne nøkkelmakten var ukrenkelig. Når en kvinne stengte døra, var det ingen, selv hennes ektemann, som kunne trenge seg inn.¹¹⁷ *Laksdæla saga* forteller om en mann som begikk et drap. Han, Torolv, flyktet og kom til en av hans fjerne slektninger Vigdis. Hun lot ham komme inn i et bur og låste døren. Deretter fortalte hun ektemannen sin om alt dette. Ektemannen var godt bevisst på at han også kunne straffes dersom gjerningsmannen var blitt oppdaget hos ham. Men det eneste han kunne gjøre da, var bare å bli sint og å bekymre seg.¹¹⁸

Noe lignende skjedde hos Torberg Arnesson, en mektig stormann i Olav den helliges tid. En islandsk mann, Stein Skaftason tok livet av en av årmennene til kong Olav den hellige. En kveld søkte han tilflukt hos Torberg Arnesson. Torberg selv var ikke hjemme, men han ble godt mottatt av Ragnhild Erlingsdotter, kona til Torberg. Stein hadde møtt henne en gang før. Da Ragnhild var i ferd med å føde et barn og hadde det tungt, var Stein tilfeldigvis i nærheten av gården og hjalp henne.¹¹⁹ Hun lovet ham vennskap den gangen, og lovet å hjelpe ham så langt som hennes makt strekker til. Torberg fikk høre om det som foregikk og var sint ettersom denne saken skulle komme til å vekke kongens vrede. Men Ragnhild presset Torberg og sa at hun ville dra sammen med Stein dersom Stein ikke fikk være der. I tillegg støttet deres sønn Ragnhild. Torberg svarte først at hun kunne dra hvor som helst. Likevel måtte han omsider vike for henne og lot Stein være hos ham en stund.¹²⁰ Selv om i denne fortellingen

¹¹⁶ *Njålssoga*, s. 80-81. Han, Atle, inngikk en avtale med henne om å gjøre alt det arbeidet han ble beordret til å gjøre uansett hva det arbeidet enn måtte angå. Ved Bergtoras instruks drepte Atle en av huskarene til Hallgjerd, og litt senere ble han selv drept av Hallgjerds huskar.

¹¹⁷ Einarsdóttir 2009: 125-126.

¹¹⁸ *Soga om laksdølane*, s. 38-40.

¹¹⁹ Det var en jente, og Stein kalte henne Tora. Tora ble senere gift med kong Harald Hardråde, halvbroren til Olav den hellige.

¹²⁰ *Heimskringla*, s. 331-332. Ragnhild sa også at hun og Stein kunne dra til hennes far, Erling Skjalgsson, dersom Torberg ikke torde ha Stein hos seg. Det å unngå å bli til latter hos Erling, kan være en av årsakene til at han ikke sendte Stein bort.

ble Stein ikke låst inn i huset eller buret, syntes Ragnhilds *nøkkelmakt* å være til stede. Når kvinnen i huset hadde tatt avgjørelsen, var det veldig lite ektemannen, selv Torberg Arnesson som var en av de mektige og innflytelsesrike menn i denne tiden, kunne gjøre med situasjonen.

2.3.2. Giftermål

I Norge i dag regnes det å gifte seg en personlig affære. Tvangsekteskap blir sett som noe som bryter menneskerettighet. Men i vikingtiden var situasjonen annerledes. Giftermål var en pakt mellom to familier og ingen personlig sak. Jeg vil fokusere på blant annet giftermåls betydning i vikingtidssamfunnet, hva som ble verdsatt ved valg av ektemake og om alle kvinner sa «ja» til arrangerte ekteskap eller ikke.

Giftermål

Når en mann i vikingtiden var klar til å gifte seg, var det ofte slik at han rådspurte sine familier og venner. Det kunne hende at hans far eller venner kom med forslag om hvem han skulle gifte seg med og avgjorde saken på vegne av ham. Etter at han hadde funnet en kvinne han ville gifte seg med, inngikk han først en økonomisk avtale med hennes familie. Denne avtalen dreide seg om medgift og brudegave som brudgommen ga til bruden. Summen av medgiften og brudegaven skulle være like stor. Kvinnen var vanligvis ikke til stede når avtalen skulle inngås, og det var hennes far eller bror eller sønn som frieren inngikk avtalen med. Det var ikke alltid slik at kvinnen på forhånd ble spurt om hva hun syntes om saken og at hun ble informert om giftermålet før alt allerede var blitt bestemt. Det kunne også skje at hun selv fikk ta avgjørelsen og at hun nektet å gifte seg med frieren. Dersom kvinnen var enke, kunne hun selv bestemme.¹²¹

Det å gifte seg var sjelden en romantisk begivenhet i vikingtiden. Sagaene forteller både om ekteskap som var basert på kjærlighet mellom brudeparet og om arrangerte ekteskap som var basert på politiske avtaler. I kongesagaene finner man stort sett giftermål som ser ut til å være en politisk sak, snarere enn en personlig sak. Leser vi *Heimskringla* for eksempel, har de fleste av kvinneskikkelsene med giftermål å gjøre. I perioden fra Harald Hårfagres tid til og

¹²¹ Sigurdsson 2008: 201. *Soga om laksdølane*, s. 27, 64, 87, ff.

med Harald Hardrådes tid nevnes det 41 tilfeller av giftermål, og 35-36 av dem kan gjerne regnes å være politisk motivert.¹²²

I kongesagaene ble giftermåltavlen ofte brukt blant konger og høvdinger som et politisk virkemiddel til å forsikre eller forsterke alliansen mellom to mektige familier/ætter. Mye tyder på at Harald Hårfagre brukte giftermåltavle i forbindelse med rikssamlings prosess. Han giftet seg flere ganger, og det var døtrene til store høvdinger og jarler i landet han tok til ekte. Jeg kan tenke meg at han sannsynligvis festet allianser med viktige personer i landet ved å inngå ekteskapsavtale og forsikret seg deres støtte og sin kontroll over deres områder. Åsa, datteren til Håkon jarl Grjotgardsson, er et eksempel på hans valg av brud. Håkon jarl var en mektig mann i Trøndelag og var en god støtte for kongen. Kongen giftet seg med Åsa og bygde sin kongsgård på Lade. Harald satt Håkon jarl på Lade når han selv ikke var hjemme. På den måten fikk han en trygg hovedbase under rikssamlings-prosessen.¹²³ Samtidig ser jeg en tendens i sagaenes fremstilling som tilsier at det ofte endte med en giftermåltavle når to rivaliserende mektige menn forlikte seg. Einar Tambarskjelve var for eksempel en av de dyktigste mennene i Olav Tryggvassons hird og var om bord på Ormen Lange under slaget ved Svolder. Han overlevde slaget og fikk etterpå grid av seierherren Eirik jarl. *Heimskringla* forteller at Einar var den sterkeste mannen i Norge i denne tiden. Eirik og Svein jarler giftet sin søster Bergljot med ham, og han ble deretter en god støtte og venn av jarlene.¹²⁴

Det at kongesagaene er særlig oppmerksomme på de arrangerte ekteskapene kan skyldes at de fokuserer på den politiske utviklingen i og omkring Norge i vikingtiden. Detaljerte omstendigheter og hva vedkommende personer, særlig kvinner, selv mener om saken, er oftest utelatt i sagaene, med bare få unntak. Islendingesagaene fokuserer derimot mer på folks liv enn på den politiske situasjonen. Dette fører til at islendingesagaene forteller mer både om *kjærlighetsbaserte* ekteskap og om personers tanker og følelser. Omtrent halvparten av ekteskapene som nevnes i *Laksdæla saga*, for eksempel, synes å være etablert på grunn av kjærlighet eller enighet mellom bruden og brudgommen. Gudrun Osvivsdotter, som er en av hovedpersonene i sagaen, giftet seg fire ganger, hvorav to ganger (den andre og den fjerde gangen) var det gjensidig kjærlighet eller velvilje mellom henne og frieren hennes. Hun ble venner med en mann som het Tord Ingunnsson da hun var gift med den første mannen,

¹²² Det kan likevel ikke fastslås at resten av tilfellene strengt tatt var basert på andre ting enn politisk avtale. Det dreier seg om Gyda og Snøfrid med Harald Hårfagre, om Gunnhild med Eirik Blodøks og om Geira og Gyda med Olav Tryggvasson. Etter min mening er det kjærlighet eller andre personlige interesser som ligger i grunn til disse tilfellene, men jeg kan ikke utelukke at disse giftermålene også har med politikk å gjøre.

¹²³ *Heimskringla*, s. 51.

¹²⁴ *Heimskringla*, s. 199.

Torvald Halldorsson, og sagaen forteller at det ble kjærlighet mellom dem. Ettersom hun hadde giftet seg med Torvald mot sin vilje, nølte hun ikke med å skille seg fra ham. Til slutt ble Gudrun og Tord gift.¹²⁵ Den andre halvparten av tilfellene i *Laksdæla saga* kan beskrives som arrangerte ekteskap hvor avtalen mellom to familier står mer sentralt enn personlige ønsker og tanker. Gudruns første ekteskap er et eksempel. Da hun fikk vite om giftermålet, var alt allerede bestemt mellom hennes far og frieren Torvald. De inngikk avtalen uten å bry seg om hva hun mente om denne saken.¹²⁶

Valg av ektemake

Det var viktig å velge sin ektemake med omhu for å lykkes med ekteskapet. I vikingtiden var det som regel mannsside som tok initiativ når det gjaldt giftermål. Sagaene gir inntrykk av at kvinnens jomfrudom ikke ble lagt vekt på når en mann valgte sin brud. I sagaene finnes det flere tilfeller hvor fraskilte kvinner og enker betegnes som *godt gifte*. Ut fra dette vil jeg anta at kvinnens jomfrudom ikke var betraktet som den første prioritet når et giftermål inngås. Derimot fikk hennes utseende og personlighet mer oppmerksomhet, og særlig personlighet var viktig. Kvinnens jobb var å stelle husholdning, og hun måtte dessuten være i stand til å ta vare på hele gårdsdriften ved ektemannens fravær. Derfor kan jeg tenke meg at det var avgjørende om hun var sterk og klok eller ei. Da Turid, Olav Pås datter, så broren Kjartan sørge over tapet av Gudrun, anbefalte hun ham til å snakke med Revna for hun var like vettig som hun var pen.¹²⁷ Sigvat skald glemte heller ikke å understreke at Astrid, datteren til Olav sveakongen, var både vakker og klok da han la giftermålsaken frem for Olav den hellige.¹²⁸ Det å ordlegge seg bra, var et tegn på kvinnens fornuft og ble verdsatt. *Laksdæla sagas* beskrivelse av Gudrun Osvivsdotter oppsummerer hva som ble lagt vekt på ved kvinnenens egenskaper; Hun var «den fremste av alle kvinner som voks opp på Island, både i venleik og vit. Ho var så fin og høvisk at i den tid syntest det berre barneverk all den pryd andre kvinner hadde imot hennar. Ho var kunnigare enn andre kvinner og betre til å ordleggje seg; gjev mild var ho òg.»¹²⁹

I tillegg veide kvinnens familie- og ættebakgrunn også tungt. I vikingtiden synes ættebakgrunnen å ha betydd mye. Dette reflekteres i at når sagaene introduserer en person,

¹²⁵ *Soga om laksdølane*, s. 87-90.

¹²⁶ *Soga om laksdølane*, s. 87.

¹²⁷ *Soga om laksdølane*, s. 122.

¹²⁸ *Heimskringla*, s. 266.

¹²⁹ *Soga om laksdølane*, s. 81.

sparer de som regel ikke på denne personens slektshistorie. Ofte er det bare mannsside av slekten som telles. Men det er heller ikke sjelden at kvinneside nevnes også for å danne en oversikt over herkomsten eller slektskap av en viktig person. Dette skjer dersom denne personens kvinnelige slektninger hadde en forbindelse med en mektig ætt. Et eksempel kan være *Heimskringlas* beskrivelse av Sigurd jarl, faren til Håkon jarl; «Sigurd jarl ble gift med Bergljot, datter av Tore jarl Teiande, hennes mor var Ålov Årbot, datter til Harald Hårfagre.»¹³⁰ Det kan også hende at en kvinne nevnes fordi hun selv regnes som en innflytelsesrik person. I Harald Hårfagres saga i *Heimskringla* beskrives Torstein Raud, en venn av Sigurd jarl, som sønnen til Olav Kvitte og Aud den dyptenkte.¹³¹ Ifølge *Laksdæla saga*, var Aud (Unn) en meget handlekraftig, betydningsfull kvinne.

Giftermåltavlen dreier seg om en økonomisk avtale som angår medgiften og brudegaven. En forutsetning for inngåelsen av en slik avtale var at begge partene i utgangspunktet var omtrent jevnbyrdige. Derfor var det grunnleggende å vurdere kvinnens familie og ættebakgrunn forsiktig. Dersom kvinnens familie stod litt lavere enn mannens, kan utfallet bli at hun ble hans frille i stedet for hans kone.¹³² Kvinnene som Harald Hårfagre giftet seg med, ble hans friller. Disse kvinnene var døtre til småkonger, jarler og høvdinge i Norge. Men den som han omsider tok til kone/dronning var en dansk prinsesse, Ragnhild. Det kan også hende at en gift mann hadde en eller flere friller.

Barn født i frillehold vokste ofte opp hos moren eller fosterforeldre. Noen av Harald Hårfagres barn vokste opp hos mødre og andre hos kongens venner. Ifølge loven hadde uekte barn ikke samme rettigheter som ektefødte barn hadde. Uekte barn fikk arverett bare hvis foreldrene hadde levd sammen over 20 år.¹³³ Men i praksis ser det ut til at uekte barn ikke alltid ble diskriminert på grunn av herkomsten, og situasjonen for uekte barn antyder, etter min mening, stor sosial mobilitet blant eliter i vikingtiden. Olav På var, for eksempel, uekte barn av Hoskuld Dala-Kollsson, men han fikk omsider arvet noen av farens eiendeler.¹³⁴ Njål hadde hatt forhold til en kvinne, Rodny Hoskuldsdotter, og hun fødte en gutt Hoskuld. Når Njålssønnene nevnes, var han også der sammen med andre sønner. Det var andre Njålssønner som tok hevn da han ble drept.¹³⁵ Når det gjelder kongenes barn, var det heller ikke noe forskjellsbehandling mellom ektefødte og uekte barn. Selv om Harald Hårfagre satt sin

¹³⁰ *Heimskringla*, s. 71.

¹³¹ *Heimskringla*, s. 61.

¹³² Bagge 1992: 12.

¹³³ *Gulatingslovi*, s. 143. (G25)

¹³⁴ *Soga om laksdølane*, s. 71-74.

¹³⁵ *Njålssoga*, s. 65, 93-95, 139, 180-181. Njåls kone Bergtora selv egger sønnene til å hevne deres halvbror.

ektefødte sønn Eirik Blodøks aller høyest, lot han også andre uekte sønner få kongenavn og land å styre.¹³⁶ Både Håkon den gode og Magnus den gode var uekte barn, det vil si deres mødre ikke var dronninger. Håkons mor Tora Mostertong var Harald Hårfages tjenestejente.¹³⁷ Hun var av Horda-Kåreætten, en stor og mektig ætt som utover vikingtiden hadde enorm innflytelse mest på Vestlandet.¹³⁸ Alvhild, Magnus' mor, var tjenestejente i Olav den helliges hird. Hun fikk en hedersplass som kongemor etter at Magnus ble tatt til konge i Norge.¹³⁹

Kvinner som sier nei

Dersom et giftermål ble arrangert til tross for kvinnens familie har høyere rang enn mannens, kunne det forekomme et stort problem, som at kvinner i det hele tatt nektet å gifte seg med frieren. Sagaene mangler faktisk ikke på eksempler på dette. I *Heimskringla* finnes det fortelling om Astrid Tryggvasdotter. Hun var datteren til kong Tryggve og søsteren til kong Olav Tryggvason. Kong Olav var en kristen konge og var opptatt av å kristne hele landet. Da han kom til Gulatingsområde for å overtale folk til å ta imot dåpen, møtte han motstand. I en samtale med høvdingene i området prøvde kong Olav igjen å overtale dem. Høvdingene krevde en ting fra kongen; de ville ta imot den nye troen og bli kongens menn dersom kongen til gjengjeld ville gifte Astrid med Erling Skjalgsson. Erling var ifølge høvdingene den mest lovende unge mann i Norge. Kong Olav talte med Astrid om giftemålet, men til hans ergrelse nektet hun å gifte seg med Erling. Han hadde ikke engang høvdingsnavn og var da ikke god nok for henne, mente hun. Istedenfor å tvinge henne med makt til å gifte seg med Erling, plukket kongen alle fjæra av Astrid sin hauk. Hun forstod da hvor sint broren hennes var blitt. Til slutt ga hun seg og gikk med på å gifte seg med den mannen kongen hadde valgt for henne.¹⁴⁰ Selv om hun omsider valgte å følge kongens råd og bestemmelse, gjorde hun det ikke så enkelt for ham.

Det finnes en annen lignende hendelse i Harald Hardrådes saga. Ragnhild Magnusdotter, datteren til Magnus den gode, nektet å gifte seg med Håkon Ivarsson for han var ikke god nok for en kongsdatter. Kong Harald Hardråde ville forsikre seg et forlik med Håkon etter at han hadde drept både Einar Tambarskjelve og hans sønn Eindride, mektige menn i Trondheim.

¹³⁶ *Heimskringla*, s. 68.

¹³⁷ *Heimskringla*, s. 72.

¹³⁸ Titlestad (2008), s. 115-118.

¹³⁹ *Heimskringla*, s. 309, 435-436.

¹⁴⁰ *Heimskringla*, s. 153-154.

Selv om det betydde veldig mye for kong Harald å få til forliket med Håkon, valgte han heller å bryte avtalen enn å overtale Ragnhild. Hun giftet seg med Håkon først da han ble jarl på Opplanda.¹⁴¹ Både Astrid Tryggvasdotter og Ragnhild Magnusdotter er fremstilt som stolte og viljesterke kvinner. De var kongsdøtre og ville gifte seg med enten en konge eller en jarl eller en mann som tilhørte toppen av makthierarkiet i samfunnet. Så lenge frieren ikke hadde den rette status og verdighet, var han ikke god nok. De ville heller vente til et bedre gifte skulle dukke opp, enn å nøye seg med det nest beste.

I islendingesagaene finnes det noen tilfelle hvor unge, stolte kvinner nekter å gi samtykke eller viser motvilje mot giftermålet deres far hadde arrangert. Her er det ikke snakk om kongedøtre, men døtrene til stormenn på Island. Grunnen til avslag eller misnøye kan være forskjellig. Torgjerd Egilsdotter i *Laksdæla saga* avviser Olav Pås frieri fordi han var en trellkvinnesønn og ikke var god nok for henne. Torgjerd var datteren til Egil Skallagrimsson, som var en mektig og velstående mann på Island. Hun var regnet som et veldig godt gifte. Selv om hennes far fortalte henne at Olavs mor faktisk var datteren til en irsk konge, fikk ikke dette Torgjerd til å skifte mening. Det måtte en lang samtale med Olav til for å få Torgjerd til å ombestemme seg og å gi et positivt svar til ham.¹⁴²

2.3.3. Skilsmisse

Fortellingen om Ragnhild og Torberg, som er nevnt i forbindelse med kvinnenens myndighet, viser andre aspekter ved kvinnenens stilling og rettigheter i tillegg til kvinnenens nøkkelmakt. Da Ragnhild sa at hun kom til å gå fra ham, var dette ikke en overfladisk advarsel. Kvinnene i vikingtiden hadde nemlig rett til å skille seg fra ektemannen. Når en kvinne giftet seg, brakte hun en medgift med seg. Dessuten fikk hun en brudegave av ektemannen, og denne gaven skulle være like stor som medgiften. Ifølge Gulatingsloven kunne hun ta både medgiften og brudegaven med seg ved skilsmissen om ektemannen hadde slått henne tre ganger i folkesamling.¹⁴³ Hadde en kvinne gått fra ektemannen uten noe god grunn, fikk hun ikke medgiften og gaven.

Grunnen til skilsmisse varierte fra sak til sak. I islendingesagaene finnes det noen beretninger om skilsmissesak. I *Njåls saga* gikk Unn fra ektemannen Hrut. Samlivet deres hadde ikke gått

¹⁴¹ *Heimskringla*, s. 487-491.

¹⁴² *Soga om laksdølane*, s. 64-66.

¹⁴³ *Gulatingslovi*, s. 75-76. (G54)

så bra, og de fikk ikke det til slik at de kunne nyte hverandre seksuelt.¹⁴⁴ Hennes far ga henne instruks hvordan hun skulle skille seg fra mannen: Først skulle hun erklære skilsmisse ved senga med vitner til stede. Dernest skulle hun gjøre det samme ved hovedinngangen til huset. Så skulle hun dra til sin far, og han skal ordne resten på tinget.¹⁴⁵ *Laksdæla saga* forteller også om noen ektepar som skilte lag. Da Vigdis, som hjalp Torvald ved å låse ham inn i buret, fikk vite at ektemannen gikk med på å drepe Torvald, valgte hun å skille seg fra ham.¹⁴⁶ Grunnen til at Gudrun Osvivsdotter skilte seg fra ektemannen Torvald Halldorsson, var en kinnhest fra ektemannen og en kjærlighet mellom henne og en annen mann, Tord Ingunnsson. Kinnhesten fikk hun av ektemannen da hun en dag kranglet med ham. Hun ble rasende og fortalte Tord om alt dette. Hans råd var å lage ei skjorte til ektemannen med vid halsåpning slik at brystvoltage hans ble synlige. Slik skjorte regnes nemlig som kvinneklær. Gudrun laget skjorta, og gikk fra Torvald fordi han hadde på seg kvinneklær. Nå var det Tords tur til å skille seg fra konen. Han grunnet seg på at hans kone Aud kledde seg i brok som en mann.¹⁴⁷ Det at en mann kler seg i kvinneklær, ble regnet som *ergi*, umandig og ærekrenkende. Kvinnen i mannsklær var også noe som var i utakt med *det normale*, og begge tilfellene var antatt som en god skilsmisse grunn.¹⁴⁸

Selv om kvinnene hadde rett til å skille seg, ser det ut til at det ikke var så enkelt å gjøre det. Hun måtte ha en god grunn til å gå fra ektemannen sin. Likevel gir sagaene oss inntrykk av at selve skilsmissen ikke var en negativ handling. Fleste av de fraskilte kvinnene fikk ikke noe alvorlig konsekvens av skilsmissen og kom til å gifte seg igjen. De syntes å være like ettertraktet i ekteskapsmarkedet som ugifte jenter. En av årsakene kan være at de ofte var velstående i og med at de ofte fikk medgiften og brudegaven med seg ut av ekteskapet. Det ser i tillegg ut til at det å ha vært gift før ikke ble til skade for deres anseelse. Dette gjaldt for enker også. Fortellingen om Gudrun Osvivsdotter i *Laksdæla saga* er et godt eksempel. Hun skilte seg fra Torvald og giftet seg igjen med Tord. Hun hadde i denne tiden blitt en velstående kvinne. Etter Tords død møtte hun Kjartan Olavsson, sønnen til Olav På. Sagaen forteller at Kjartan var den vakreste, sterkeste og dyktigste, det vil si den aller beste mannen

¹⁴⁴ Hrut hadde vært i Norge før han giftet seg med Unn. Da var Harald Gråfell Eiriksson kongen i Norge. Dronning Gunnhild holdt mye av Hrut. Da han skulle reise hjem til Island, likte hun det dårlig og kastet forbannelse eller trolldom over ham slik at han ikke kunne få viljen sin med den jenta han hadde vært forlovet med. Ifølge sagaen var denne forbannelsen eller trolldommen grunnen til at Hrut ikke klarte å fullbyrde ekteskapet. *Njálssoga*, s. 30-39.

¹⁴⁵ *Njálssoga*, s. 39-40.

¹⁴⁶ *Soga om laksdølane*, s. 44.

¹⁴⁷ *Soga om laksdølane*, s. 87-90. Tord hadde aldri sett Aud i brok. Men da hun dro til Tords gård for å ta hevn, kledde hun seg i buksa, forteller sagaen.

¹⁴⁸ Heide 2001: 81.

på Island. Kjartan brydde seg tydeligvis lite om det at Gudrun hadde vært gift to ganger før, og det ble kjærlighet mellom dem. De ble likevel ikke gifte, i stedet giftet hun seg med Bolle Torleiksson, brorsønnen og fostersønnen til Olav På. Bolle var også en vakker og sterk mann og brydde seg heller ikke om Gudruns fortid. Etter at Bolle var blitt drept, giftet hun seg igjen for siste gang.¹⁴⁹

Njåls saga forteller om Hallgjerd Hoskuldsdotter. Hun var en vakker kvinne, om enn oppfarende og hardhjertet. Hun hadde giftet seg med Torvald Osvivsson, men hun lot sin fosterfar Tjostolv drepe ham fordi han hadde slått henne i ansiktet slik at hun blødde. Hun ble velstående etter dette ekteskapet. Det at hun hadde tatt livet av den første ektemannen, hindret ikke Glum Oleivsson i å fri til Hallgjerd. Denne gangen gikk samlivet deres bra til det sluttet brått da Tjostolv drepte Glum etter veksling av skjellsord mellom dem. Det dukket opp ennå en mann igjen i hennes liv, Gunnar Håmundsson, en venn av Njål. Da de to møttes og snakket sammen, var Hallgjerd staselig kledd og virket selvsikker. Gunnar fridde til henne. Til tross for at hverken Njål eller Hrut, to kloke menn, likte dette giftermålet og at Hrut fortalte alt om Hallgjerds sinnelag, holdt Gunnar fast og lot saken frem.¹⁵⁰

2.4. Sterke kvinner

Leser vi sagaene, møter vi veldig ofte kvinner som er selvsikre og handlekraftige. Det er ofte i forbindelse med inngåelsen av giftermålvtales at slike kvinner viser sine sterke sider. Bildet av den stolte, vakre kvinnen som avviser frieriet synes, etter min mening, å være blitt forankret i sagaenes skildring av kvinner. De nekter å gifte seg med frieren, slik som Astrid Tryggvasdotter og Ragnhild Magnusdotter gjorde. Men frierens lavere status var ikke den eneste grunnen til at kvinner nekter å gifte seg med ham. Noen av de kvinnene vi møter i sagaene betegnes som vakre og stolte kvinner, og det var nettopp denne stoltheten som spilte en stor rolle. Gyda, datteren til kong Eirik fra Hordaland, er kanskje det best kjente eksemplet. Hun var vakker og var stolt av sin skjønnhet. Harald Hårfagre ville ha henne som frille og sendte sine menn for å hente henne. Men hun sa tvert nei. Derimot oppfordret hun Harald til å

¹⁴⁹ *Soga om laksdølane*, s. 87-90, 102-105, 115-116, 172-176. Den største parten av sagaen handler nemlig om Gudruns livshistorie.

¹⁵⁰ *Njålssoga*, s. 42-56, 73-75. Hrut var onkelen til Hallgjerd. Da han for første gang så Hallgjerd, sa han at hun hadde «tyveøyne». (s. 28) Dette var på en måte en spådom, fordi hun faktisk stjal mat. Hrut mente Hallgjerds sinnelag kom til å skape problem for Gunnar. Njål mente omtrent det samme. Det viste seg etter hvert at de hadde hatt rett.

vinne hele Norge. Når han hadde tatt herredømme i Norge og var blitt enekonge i landet, kunne hun tenkt seg å gifte med ham. Harald syntes, ifølge Snorre, dette var en fornuftig og god idé, og han satte straks i gang med rikssamling av Norge.¹⁵¹

Stolte kvinnene i sagaene vet godt hva de ønsker seg i fremtiden og hva de fortjener å få. De nøler ikke med å få viljen sin frem og med å oppføre seg akkurat som de vil. Men de var ikke alene om å være stolt, sterk og handlekraftig. Gifte kvinner, mødre og hustruer, viser også sine sterke sider. Dronning Gunnhild demonstrerer godt hvor mektig en kvinne kan ha vært i vikingsamfunnet. Hun var dronningen til Eirik Blodøks, og er ofte fremstilt som veldig vakker, klok og ondskaps- og svikfull.¹⁵² Da Eirik Blodøks var konge i Norge og styrte landet, hadde hun en viss makt som dronning. Likevel er det først etter Eiriks fall hennes makt og innflytelse kommer klart til syne. Eirik og Gunnhild hadde flyktet fra Norge for Håkon den gode. Da Eirik falt i slaget, var Gunnhild i England med sine barn. Barna var ikke ennå voksne, og hun måtte da ta seg av dem. De dro til Danmark der de kunne søke om hjelp. Etter hvert ble hennes sønner, Eirikssønnene, store nok til å ta opp kampen mot Håkon den gode, og tok omsider makten i Norge. Gunnhild var med på styringen av landet som dronning og kongemor.¹⁵³ Det at Gunnhild omtales i en rekke sagaer, Harald Hårfagres saga, Håkon den godes saga, Eirikssønnenes saga, Håkon jarls saga og Olav Tryggvasons saga, forklarer hvor stor rolle hun hadde spilt i Norges historie.

Olav den helliges dronning Astrid var også en viljesterk kvinne. I første omgang var det ikke Astrid som skulle gifte seg med Olav, men det var Ingegjerd, datteren til Olav sveakongen som var festet til ham. Astrid var en frilledatter til Olav sveakongen. Da det oppstod problem i forbindelse med avtalen mellom Olav og Ingegjerd, tok Astrid selv initiativ til å overta Ingegjerds plass og å få det i stand til en ny avtale med Olav den hellige. Til slutt ble hun dronning i Norge.¹⁵⁴ Hun fulgte med Olav ut av Norge og var i Svearike da slaget i Stiklestad fant sted. Deretter spilte hun en viktig rolle i forbindelse med Magnus den godes retur til Norge for å bli tatt til konge. Hun talte på tinget i Svearike og oppfordret mennene til å støtte Magnus. Hennes innsats ble hedret med kvad av Sigvat skald.¹⁵⁵

Sterke kvinner deltok aktivt i politiske virksomheter som tilhørte til mannsfæren. Dette fører ofte til at kvinnene får ting til å skje. Det gjelder ikke bare dronninger, men også konene til

¹⁵¹ *Heimskringla*, s. 48-49.

¹⁵² *Heimskringla*, s. 75,

¹⁵³ Fra *Harald Hårfagres saga* til og med *Olav Tryggvasons saga*, i *Heimskringla*.

¹⁵⁴ *Heimskringla*, s. 260, 265-267.

¹⁵⁵ *Heimskringla*, s. 431-432.

høvdinge og stormenn. Et tilfelle hvor disse kvinnene lot seg involvere i politisk pregede saker, var når deres familie ble utsatt for en ærekrenkelse. Konsekvenser av slike saker ble vanligvis blodige hendelser. En ærekrenkelse dreier seg om at et eller flere av familiemedlemmene enten ble drept, ble angrepet og såret eller ble grovt hånet. Æren hadde en enormt viktig betydning for mennesker i vikingtidssamfunnet. Mistet en person sin ære, gikk det ut over hele hans familie. Det var kvinnenens oppgave å ivareta familiens ære. Var noen i familien blitt drept eller krenket, var det kvinnens ansvar for å sørge for at den drepte/krenkede fikk hevet. Kvinnene valgte en eller flere personer i ætten som skulle utføre hevnaksjon og egget ham/dem ofte med sterke ord.¹⁵⁶ I sagaene skiller disse kvinnene som egger sine menn, seg ut. Disse eggende kvinnene er oftest ansett som mest typisk sterke kvinner. Islendingesagaene skorter ikke på kvinner som egger. Både *Laksdæla saga* og *Njáls saga* dreier seg så å si om hvordan kvinner egget sine menn til å hevne det drepte familiemedlem. Kvinnene brukte veldig sterke ord når de egget menn slik at mennene ikke fikk noe annet valg enn å sette i gang med det han var bedt om å gjøre.

I Olav den helliges saga i *Heimskringla* finnes det to kvinner som heter Sigrid. Den ene Sigrid hadde vært kona til Olve på Egge, og de hadde to sønner. Etter at kong Olav drepte Olve, ga han henne til Kalv Arnesson.¹⁵⁷ Litt senere ble de to sønnene hennes også drept av kong Olav. Hun egget stadig Kalv, stefaren til de to sønnene, med harmfulle ord.¹⁵⁸ Den andre Sigrid var søsteren til Erling Skjalgsson. Den hele saken begynte med mangel på korn hos henne og hennes sønn Asbjørn. Det utviklet seg til at Asbjørn drepte Tore Sel, en årmanntil Olav den hellige, og at senere ble han selv drept av kongens mann.¹⁵⁹ Da Sigrid fikk høre om sønnens død, sendte hun bud til Tore Hund, Asbjørns farbror. Hun ga ham det spydet som fortsatt var vått av Asbjørns blod og sa at han måtte bruke dette spydet til å hevne Asbjørn ved å ta livet av kong Olav.¹⁶⁰ Han skulle «bli hver manns niding»¹⁶¹ hvis han ikke gjorde det. Ordet *nid* er et skamfullt og ærekrenkende ord for menn. Det å bli beskyldt for å være niding, var det verste en mann kunne tenke seg.¹⁶² Med slike sterke, harmfulle ord egget begge Sigrid-ene

¹⁵⁶ Mundal 1994: 9.

¹⁵⁷ Første gang hun ble nevnt i sagaen (s. 290), hadde hun ikke navn. Men senere (s. 382) viste det seg at hun het Sigrid. I tillegg var hun sannsynligvis søster til Tore Hund. (s. 365)

¹⁵⁸ *Heimskringla*, s. 365-367, 382-383.

¹⁵⁹ Denne saken utviklet seg også til en åpen konflikt mellom Erling og kong Olav.

¹⁶⁰ *Heimskringla*, s. 298-311.

¹⁶¹ *Heimskringla*, s. 311.

¹⁶² Steinsland/Sørensen 1990:49. Her forklares det at *nid* henger sammen med at en mann opptre på en måte som kan betraktes som «kvinneaktig», og det understrekes at «kvinneaktighet» og «kvinnelighet» er ikke det samme.

mennene sine, og både Tore Hund og Kalv Arnesson sluttet seg til slutt til motstandshæren til Olav den hellige i slaget i Stiklestad.

Disse fortellinger om eggende kvinner tyder på at kvinnene i vikingtiden var hevngjerrige. Denne siden av kvinnes karakter kommer også til syne når kvinnene selv ble utsatt for krenkende handling. De stolte kvinnene tålte vanligvis ikke å få kinnhest av menn. I sagaene finnes det mange fortellinger som viser hvor fatal konsekvens en mann kunne få dersom han slo en kvinne i ansiktet. Utfallet var som regel mannens død, uansett om han var hennes ektemann eller en konge. Sagaene forteller samtidig at menn ikke slo tilbake når de selv var slått av kvinne. Da Vigdis slo en mann i nesa med pengepungen slik at han blødde, gjorde han ikke noe annet enn å stikke av.¹⁶³ Olav Tryggvason gjorde heller ikke noe med sin brud da hun prøvde å stikke ham med en kniv på bryllupskveld.¹⁶⁴

2.5. Oppsummering

Samfunnet i vikingtiden er vanligvis karakterisert som et mannsdominert samfunn hvor mennene sto sentralt. Ser jeg nøye på ulike typer kildemateriale, får jeg likevel et annet bilde av dette samfunnet. Kvinner var sterkt til stede og var gjeldende i ulike sammenhenger. Selv om de fleste kildene fokuserer mest på mennene, har kvinnene fått mye oppmerksomhet, særlig i sagaene og Edda. Det finnes dessuten andre kilder som arkeologisk materiale som belyser kvinnes liv i vikingtiden.

Kvinnene i vikingtiden betegnes ofte som sterke og handlekraftige. Dette kan skyldes ulike grunner. Deres ukrenkelige myndighet i husholdningen kan være en av dem. Bilder av selvrådige kvinner som nekter å gifte seg med frieren og som skiller seg fra ektemannen sin, viser også kvinnes sterke personligheter. Det som kanskje er viktigst ved kvinnes egenskaper, er nettopp at kvinnene får tingene skje. Det finnes mange fortellinger hvor kvinnene blander seg i politiske virksomheter eller i den mannsfæren og egger mennene til verks. Utfallet kan bli blodig dersom kvinnene egger menn til hevnersjon. I alle fall blir resultatet at det skjer noe, slik som Gydas ord får Harald Hårfagre sette i gang med rikssamlingen.

¹⁶³ *Soga om laksdølane*, s. 43.

¹⁶⁴ *Heimskringla*, s. 161.

Det er likevel ikke slik at alle kvinner i vikingtiden var sterke. Det finnes kvinner som ikke hadde noe anselig sosial status, for eksempel trellkvinner. De blir skjøvet vekk i skyggen av de andre sterke kvinnene, men de hadde likevel mulighet for sosial mobilitet. Det finnes kildemateriale som gir oss innsikt i en del av deres situasjon.

De mytologiske og overnaturlige kvinner hadde også en stor betydning i vikingtidssamfunnet. Menneskenes skjebne er for eksempel tenkt å være knyttet til de overnaturlige skikkelser som norner og volver. Man kan i tillegg si at fortellinger om valkyrjer og skjoldmøyer kan ha bidratt til å skape bildet av de sterke kvinnene i vikingtiden.

3. Oversiktsverkens fremstilling av kvinner i vikingtid og vikingtidshistorie

For å belyse problemstillingene hvordan historien om kvinner i vikingtiden har vært fremstilt i de utvalgte oversiktsverkene, hvilket tema historikerne har valgt å fremstille og hvilke forestillinger om vikingtidskvinner historikerne særlig fremhever, velger jeg her å gi en fremstilling av disse utvalgte verkene:

- Andreas Holmsen: *Fra de eldste tider til 1660* (1939/1977).
- Erik Gunnes: *Rikssamling og kristning ca. 800-1177* (1976/1994).
- Per Sveaas Andersen: *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130* (1977).
- Claus Krag: *Vikingtid og rikssamling 800-1130* (1995/2005).
- Jón Viðar Sigurðsson: *Norsk historie 800-1300: frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt* (1999/2006).
- Ole Georg Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo: *Norsk historie I: 750-1537* (1999/2007).
- Claus Krag: *Norges historie. Fram til 1319* (2000).
- Jon Vidar Sigurdsson: *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden* (2008).
- Hans Jacob Orning: *Norvegr. Norges historie: Frem til 1400* (2011).
- Jón Viðar Sigurðsson og Anne Irene Riisøy: *Norsk historie 800-1536: Frå krigerske bønder til lydige undersåttar* (2011).

Jeg velger å gå tilbake i tid for å kaste de tidlige historieverkene i relieff i forhold til nyere forskning som inkluderer et kjønnsperspektiv. I denne forbindelsen har jeg valgt å se aller først på *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Kronologisk er det feil at den kommer først siden den er skrevet i 1999. Men dette verket skiller seg ut fra andre bøker: For det første er denne boken skrevet av flere kvinner; for det andre handler boken først og fremst om norsk historie med kjønnsperspektiv. Denne boken er tatt med for å belyse forskjellen mellom den og oversiktsverkene som er skrevet av mannlige historikere (med et unntak av Sigurðsson/Riisøys bok).

Sigurðsson har skrevet tre bøker i denne perioden (1970-2010-årene), og tidligere verk *Norsk historie 800-1300: frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt* (1999) og *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden* (2008) skal behandles i delkapitlet 3.2. *Norsk historie 800-1536: Frå krigerske bønder til lydige undersåttar* av Jón Viðar Sigurðsson og Anne Irene Riisøy (2011). Krag's *Norges historie. Fram til 1319* (2000) behandles sammen med *Vikingtid og rikssamling 800-1130* (1995) i delkapitlet 3.5.

3.1. Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet av Ida Blom og Sølvi Sogner, red. (1999)

Ida Blom (f. 1931) ble utnevnt til Norges første professor i kvinnehistorie da Universitetet i Bergen i 1985 åpnet Europas første humanistiske kvinneforskningssenter.¹⁶⁵ Hun var professor der i perioden 1985–2001 og har skrevet flere bøker blant annet *Kjønnroller og likestilling* (1983) og *Det er forskjell på folk – nå som før* (1994). Hun var redaktør for *Cappelens kvinnehistorie* (1992). Sølvi Sogner (f. 1932) ble førsteamanuensis ved Historisk institutt ved Universitetet i Oslo 1975 og professor samme sted 1988-2002. Hun har utgitt flere bøker, blant annet *Barn av sin tid. Fra norske barns historie* (sammen med Bjarne Hodne, 1984), *Europa 1500-1750* (bind 2 i Cappelens kvinnehistorie, 1992) og *Krig og fred 1660-1780* (bind 6 i Aschehougs Norgeshistorie, 1996).

Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet kaster nytt lys over norsk historie ved å bruke kjønn som analysekategori og å fokusere særlig på kvinne- og kjønnshistorisk forskning. I denne sammenhengen presenteres noen feministiske teorier. Den

¹⁶⁵ Haavet 2009: https://nbl.snl.no/Ida_Blom

første teorien er teorien om et kjønssystem eller en kjønnsorden, som går ut på at «kjønn har betydning på alle områder av samfunnet, i det private så vel som i det offentlige.»¹⁶⁶ En annen teori er den svenske historikeren Yvonne Hirdmans teori om *genussystemet*. Denne teoriens hovedprinsipper er at samfunnet er delt i den mannlige sfæren og den kvinnelige sfæren, og at det mannlige som regel underordner det kvinnelige.¹⁶⁷

Et av bokens formål er å sette historien om kvinnenes liv og virke i en større historisk sammenheng for å vise at kvinnene ikke har vært tilskuere, men aktører i samfunnet og historien på linje med mennene. Dessuten studerer denne boken hvilken betydning arbeidsoppgaver som tradisjonelt har vært tillagt til kvinner, for eksempel barnestell, husstell og matlaging, har hatt utenfor hjemmesfæren. Boken fokuserer særlig på tre felter innenfor historie, demografi, økonomi og makt. Kvinnenes rolle i husholdet, den demografiske utviklingen, politikken og på arbeidsmarkedet drøftes i denne boken.¹⁶⁸

Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet er delt i fem kapitler; fra vikingtid til reformasjon, 1500 – 1800, 1800 – 1900, 1900 – 1950 og fra 1950 mot årsskiftet. Hvert kapittel er skrevet av kvinnelig historiker. Boken er skrevet hovedsakelig som en studiebok på alle nivåer, fra videregående skole til universitet. Blom og Sogner mener at det gjerne er best å bruke boken parallelt med andre oversiktsverker.¹⁶⁹

3.1.1. Fremstilling av vikingtidshistorie

Det første kapitlet «Kvinner, kjønn og samfunn. Fra vikingtid til reformasjon» er skrevet av Ingvild Øye. Øye (f. 1945) er professor i middelalderarkeologi ved Universitetet i Bergen. Hun har utgitt flere bøker og artikler blant annet «Middelalderkvinner: liv og virke» i serien *Onsdagskvelder i Bryggens museum* (1989), *Norm og praksis i middelaldersamfunnet* (sammen med Else Mundal og Knut Helle, 1999) og *Fra kongssete til kulturminne: Håkonshallen og Bergenshus-området gjennom 750 år* (red. sammen med Anne Ågotnes, 2011). I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet* fokuserer Øye særlig på kvinner og kjønnsforhold i befolknings- og bosetningsutvikling,

¹⁶⁶ Blom/Sogner 1999: 12.

¹⁶⁷ Blom/Sogner 1999: 13.

¹⁶⁸ Blom/Sogner 1999: 9-10.

¹⁶⁹ Blom/Sogner 1999: 10.

produksjonsforhold, religionsskiftet og urbanisering for å gi et nytt bilde av vikingtids- og middelalderssamfunnet.¹⁷⁰ Kapitlet er delt i 8 tema:¹⁷¹

1) Bosetnings- og befolkningsutviklingen i et kjønnsperspektiv

Selv om befolkningsutviklingen henger sammen med giftermål, fødsler, flytninger og dødsfall, og kvinnene har en sentral rolle i disse hendelsene, mener Øye at kvinnenes betydning for bosetnings- og befolkningsutviklingen tradisjonelt sett har vært tatt med i betraktning i veldig liten grad. Reproduksjon, hvor kvinnene har en sentral rolle, har, for eksempel, vært betraktet som uforanderlige biologiske prosess. Øye mener at reproduksjonsprosess er både sosialt og kulturelt betinget så vel som naturgitt biologisk prosess.¹⁷²

I forbindelse med forskning på utvandring og det ytre landnåmet fokuserer Øye på utvandrerens kjønn, alder, ekteskapeleg status og sosiale gruppe, heller enn på utvandringstidspunkt og geografiske omfang.¹⁷³ Når det gjelder det indre landnåmet og demografiske endringer, legger hun vekt på hvordan tilgang til jord og jordeiendomsforholdene henger sammen med familiestruktur, alder (giftermåls- og levealder), fødselshyppighet og dødelighet (særlig barnedødelighet). I tillegg ser hun også på forholdene i ulike sosial lag og for hvert kjønn. Til slutt påpeker Øye at opplysning om kvinnenes rolle og betydning i bosetnings- og befolkningsutviklingen er veldig få, fordi det kildematerialet (hovedsakelig arkeologisk og osteologisk materiale, stedsnavn og runeinnskrifter) kan fortelle om kvinner, er betydelig begrenset. Det gjenstår mye i forskningen på dette tema.¹⁷⁴

2) Arbeidsdeling i agrarsamfunnet

Her presenterer Øye ulik forskning og synspunkter på arbeidsdelingen i vikingtids- og middelalderssamfunn. Først hevder hun at kvinnenes samfunnsrolle tradisjonelt knyttes til deres biologiske funksjon, og at kvinnenes alder og sivilstatus, som enke, gift eller ugift, antas å ha en stor sammenheng med arbeidsdelingen. Det som ofte blir fremhevet i forskningen, er at arbeidsoppgaver var delt i to sfærer, *innan stokks* – den kvinnelige/den private sfæren og *utan stokks* – den mannlige/offentlige sfæren. I den forbindelse finnes det delte meninger om disse to sfærene var likeverdige, eller den kvinnelige sfæren hadde lavere prestisje enn den

¹⁷⁰ Øye 1999: 19.

¹⁷¹ Her presenterer jeg trekkene som har med vikingtidshistorie å gjøre.

¹⁷² Øye 1999: 21.

¹⁷³ Øye 1999: 22.

¹⁷⁴ Øye 1999: 24-36.

mannlige. Det diskuteres også om det var et klart skille mellom den offentlige og den private sfæren eller ikke.¹⁷⁵

Det finnes også en annen teori om arbeidsdelingen, og den går ut på at arbeidsdelingen var påvirket av både sosiale, kulturelle og økonomiske faktorer. Hva som var kvinne- og mannsarbeid, hang sammen med husholdets struktur og størrelse, og det var variasjoner gårdene og familiene imellom. Samtidig hadde driftsmåter i jordbruket også en betydning for arbeidsdelingen. Øye mener til slutt at det er to faktorer som er viktig å studere, nemlig kvinne- og mannsarbeid i ulike sosiale grupper og i ulike livsfaser. Det var sannsynligvis forskjeller mellom trellekvinne og husfrue på en stor gård og mellom ung og gammel kvinne.¹⁷⁶

3) Kvinner i bysamfunnet

Det fantes noen små byer i vikingtiden i Norge, men det var i høy- og senmiddelalder virkelige byer oppsto og ble godt etablert. Det finnes veldig lite materiale som kan fortelle om norske byer i vikingtiden. Likevel hevder noen forskere, ifølge Øye, at kvinnene kan ha drevet med handelsvirksomheter i vikingtidsbyer. Når det gjelder kvinneandel i bybefolkningen, refererer Øye til noen forskere som mener at kvinnene kan ha utgjort en normal andel.¹⁷⁷

4) Religionens betydning

Innføringen av kristendommen førte til flere endringer i samfunnet. Kvinneforskningen har fokusert særlig på hvordan og i hvilken grad kvinnenens liv ble påvirket av den nye religionen. I den førkristne tiden hadde kvinnene hatt viktige kultiske funksjoner, og det fantes også mange kvinnelige guder og makter i den norrøne gudeverden. Situasjonen ble endret med kristendommen. Kvinnene ble fratatt sentrale funksjoner i kulten og gudsyndelsen. Kult hadde tidligere vært en del av familieliv og gårdsfelleskap, men kristendommen fjernet det religiøse livet fra dagliglivet og innførte samtidig mannlig prestestand. Øye refererer til religionshistorikeren Gro Steinsland som mener at kristendommens oppfatning av kjønn, særlig urenhetsforestillinger knyttet til kjønn, var en av årsakene til dette. Øye nevner i denne

¹⁷⁵ Øye 1999: 38-40.

¹⁷⁶ Øye 1999: 40-43.

¹⁷⁷ Øye 1999: 44-46.

forbindelsen at det blant forskerne finnes flere meninger om kirkens urenhetsforestillinger.¹⁷⁸ Et annet forskningstema som er knyttet til kvinnene og kristendommen, er kvinnenes rolle i kristningsprosessen. Det er vanligvis gravfunn og runeinnskrifter som brukes som kildemateriale. I tillegg hevder Øye at undersøkelse av tidlig kirkebygging også gir opplysning om kvinnenes medvirkning i kristningsprosessen.¹⁷⁹

Menneskenes hverdags og sosiale liv og forholdet mellom kjønnene ble regulert av kirken. Mat og måltid, som generelt sett var under kvinnenes tilsyn, ble også regulert av kirkens krav om faste og forestilling om ren/uren mat. Det ble også satt klare *kjønnssoner* både innen og utenfor kirken, kvinnenes sone var på nordsiden.¹⁸⁰

5) Slekt og kjønn

Slektskapsforhold og slektskapssystem bestemte hvem som skulle arve eiendommen. Øye nevner en hypotese om at kvinnene hadde mulighet til å hevde seg i et samfunn hvor arv har en vesentlig betydning for sosiale og økonomiske posisjoner. For kvinnenes del, kan deres rolle og plass i slekten derfor ha spilt en viktig rolle i å avgjøre hvilken samfunnsposisjon de kunne ha.¹⁸¹ Øye mener at slektskap ikke var basert kun på biologiske forhold, men sosiale faktorer, for eksempel arvesystem, også kan ha bidratt til å bestemme hvem skulle inkluderes i eller ekskluderes fra slekten.¹⁸²

Øye påpeker at tradisjonelt har forskerne ment at vikingtidssamfunnet var et ættesamfunn, mens det fremheves i nyere forskning at det var kjernefamilien som var grunnleggende familiestruktur i vikingtiden.¹⁸³ Et annet trekk ved vikingtids slektskapssystem, som fremheves i dag, er bilateralt system. Dette systemet går ut på at et barn er knyttet til slekt på både morsside og farsside, og at det er bare helsøsken som har det samme slektskap. Bilateralt system innebærer samtidig at både menn og kvinner har arverett, men det kan imidlertid forekomme patrilineære tendenser, det vil si prioritering av mannslinjen. I nyere forskning antas det vanligvis at vikingtidssamfunnet hadde patrilineært slektskapssystem.¹⁸⁴

¹⁷⁸ Øye 1999: 52.

¹⁷⁹ Øye 1999: 52-53.

¹⁸⁰ Øye 1999: 53.

¹⁸¹ Øye 1999: 58.

¹⁸² Øye 1999: 59.

¹⁸³ Se også: Sørensen, P. M., 1977. *Saga og samfund. En indføring i old-islandsk litteratur*. København: Berlingske Forlag.

¹⁸⁴ Øye 1999: 58-59.

6) Rettsstatus og rett til eiendom

Kvinnerenes rettsstatus er først og fremst knyttet til deres kjønn, men deres sosiale og sivile status hadde også en stor betydning. Når det gjelder arverett, ble menn vanligvis prioritert. Men kvinnene kunne også kreve arven i spesielle tilfeller; et eksempel er når den avdøde ikke hadde mannlige slektninger enn en datter. Giftermålet var en anledning til at eiendom ble overført, og kvinnene fikk sin egen eiendom i form av *medgift* og *tilgave*. Medgift og tilgave ble kvinnens særeie, og ektemannen fikk ikke del i dette. Øye redegjør detaljert for medgift og tilgave i denne forbindelsen. Ektemannen måtte ha hennes eller hennes slektingers samtykke dersom han ønsket å slå både hennes og sitt særeie sammen i sameie (*felag*). Felaget ga ekteparet lov til å arve hverandre. Øye hevder at runeinnskrifter på bautasteiner så å si ble brukt til å erklære eiendomsrett. Det finnes flere runesteiner som er reist av kvinner for å markere sin arverett. Når det gjelder kvinnerenes rett til disponering av eiendom, hadde enker og ugifte kvinner større rett enn gifte kvinner.¹⁸⁵

7) Makt og avmakt

Øye mener at det tradisjonelt har vært viet liten oppmerksomhet til tema om kvinnerenes forhold til makt og politikk. Det som sto sentralt i middelalderssamfunnet, var at det hovedsakelig mennene som deltok i politiske virksomheter. Men Øye mener at kvinnene hadde mulighet til å få maktrolle og å blande seg i politikk. Gjestebud er et område kvinnene kunne ha innflytelse, mens de kunne ha makt i husholdet gjennom kontroll over mat og ressurser. Samtidig hevder Øye at kvinnene hadde en viktig rolle i å beskytte familiens ære.¹⁸⁶

I denne sammenhengen refererer Øye til ulike syn på sterke kvinner som sagaene beskriver. Historikeren Jenny Jochens mener at disse kvinneskikkelser er sagaenes fiksjoner,¹⁸⁷ mens historikerne Carol Clover og Else Mundal mener at kvinnerenes reelle makt kunne være større

¹⁸⁵ Øye 1999: 64-69.

¹⁸⁶ Øye 1999: 72-75.

¹⁸⁷ Jochens, J., 1995. *Women in Old Norse Society*. Ithaca/London: Cornell University Press.

enn deres juridiske rettigheter.¹⁸⁸ Kvinnene hadde nokså like egenskaper som mennene og kunne ha innflytelse ved egging.¹⁸⁹

8) Synet på kvinner og kvinnesyn

Øye påpeker at middelalderens kvinnesyn ofte var basert på kirkens kvinnesyn. Det var prester som først og fremst sto bak kunnskapsproduksjonene, og prestenes beskrivelser kom dermed til å prege senere tiders historieskrivninger. Etersom prestene fokusert på det som skjedde i den offentlige sfæren, er det vanskelig å oppfatte hvordan kvinneverden var i middelalderen. Øye mener at sagaene gir mennenes syn på kvinner, men kvinnehistorie får lite fokus her også. Det som er viktig når man bruker kilder fra middelalderen, er å være kildekritisk og å granske nøye i hvilken kontekst og med hvilket formål disse kildene ble til.¹⁹⁰ Hvordan kvinnene oppfattet seg selv, kommer til uttrykk i den materielle form, som for eksempel drakt, personlige utstyr og noe som symboliserer deres sosiale status. Litteratur fra middelalder kan også fremvise kvinnebilde. Øye mener at hevnmotivet eller bildet av kvinner som egger sine menn til hevnaaksjon, er et motiv hvor kvinnes selvoppfatning kommer til uttrykk.¹⁹¹

3.2. Norsk historie 800-1536: Frå krigerske bønder til lydige undersåttar av Jón Viðar Sigurðsson og Anne Irene Riisøy (2011)¹⁹²

Jón Viðar Sigurðsson (f. 1958) er født på Island og kom til Norge i 1984. Han er utdannet innenfor historie i vikingtiden og middelalderen og islandsk litteratur.¹⁹³ Han har utgitt mange artikler og bøker, blant annet *Det norrøne samfunnet: Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden* (2008) og *Den vennlige vikingen: Vennskapets makt i Norge og på Island ca. 900-1300* (2010). Han er professor i historie ved Universitetet i Oslo. Anne Irene Riisøy er førsteamanuensis i samfunnsfag og historie ved Høgskolen i Buskerud. Hun er den første

¹⁸⁸ Clover, C. J., 1988. The politics of scarcity: Notes on the sex ratio in early Scandinavia. *Scandinavian Studies* 60, no. 1, s. 147-188. Mundal, E., 1994. The position of women in Old Norse society and the basis for their power. *NORA*, no. 1, s. 3-11.

¹⁸⁹ Øye 1999: 77-78.

¹⁹⁰ Øye 1999: 80.

¹⁹¹ Øye 1999: 81-82.

¹⁹² Denne boken er den eneste blant de åtte bøkene som omhandles i denne oppgaven, som er skrevet på nynorsk.

¹⁹³ Tekst på baksiden av omslaget av *Norsk historie 800-1300: frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*.

forskeren som spesialiserte seg i norsk seksuallovgivning og rettspraksis i perioden 1100-1600.¹⁹⁴

I 1999 skrev Sigurðsson *Norsk historie 800-1300: frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*, som var det første bindet av Det Norske Samlagets serie *Norsk historie*. Denne serien ble fornyet og publisert i 2011. Det første bindet av serien, *Norsk historie 800-1536: Frå krigerske bønder til lydige undersåttar* (2011) bygger på 1999-utgaven. Sigurðssons formål med 1999-utgaven er å gi oppdatert fremstilling av norsk historie i vikingtids- og middelalderhistorie. Sigurðsson skriver samtidig i Forord at han personlig har ønsket å lære seg norsk historie i perioden 800-1300.¹⁹⁵ Tanken bak 2011-utgaven var sannsynligvis å justere og videreføre 1999-utgavens fremstilling.

Norsk historie 800-1536: Frå krigerske bønder til lydige undersåttar er delt i tre kapitler, og det er det første kapitlet som handler om perioden mellom ca. 800 og 1130. Dette kapitlet heter «Høvding- og kongemakt» og handler først og fremst om høvdingssamfunnet, vikingferdene og begynnelsen av rikssamlingen. Men det er også fremstilt hvordan samfunnet i denne perioden var. Sigurðsson¹⁹⁶ forklarer først nordmennenes oppfatning av *Norge* på 800-tallet. Deretter flyttes fokuset til menneskenes liv på gården og i samfunnet. Han hevder at gården var kjernen i det norske samfunnet i vikingtiden. Arbeidsoppgaver på gården var klart fordelt mellom kjønnene, og ut fra lovtekster kan man anta at det var noen form for økonomisk og sosialt samarbeid gårdene imellom i vikingtiden.¹⁹⁷ Når det gjelder det sosiale hierarkiet, nevnes det tre samfunnsgrupper, høvdingene, bøndene og trellene. I tillegg til en kort beskrivelse av disse samfunnsgruppene forklarer Sigurðsson høvdingenes maktgrunnlag og relasjoner mellom høvdingene og bøndene. Han skriver også om religionen og gudsdyrkelsen i vikingtiden.

Dernest redegjør Sigurðsson for vikingferdene. Han skildrer vikingenes aktivitetsområder og hvordan vikingaktivitet utviklet seg. Først fokuserer han på nordmennenes handelsvirksomheter. Han mener at handelen spilte en viktig rolle særlig for høvdingene fordi rikdommen og luksusvarer, som ble skaffet i utlandet, utgjorde et av høvdingenes

¹⁹⁴ Stokland 2006: <http://forskning.no/sex-historie-juridiske-fag-seksualitet/2008/02/1571-80-aring-domt-hor>

¹⁹⁵ Sigurðsson 2006: 7. (Forord)

¹⁹⁶ I Forord skriver han at Riisøy overtok hans manus på senmiddelalderen. Jeg har forstått slik at det var Sigurðsson som hadde ansvar for vikingtidshistorie i *Norsk historie 800-1536: Frå krigerske bønder til lydige undersåttar*.

¹⁹⁷ Sigurðsson/Riisøy 2011: 26-29.

maktgrunnlag.¹⁹⁸ Handelen var ikke den eneste aktiviteten vikingene engasjerte seg i, de var kjent også for plyndringer og vikingferder. Sigurðsson hevder at gjennom handelen fikk vikingene kjennskap til nye områder, som eventuelt ble nye angrepsmål.¹⁹⁹ I forbindelse med handelen og vikingferdene begynte vikingene etter hvert å bosette seg på øyene i vest. Særlig landnåm på Island ble omfattende. Som en oppsummering av historien om vikingferdene, forsøker Sigurðsson å forklare vikingferdene fra ulike synspunkter.

Det siste tema om vikingtiden handler om fremveksten og utviklingen av kongemakten. Her fokuserer han på den politiske utvikling i Norge i vikingtiden og gir en kort oversikt over de norske kongenes virksomheter. I denne sammenhengen redegjør han for kongemaktens grunnlag og utvikling ved å se nærmere blant annet på kongens hird, leidang-ordningen og kongenes økonomiske ressurser. Dessuten skriver Sigurðsson hvordan både innføring av kristendommen og utvikling av tingene påvirket kongemaktens karakter og stilling.

3.2.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden

Det finnes ikke et eget kapittel om kvinner i vikingtiden i *Norsk historie 800-1536: Frå krigerske bønder til lydige undersåttar*. Jeg har fått inntrykk av at Sigurðsson i stedet har forsøkt å inkorporere fortellinger om vikingtidskvinnene i den store sammenheng av vikingtidshistorie. Sigurðsson har gitt veldig liten oppmerksomhet til individuelle kvinner, og det nevnes bare 2-3 kvinner, i forhold til ca. 30 menn, ved navn. Omsider gir han omfattende beskrivelser av kvinnenenes liv i vikingtiden.

I forbindelse med fortelling om gårdsdrift skriver Sigurðsson at det var en klar arbeidsdeling mellom kjønnene på gården. Kvinnene hadde ansvar for innendørsarbeid som for eksempel stell av dyr, matlaging og tekstilarbeid, mens mannsarbeid var utendørs. Likevel måtte både mennene og kvinnene av og til hjelpe til med andre sine arbeidsoppgaver. Han mener at kvinnenenes stilling generelt var lavere enn mennenes, men husfruen på gården overtok ofte den overordna stillingen i gårdsdriften når mannen var bortreist. Når det gjelder arbeidsoppgaver, refererer han til *Rigstula*, et Eddadikt, og hevder at arbeidsoppgavene til bøndene og deres familie varierte etter størrelsen på gården. På en liten og fattig gård måtte bonden og hans familie gjøre all arbeid på egen hånd. Var gården stor, kunne bonden derimot bruke trelle eller tjenestefolk til å utføre tunge, strevsomme arbeid. Han skriver samtidig at det i det

¹⁹⁸ Sigurðsson/Riisøy 2011: 33-34, 47.

¹⁹⁹ Sigurðsson/Riisøy 2011: 49.

norrøne samfunnet ser ut til å ha vært en klar oppfatning av arbeidsoppgavenes ulike verdighet, det vil si oppfatning av hva som var høyt/lavt rangerte oppgaver. Sigurðsson antyder at det å stelle dyrene, bære vann, male korn og bryte jord ble ansett som trelle- og kvinnearbeid og var rangert lavest.²⁰⁰

Sigurðsson hevder at det også fantes forskjell mellom kjønnene når det gjelder *ære*. Ære hadde en grunnleggende betydning i vikingtidssamfunnet. Det var mennene som hadde ære, og en kunne vinne eller miste ære. Sigurðsson mener at kvinnene selv ikke hadde ære i motsetning til mennene. For kvinnene var familiens og ektemannens ære viktig. Sigurðsson skriver at kvinnene tok seg av at æren i familien skulle vedlikeholdes. Kvinnene egget mennene i familien dersom familiens ære skulle gjenopprettes.²⁰¹

Hvilken rolle kvinnene kunne spille i samfunnet, ser ut til å ha vært avhengig av deres status og sivilstand etter alt å dømme fra Sigurðssons fremstilling. Kvinner i kongeslekten, særlig kongsdøtre, hadde en rolle i det politiske spill. Sigurðsson mener at de ble dratt inn og ble brukt som brikker i det politiske spill. Sigurðsson hevder at kongene ofte benyttet ekteskapsallianse for å sikre seg støtte fra høvdingen. Ekteskapsalliansen ble inngått ved at en kvinne i kongeslekten ble giftet bort til en mektig høvding.²⁰²

I motsetning til kongsdøtre hadde enker, ifølge Sigurðsson, en annen stilling. Han skriver i flere sammenhenger om hvilken mulighet enkene hadde i vikingtiden. Han mener at enkene ble leder av husholdet når ektemannen døde og «blei nesten menn.»²⁰³ Dette muliggjorde, etter hans mening, at enkene tok del i det politiske spill. I vikingtiden hadde det å knytte vennsforhold en viktig politisk betydning, og det var som regel menn som gikk inn i vennsforhold. Han hevder at sagaene likevel omtaler få kvinner som ble venner med menn. Disse var noen enker og høytstående kvinner. Han mener at enkene var nesten menn og hadde derfor viss mulighet til å gjøre seg gjeldene i politikk.²⁰⁴

Sigurðsson hevder videre at ut fra funn i kvinnegraver kan man tenke seg at enkene, som drev egne gårder, kan ha deltatt i handelsvirksomheter. I flere kvinnegraver fra vikingtiden er det funnet vekter, som kan tyde på at kvinnene i gravene hadde drevet enten handel eller legekunst. Sigurðsson mener at det ikke kan utelukkes at det fantes kvinner som drev

²⁰⁰ Sigurðsson/Riisøy 2011: 27-28.

²⁰¹ Sigurðsson/Riisøy 2011: 37.

²⁰² Sigurðsson/Riisøy 2011: 74.

²⁰³ Sigurðsson/Riisøy 2011: 35.

²⁰⁴ Sigurðsson/Riisøy 2011: 34-35.

handelen, først og fremst lokal byttehandel. Han mener også at det sannsynligvis var enkene, som drev egne gårder, som hadde mulighet til handelsvirksomhet.²⁰⁵

Enkene tok også del i landnåm på Island. Sigurðsson hevder at i *Landnåmabok*, en fortelling om bebyggelsen av Island og landnåmsfolk og deres slekt, omtales det 13 kvinner som landnåmsfolk. Han nevner to av disse landnåmskvinnene, Aud den dyptenkte og Åsgerd Asksdotter. Både Aud og Åsgerd var enker, og tok med seg følge til Island og bosatte seg der. Sigurðsson mener at enkenes status og rettigheter var omtrent de samme som mennenes. Enkene kunne dermed opptre som menn og skaffe seg ny jord. Når det gjelder kvinnene som fulgte mennene sine til Island og øyene i vest, mener Sigurðsson at de også hadde viktige arbeidsoppgaver. Lagring av maten gjennom vintermånedene var en av dem, og det var kvinnenens arbeid å ta vare på maten de hadde i nye omstendigheter. På den måten mener han at kvinnene spilte en viktig rolle i gårdsdriften i et nytt land.²⁰⁶ I tillegg mener han at det sannsynligvis fantes noen kvinner som var med på mennenes herjingstokter og handelsreiser, men disse var få.²⁰⁷

Når det gjelder slektskapssystem, mener han at vikingtidssamfunnet var et bilateralt samfunn, det vil si at ekteparet hadde hver sin slektskapsforbindelse og det var bare helsøsken som tilhørte akkurat samme slektsgruppe. Dette førte til omfattende slektskapsoverlappinger og konflikter imellom slektningene.²⁰⁸

Gudinner og mytologiske kvinneskikkelser nevnes også i Sigurðssons fremstilling av kvinner i vikingtiden. Han forklarer at den norrøne religionen var en polyteistisk religion, som omfattet en mengde mannlige og kvinnelige guder og makter. Hel, gudinnen over dødsriket, er en av de gudinner han nevner. Alle som døde av sykdom eller i ung alder kom til Hels dødsrike, et grusomt sted. Derimot kom menn som døde i krig til enten Odin eller Frøya. Han hevder at Frøya, som var knyttet til kjærlighet, sensualitet og krig, var en av de største gudefigurer i vikingtiden. I tillegg til gudinnene nevner han også mytologiske kvinneskikkelser, som valkyrjer, volver og norner. Det at den norrøne religionen rommet mange kvinnelige guder og makter, kan, etter Sigurðssons mening, ha en sammenheng med kvinnenens deltakelse og rolle som prestinner i kulten. Han mener at det antakeligvis var volver som utgjorde en viktig betydning for kvinnenens stilling i den norrøne kulten. Volvene

²⁰⁵ Sigurðsson/Riisøy 2011: 48.

²⁰⁶ Sigurðsson/Riisøy 2011: 54.

²⁰⁷ Sigurðsson/Riisøy 2011: 51, 59.

²⁰⁸ Sigurðsson/Riisøy 2011: 37.

hadde evne til å spå om framtiden og å utøve seid, en form for trolldom. Sigurðsson hevder at volvenes magiske makt kunne være både til nytte og til skade og var ettertraktet særlig i en krisesituasjon.²⁰⁹

Sigurðsson nevner dessuten en annen mytologiske kvinneskikkelse i forbindelse med opphavsmytene til Hårfagre-ætten og Ladejarlene, nemlig en jotunkvinne. Han skriver at ættene til Harald Hårfagre og Ladejarlene, to av de mektigste ætter i Norge i vikingtiden, hadde gudommelig avstamming, og at det var nettopp denne bakgrunnen som legitimerte disse ættenes maktposisjon. Det som er bemerkelsesverdig ved opphavsmytene til Hårfagre-ætten og Ladejarlene, er, etter Sigurðssons mening, at en jotunkvinne, snarere enn en gudinne, var stammoren til disse ættene. Han refererer til religionshistorikeren Gro Steinslands tolkning av jotunkvinner, som en personifikasjon av et landområde som var blitt underordnet av fyrsten. Jotner var, ifølge mytologien, gudenes fiender og levde i Utgard, utenfor gudeverden. Sigurðsson forklarer videre at fyrsten var en person som ble skapt som et resultat av ekteskapet mellom gudene og jotunkvinner. Fyrsten nedstammet fra gudene og hadde makt over et landområde.²¹⁰

Sigurðssons fremstilling av kvinnene i vikingtiden er omfattende. I stedet for å sette fokuset på enkelte individer, virker det at han har forsøkt å danne et helhetsbilde av kvinnene generelt. En gruppe kvinner skiller seg ut i hans fremstilling, nemlig enker. Enkene hadde omtrent de samme rettigheter som mennene hadde. Sigurðsson skriver også om kvinnelige gudefigurer og makter, og både verdslige og religiøse kvinneskikkelser er dermed presentert. Likevel utgjør fremstilling av vikingtidskvinner bare en liten del av hele beskrivelsen av historien om vikingtiden.

3.2.2. Tidligere utgave

Norsk historie 800-1536: Frå krigerske bønder til lydige undersåttar (2011) bygger på 1999-utgaven, *Norsk historie 800-1300: frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*.²¹¹ 1999-utgaven er skrevet av Jón Viðar Sigurðsson. Begge verkene er i Det Norske Samlagets serie *Norsk historie*.

²⁰⁹ Sigurðsson/Riisøy 2011: 39-41.

²¹⁰ Sigurðsson/Riisøy 2011: 82-83.

²¹¹ Jeg bruker 2. opplaget-versjon, som ble utgitt i 2006.

Den største forskjellen mellom disse to utgavene er tidsperioden bøkene handler om. 1999-utgaven dreier seg om perioden mellom 800 og 1300, 2011-utgaven mellom 800 og 1536. Dette fører til at fremstillingen av vikingtidshistorie i 2011-utgaven er vesentlig kortere enn i 1999-utgaven. Det ser dessuten ut til at Sigurðssons fokus på kongemakten i vikingtiden er sterkere i 2011-utgaven enn i 1999-utgaven, og i 1999-utgaven er det gitt større oppmerksomhet til kirken og kristendommen enn i 2011-utgaven.

Når det gjelder fremstillingen av kvinnene i vikingtiden, finnes det bare noen små forskjeller mellom de to utgavene. 1999-utgaven rommer en del fremstillinger som ikke er tatt opp i 2011-utgaven. I forbindelse med 1999-utgavens fremstilling angående kirken og kristendommen hevder Sigurðsson at kvinnene fra det øvre sjikt i samfunnet spilte en viktig rolle i den nye religionen. Kvinnenes viktige rolle i den gamle kulten kan, etter hans mening, være en av grunnene.²¹²

Når det gjelder kvinnenens rolle i gårdsdriften, skriver Sigurðsson i både 1999- og 2011-utgaven at det fantes en klar arbeidsdeling mellom kjønnene og en klar rangering av arbeidsoppgavene. Det han mener i 1999-utgaven, er at det kan ha vært arbeidsrangstiger for hvert kjønn, og at noen av kvinnearbeid kan ha vært rangert høyere enn en del av mannsarbeid.²¹³ Han skriver dessuten i 1999-utgaven at enkene hadde mange ulike roller i samfunnet og kunne drive egne gårder etter ektemennenes død. Likevel nevner han at enkene ikke hadde plikt til å møte opp til allting, der alle bønder innenfor tingområdet måtte møte.²¹⁴

Sigurðsson hevder at ære var en viktig etisk verdi i vikingtiden. I denne sammenhengen kaller han kvinnene *æresvokteren* i 1999-utgaven, i den forstand at det var kvinnene som passet på at familiens ære skulle opprettholdes.²¹⁵ En annen verdi eller egenskap som hadde en stor betydning i vikingtiden, var *hell*. Sigurðsson hevder at det å ha hellet betydde mye særlig for kongene. Hellet var knyttet til en forestilling om kongens gudommelige opphav og hans rolle som mellomledd mellom guder og folk. Sigurðsson forklarer at kongens hell var avgjørende for gode avlinger, fred og lykke. Han hevder at hellet var arvelig og at det var bare til mennene, kongssønnene, hellet ble overført. Han mener i 1999-utgaven at kvinnene ikke hadde del i hellet uansett om de fødte kongssønnene.²¹⁶

²¹² Sigurðsson 2006: 106.

²¹³ Sigurðsson 2006: 22.

²¹⁴ Sigurðsson 2006: 23.

²¹⁵ Sigurðsson 2006: 26.

²¹⁶ Sigurðsson 2006: 94.

3.2.3. *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden* av Jon Vidar Sigurdsson (2008)

Denne boken ble utgitt i 2008. Tanken bak denne boken er å samle hans tidligere forskningsresultater på norsk og islandsk historie i perioden ca. 800-1300 i en bok. Hovedtemaene i boken synes ikke så annerledes enn 1999-boken og 2011-boken, men det finnes flere detaljerte beskrivelser av vikingtidskvinnene. Her skal jeg se nærmere på temaer som verken 1999- eller 2011-boken fokuserer på.

Sigurdsson gir noenlunde utførlig beskrivelse av frilleforhold. Han mener at for en kvinne og hennes familie var det å bli frille til en mektig mann, bedre og mer gunstig enn å være gift med en fattig bonde. For kvinnens del, ga dette henne mulighet til å klatre opp hierarki-stigen. Gjennom frilleforholdet med en høvding forsikret frillens familie seg høvdingens beskyttelse, og høvdingen selv fikk til gjengjeld etablert vennsforhold med frillens familie. Frilleforhold hadde dermed en viktig betydning for maktkampen i det norrøne samfunnet.²¹⁷

Kvinner som egger er et tema som engasjerer historikere samt Sigurdsson. Han mener at sosial stilling til den som egget, som regel var lavere enn den som ble egget. I denne forbindelsen er det verdt å legge merke til at han hevder at det ikke var bare kvinner som egget, men menn også egget. Gjennom egging kunne disse lavere-stilte blande seg inn i politiske spill på en indirekte måte.²¹⁸

I tillegg gir Sigurdsson utførlig redegjørelse for ekteskapet og kvinnenens arverett. Ekteskapet var ikke personlig sak, men en pakt som bandt to familier. Samtidig hang ekteskapet sammen med eiendom og arv. Kvinnen fikk med seg sin medgift fra faren og fikk ekteskapsgave fra ektemannen når hun giftet seg. Dersom ektemannen slo konen tre ganger, kunne hun skille seg fra ham med medgiften og ekteskapsgaven. Når det gjelder arverett, ble menn som regel prioritert i arverekkefølgen, men kvinnene hadde også arverett.²¹⁹

I forhold til 1999-boken og 2011-boken gir han mer oppmerksomhet til kvinnenens liv i denne boken. Men slik som bokens tittel tilsier, er hans fokus rettet mot mennenes historie, og dette fører til at fremstilling av kvinnenens historie er fremdeles langt mindre enn fremstilling av mennenes historie.

²¹⁷ Sigurdsson 2008: 80-81.

²¹⁸ Sigurdsson 2008: 84.

²¹⁹ Sigurdsson 2008: 201-203.

3.3. *Norvegr. Norges historie: Frem til 1400* av Hans Jacob Orning (2011)

Hans Jacob Orning er professor i historie ved Høgskulen i Volda og ved Universitetet i Oslo. Hans hovedfagfelt er norrøn og nordisk middelalder, og han har arbeidet mye med statsutvikling i høymiddelalder.²²⁰ Han har skrevet mange artikler, for eksempel «Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen – en revurdering» i *Historisk Tidsskrift* (2014), «Fornaldersagaer som kilde til politisk kultur i senmiddelalderen» i *Statsutvikling i Skandinavia i middelalderen* (Sverre H. Bagge, m.fl., red., 2012).

Norvegr. Norges historie: Frem til 1400 er det første bind av 4-binds serie *Norvegr. Norges historie*. Tanken bak denne serien er at historien stadig må skrives på nytt, fordi vårt perspektiv og tankegang påvirkes av samtiden vi lever i, og synet på fortiden forandrer seg gjennom tidene. Det forfatterne av denne serien forsøker å skildre med nye perspektiver, er mangfoldighet i det nasjonale fellesskapet *Norvegr/Norge*. De har valgt å fokusere på alminnelige mennesker og hva disse tenkte, ønsket og gjorde i hverdagen, snarere enn store helter (og skurker), store begivenheter og utvikling av politiske institusjoner. På denne måten har forfatterne tenkt å skille seg ut fra forgjengerne.²²¹

I *Norvegr. Norges historie: Frem til 1400* har Orning satt periodeskiellet i samsvar med europeisk tidsinndeling; perioden fra 500 til 1000 blir kalt tidlig middelalder, fra 1000 til 1350 høymiddelalder. Vikingtidshistorie behandles dermed som en del av historie om tidlig middelalder og høymiddelalder.

Kapitlet om tidlig middelalder 500-1000 er delt i fire deler. Den første delen handler om gården. Det redegjøres for utvikling av gården og jordbruket og det indre landnåmet. Samtidig skriver Orning om at gården var midtpunkt også i gudenes verden. I denne forbindelsen ser han nærmere på den norrøne religionen og det religiøse livet i samfunnet i tidlig middelalder. I den andre delen settes det fokuset på høvdinger og det sosiale forhold i samfunnet. Orning forklarer først om trelles situasjon og forholdet mellom høvdinger, bønder og trelles. Han forklarer deretter hvilken rolle vennsapsrelasjoner og gjestebudet hadde i middelalderssamfunnet, særlig i det politiske plan. Det redegjøres også for utvikling av tinget

²²⁰ Institutt for arkeologi, konservering og historie, UiO: <http://www.hf.uio.no/iakh/personer/vit/hansjac/>

²²¹ Orning 2011: 6-9. (Forord)

(Gulatinget og Frostatinget), lovene og saksgang. Han viser til *Egil Skallagrimssons saga* og forklarer at rett og makt hang sammen, det vil si makten spilte en avgjørende rolle også på tinget.²²²

Den tredje delen dreier seg om vikingaktiviteter. Først fortelles det om vikingferdene mot Russland og videre til Svartehavet med særlig fokus på handelsvirksomheter. Deretter setter han fokuset på vikingaktiviteter, vikingenes plyndringer og herjinger, særlig på vesterhavsområder. I denne sammenhengen skriver han også om vikingenes bosetning på øyene i Nord-Atlanteren og om Leif Eirikssons reise til Amerika. Som avslutning av denne delen hevder Orning at bildet av de voldelige vikingene må nyanseres, fordi det å fremstille vikingene som voldelige og grusomme er ensidig og ikke gir et helhetsbilde av situasjonen i perioden som tradisjonelt kalles vikingtiden.²²³

Høvdingmakten og Harald Hårfagre er tema i den siste delen av kapitlet. Her redegjøres det først for framveksten av høvdingmakten og utvikling av høvdingdømmet. Deretter skriver Orning først om Haralds bakgrunn, dernest om Haralds rike. I den forbindelsen forklarer Orning om hvordan Harald styrte riket sitt og hans ekteskap-politikk, i tillegg til om maktforhold mellom kongene og høvdingene. Til slutt mener han at det norske samfunnet på 900-tallet var preget av den sterke høvdingmakt, og dette gir grunnlag for å anta at Harald Hårfagre som rikssamleren er en myte som ble skapt i ettertiden.²²⁴

Norges historie etter 1000 berettes i kapitlet om høymiddelalder 1000-1350. Den første delen av dette kapitlet handler om historien om Harald Hårfagres etterfølgere og kristning av Norge. Her fortelles det om den sosiale og politiske utvikling fra Olav den helliges tid (ca. 1015) til 1150, med særlig fokus på rivalisering mellom kongemakten og høvdingmakten når det gjelder perioden frem til og med Harald Hardrådes tid. I forbindelse med kristning av Norge redegjøres det for *sverdmisjon* av Olav Tryggvason og Olav den hellige, kristendommens politiske betydning og virkning for kongemakten og overgangen fra den gamle tro til den nye.

3.3.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden

I Forord skriver Orning at ettersom *Norvegr. Norges historie: Frem til 1400* er en kort fremstilling av norsk middelalderhistorie, måtte han med omhu velge hvilke momenter i

²²² Orning 2011: 65, 67.

²²³ Orning 2011: 89.

²²⁴ Orning 2011: 107, 110.

historien som skulle tas opp. Han valgte å beholde noen eksempler og enkeltmennesker, heller enn å fokusere kun på generelle hovedtrekk i historie. Han mener at disse eksemplene kan gi oss bedre innsikt i menneskeliv og samfunnsforhold i fortiden.²²⁵ Hans beskrivelser av vikingtidskvinnene generelt er ikke noe særlig omfattende. Han har i stedet konsentrert seg om noen enkelte kvinner. Kontrasten mellom hans fremstilling og Sigurdssons fremstilling er veldig stor.

I forbindelse med historien om Harald Hårfagre nevnes flere kvinner som Harald var gift med, for eksempel danekongens datter Ragnhild, datteren til kong Ring på Ringerike Åshild, Ladejarlens datter Åsa, samekvinnen Snøfrid og Tora Mostrastong som var i slekt med Horda-Kåre på Vestlandet. Orning mener at den sagnaktige historien om Harald og Snøfrid sannsynligvis dreier seg om kongens rett til finnskatt fra samene. Han mener videre at Haralds tilknytning til kvinner fra ulike deler av landet gir oss et bilde på at konger i tidlig middelalder benyttet ekteskapsallianse som et politisk virkemiddel til å styre et større område. I denne forbindelsen påpeker Orning også at historien om Harald og Gyda Eiriksdatter, som nektet å gifte seg med Harald om han ikke ble enekonge i Norge, kan ha hatt sammenheng med politisk uenighet mellom Gydas far og Harald.²²⁶

Det nevnes også andre kvinner, for eksempel dronning Gunnhild, Alfiva og Bergljot, som var datteren til Håkon Sigurdsson Ladejarl og giftet seg med Einar Tambarskjelve. Likevel finnes det ikke detaljerte beskrivelser om disse kvinnene. Det er derimot Aud den dyptenkte som har fått en ekstra oppmerksomhet i *Norvegr. Norges historie: Frem til 1400*. Orning gjengir *Laksdæla sagas* fortelling om Auds reise fra Norge til Irland, videre til Island og hennes landnåm på Island. Samtidig hevder han at Aud uten tvil var en betydningsfull historisk person.²²⁷

I *Norvegr. Norges historie: Frem til 1400* finnes det få spesifikke skildringer av kvinnes liv. I forbindelse med fremstilling av livet på gården fortelles det at kvinnene vevde og sydde klær, spesielt om vinteren.²²⁸ Det å forberede gjestebud, synes å være også kvinnes oppgave. Når Orning skriver om tjenestefolk på høvdinggården, refererer han til *Heimskringla* som

²²⁵ Orning 2011: 9.

²²⁶ Orning 2011:105-106.

²²⁷ Orning 2011: 86.

²²⁸ Orning 2011: 47.

forteller at Åsta, Olav den helliges mor, satte menn og kvinner til forberedelse av et gjestebud for sønnen sin.²²⁹

Orning nevner også trellkvinner. Han hevder at ifølge Gulatingsloven kan man anta at det var mange menn som levde sammen med trellkvinner i middelalder.²³⁰ Dessuten forteller han, i forbindelse med religion og ritualer i middelalder, om en trellkvinne som ble ofret i en høvdings begravelse. Det var araberer ibn Fadlan som var øyevitnet til dette begravelsesritualet.²³¹ Det nevnes også en annen skipsbegravelse som har med kvinner å gjøre, nemlig Osebergskipet. Orning legger kort fram at arkeologen A. W. Brøgger mener at det var dronning Åsa, farmoren til Harald Hårfagre som ble begravd med skipet, mens en annen arkeolog, Anne Stine Ingstad mener at det var representant for Frøya.²³²

I *Norvegr. Norges historie: Frem til 1400* settes det ikke så stort fokus på kvinnenes liv i middelalder. Kvinnene nevnes for det meste i forbindelse med Harald Hårfagres ekteskapspolitikk. Likevel fortelles det også om en handlekraftig kvinne, Aud den dyptenkte, som et eksempel på middelalderens kvinne. Det som er verdt å legge merke til, er at trellkvinner er nevnt. På denne måten er både sterke og svake kvinner i middelalderssamfunnet fremstilt i boken. Likevel er kvinnene nesten usynliggjort i hans fremstilling.

3.4. Norsk historie I: 750-1537 av Ole Georg Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo (1999)

Ole Georg Moseng (f. 1958) er professor ved Fakultetet for samfunnsvitenskap ved Universitetet i Nordland. Han har skrevet bind 1 i *Det offentlige helsevesen i Norge* (2003), *Den flyktige pesten* (2006) og *Byen i emning* (2006). Erik Opsahl (f. 1960) er førsteamanuensis ved Institutt for historiske studier, NTNU. Han er forfatter av bind 1 av *Norsk innvandringshistorie* (2003, sammen med historikeren Sølvi Sogner), som vant Brageprisen for beste fagbok. Gunnar I. Pettersen (f. 1944) er førstearkivar ved Eldre avdeling på Riksarkivet har skrevet blant annet *De økonomiske sidene ved provent-institusjonen i*

²²⁹ Orning 2011: 56.

²³⁰ Orning 2011: 57.

²³¹ Orning 2011: 51.

²³² Orning 2011: 50.

Norge ca. 1280-1500 (1992). Han har også arbeidet med *Regesta Norvegica* og var utgiver av bind 7 av denne serien. Erling Sandmo (f. 1963) er professor i historie ved Universitetet i Oslo. Han har utgitt blant annet *Siste ord. Norsk høyesteretts historie* (2005, sammen med historikeren Nils Rune Langeland) og *Mordernes forventninger. Kriminalitetshistoriske essay* (1998).

Norsk historie I: 750-1537 er, sammen med *Norsk historie II: 1537-1814*, skrevet for studenter i historie og er brukt som pensum på flere universiteter og høyskoler. Bøkene inneholder både realhistorie og historiefagets utvikling. *Norsk historie I: 750-1537* ble for første gang utgitt i 1999, og den andre utgaven kom i 2007.²³³ Tanken bak dette verket er å gi en oppdatert fremstilling av eldre norsk historie, ettersom pensumboka som er skrevet i 1939, er mest brukt ved universiteter og høyskoler. Forfatterens mål er at boken skal være både tradisjonsbærende og nyskapende.²³⁴

Norsk historie I: 750-1537 er delt i tre kapitler, og det første kapitlet handler om perioden mellom 750 og 1130. Innledningsvis skriver forfatterne at de ser perioden 750-1130 som en del av tidlig europeisk middelalder. De fastslår i dette perspektivet at vikingtiden snarere var et fenomen enn en historisk periode, et fenomen som avspeilte kun én side av middelalder Norden.²³⁵

Kapitlet om perioden mellom 750 og 1130 er delt i to; den første delen heter «Landnåm og ekspansjon», den andre delen «Rikssamling og kristning». I «Landnåm og ekspansjon» settes det aller først fokus på det indre og det ytre landnåm. Her dreier det seg om folketallets økning, nyrydninger av gårder i indre områder i Norge, nordmennenes sjøreiser mot vest og sørvest og deres bosetning på Island, Grønland og vesterhavsøyene. Deretter skriver forfatterne om stedene vikingene dro til og om vikingaktiviteter, nemlig plyndring, erobring og handel. Forfatterne ser samtidig nærmere på vikingferdenes årsaker og forutsetninger. Samfunnsforhold i vikingtiden er også fremstilt i denne sammenhengen. Det fortelles her blant annet om gården som et grunnlag i vikingtidssamfunnet, ættas betydning i samfunnet, ting-ordning, arbeidsoppgaver på gården og forhold mellom høvdingene og bøndene. Dessuten redegjøres det for religion og gudsdyrkelse i det norrøne samfunnet. Til slutt presenteres det et forholdsvis nytt forskningsfelt, kjønns historie, og forfatterne legger i denne forbindelsen frem noen trekk ved kvinnes rolle og stilling i middelalderen.

²³³ I denne oppgaven bruker jeg 2007-utgaven.

²³⁴ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 5. (Forord)

²³⁵ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 25.

«Rikssamling og kristning» gir en oversikt over den politiske utviklingen i Norge, med særlig fokus på rikssamlingsprosess og kristning av Norge. Som en innledning, gis det en kort sammenfatning av ulike historikers synspunkt i rikssamlingen og en redegjørelse for samfunnsforhold og rikssamlingsprosess før Harald Hårfagres tid. Deretter fortelles det om de norske kongene, og forfatterne fokuserer spesielt på Harald Hårfagre og Olav den hellige. Forfatterne mener at Olav den hellige, som kongen, dannet grunnlaget for rikskongedømmet, men det var særlig hans helgenstatus som spilte en avgjørende rolle i rikssamlingen. Dette grunnlaget muliggjorde at Olavs etterfølgere kunne utvikle kongemakten og etablere et riksomfattende kongedømme.²³⁶ Når det gjelder kristningen av Norge, skriver forfatterne om kristningens forutsetninger, betydning for rikssamlingen og virkninger på samfunnet. I tillegg fortelles det om etablering av kirkeorganisasjonen i middelalderen. Til slutt redegjøres det både for det økonomiske og det sosiale forhold på 1000-1100-tallet og for utvikling av byer og handelsvirksomheter i tidlig middelalder.

3.4.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden

Jeg har fått inntrykk av at forfatterne av *Norsk historie I: 750-1537* fokuserer på fremstilling av kvinner generelt i vikingtiden, snarere enn fremstilling av individuelle kvinner. Det nevnes noen enkelte kvinner, men detaljerte skildringer av dem er fraværende. Kvinnenes stilling i samfunnet og deres rolle i religion har fått særlig oppmerksomhet i *Norsk historie I: 750-1537*.

Forfatterne mener at det synes å ha vært liten forskjell mellom menn og kvinner når det gjaldt stilling i det norrøne samfunnet. Ut fra funn i kvinnegraver fra vikingtiden kan man, ifølge forfatterne, tenke seg at kvinnene hadde høy stilling. Forfatterne skriver at kvinnenes arbeidsoppgaver var innendørs, og de hadde ansvar blant annet for barnestell, matlaging og tekstilarbeid. Ugifte kvinner og enker hadde i visse situasjoner rett til å disponere egen eiendom. I tillegg kunne enker arve ektemann og sønn dersom disse var barnløse. Forfatterne mener likevel at kvinnene generelt ikke hadde politiske rettigheter, og dette førte til at det var ektemannens og ættas status som avgjorde kvinnenes status i samfunnet.²³⁷

²³⁶ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 78-79.

²³⁷ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 43-44.

Når det gjelder kvinnenens slektstilknytning, hevder forfatterne at kvinnene beholdt sine ætteforbindelser, og at de ikke gikk inn i ektemannens ætt. Dette betyr at barn hadde slekt på både fars- og morssiden. Det er bare helsøsken som hadde samme ætteforbindelse.²³⁸

Kvinnenens situasjon ble, etter forfatternes mening, endret ved innføring av kristendommen. Forfatterne hevder at den norrøne religionen rommet mange kvinnelige guder og makter. I *Norsk historie I: 750-1537* nevnes gudinnene Frøya og Hel og en mytologisk kvinneskikkelse, valkyrje. Frøya var, sammen med Frøy og Njord, en fruktbarhets gudeskikkelse og bøndenes gud/gudinne. Ved innføringen av kristendommen ble alle hedenske guder bannlyst av kirken, og kristendommens mannlige gud tok over hedendommens mannlige og kvinnelige guder og makter. Forfatterne mener at kirken var særlig hard mot hedendommens kvinnelige fruktbarhetsgudinner.²³⁹

På sammen måte som de kvinnelige guder og makter utgjorde en viktig del av den norrøne religionen, spilte kvinnene, ifølge forfatterne, en viktig rolle i gudsdyrkelsen i vikingtiden. Ettersom det ikke fantes fast presteskap i den norrøne religionen, var det husbondens og husfruens ansvar for å utføre riter og kult innenfor gårdsfelleskapet. Forfatterne hevder at kvinnene utførte ritualene som foregikk innendørs, i samsvar med arbeidsdelingen på gården.²⁴⁰ Dessuten mener forfatterne at kvinnene spilte en sentral rolle både i den lokale, nære kulten av de overnaturlige makter som landvetter og alver og i kulten av fruktbarhetsguder som Frøy, Frøya og Njord.²⁴¹ I samfunnsfelleskapet var det vanligvis en mannlig *gode* som ledet den offentlige kulten. Men forfatterne mener at det fantes også kvinnelige kultledere, *gydjer*.²⁴² Samtidig mener forfatterne at gydjenes myndighet sannsynligvis var høyere enn andre kvinners og var knyttet til flere plan enn det religiøse.²⁴³

Forfatterne hevder at volvene derimot var kvinner hvis rolle var knyttet kun til det religiøse. Volvene, som var trollkyndige, var fryktet og foraktet og synes å ha blitt ekskludert fra samfunnsfelleskapet. Likevel skriver forfatterne at volvene var ettertraktet og hadde noenlunde høy status der de kom.²⁴⁴

²³⁸ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 44.

²³⁹ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 83.

²⁴⁰ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 46-47.

²⁴¹ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 51.

²⁴² Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 46-47.

²⁴³ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 51.

²⁴⁴ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 49, 51.

Etter forfatterens mening, ble kvinnes funksjoner, som til en viss grad var likestilt mennenes funksjoner, svekket på grunn av innføring av kristendommen. Kvinnene ble fratatt alle funksjoner innenfor den kollektive gudsdyrkelsen. Forfatterne hevder videre at kristendommen førte med seg et nytt kvinnesyn. På grunn av kirkens forestilling om jomfruen som kvinneidealet og om kroppen som syndig og uren ble seksualitet og barnefødsler ansett som urenheter. Forfatterne mener at denne tankegangen dannet grunnlag for at kvinnene ble underordnet av mennene i det kristne samfunnet. Likevel skriver forfatterne at ikke alle elementer ved kristendommen hadde negativ holdning til kvinnene. Kvinnene og mennene var likestilt overfor Gud, og paradiset var for kvinnene så vel som mennene. Dessuten mener forfatterne at det er viss kontinuitet mellom den gamle kulten og den nye tro. Kristne helgener overtok funksjoner av mangfoldige guder i den norrøne religion, og folk kunne finne det kvinnelige elementet i guddommen i Maria, Jesu mor.²⁴⁵

I *Norsk historie I: 750-1537* fokuseres det på kvinnes stilling og rolle spesielt innenfor religionen, og fremstilling av individuelle kvinner får liten oppmerksomhet. Forfatterne skriver om kvinnes funksjoner i den før-kristne religionen og om hvordan situasjonen for kvinnene endret seg på grunn av innføring av kristendommen. Dessuten fortelles det også om kvinnes rolle og stilling i sosiale sammenhenger og om de kvinnelige guddommer og makter i den norrøne religionen. I motsetning til Ornings fremstilling er beskrivelsen av vikingtidskvinnene i denne boken noenlunde omfattende. Historien om kvinnene i vikingtiden utgjør omsider en liten del av hele fremstillingen av vikingtidshistorie.

3.4.2. Historie med kjønnsperspektiv

I *Norsk historie I: 750-1537* finnes det et kapittel hvor det settes fokus på kjønnshistorisk fremstilling av historie om vikingtiden/middelalderen. Forfatterne hevder at i norsk historisk sammenheng har kjønnshistorie hovedsakelig handlet om ett kjønn, nemlig kvinnene. De mener også at den kvinnehistoriske forskning på norsk middelalder foreløpig ikke er like utviklet som forskning på senere tiders historie.²⁴⁶

Historieforskning med kjønnsperspektiv innebærer å bruke teori om kjønn som en tilnæringsmåte på å forstå samfunn og atferd. I denne sammenhengen refereres det til den svenske historikeren Yvonne Hirdmans *genussystem*. Forfatterne forklarer at dette systemet er

²⁴⁵ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 83-85.

²⁴⁶ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 49-50.

bygget på to hovedprinsipper, *dikotomi* og *hierarki*: Genussystemet innebærer at samfunnslivet og kulturen er delt i to sfærer, en kvinnelig og en mannlig sfære (dikotomi), og at den ene sfæren er underordnet den andre (hierarki). Oftest er det den mannlige sfæren som underordner den kvinnelige. Forfatterne mener at den norske middelalderhistorie kan ses i lys av dette systemet, det vil si at samfunnsliv i middelalderen var todelt i den mannlige og den kvinnelige sfæren, og det mannlige hovedsakelig var det normative i de fleste sosiale sammenhenger.²⁴⁷

Forfatterne mener i den forbindelse at skillet mellom den mannlige og den kvinnelige sfæren ikke alltid syntes å være opplagt i praksis i middelalderen, spesielt for kvinnene i forbindelse med arbeidsdelingen. Forfatterne hevder at ulike omstendigheter sannsynligvis gjorde det vanskelig å opprettholde det klare skillet mellom manns- og kvinnearbeid. For eksempel når ektemannen var vekkreist på et eller annet ærend, måtte kvinnen ta over mannsarbeid. Forfatterne hevder videre at det syntes å være vanligere i middelalderen at kvinnene overtok mannsarbeid, enn at mennene arbeidet i den kvinnelige sfæren. Grunnen til dette er, ifølge forfatterne, at tanken om mennene i kvinnerolle var ansett som veldig problematisk i middelalderen. Forfatterne mener at det å krysse genussystemets grenser og innta kvinneverolle, innebar tabubelagte holdninger for mennene. Dette henger sammen med at for mennene i middelalderen var det å bli beskyldt for å ta kvinneverolle i et seksuelt forhold, betraktet som en av de verste ærekrenkelser.²⁴⁸ Det at mennene gikk inn i den kvinnelige sfæren kan derfor bety det å bryte et kulturelt tabu. Derimot ser det ut til at toleransen for kvinnene i mannsrolle var betydelig større. Forfatterne mener dermed at det å gå oppover i det kulturelle hierarkiet, det vil si det å krysse genussystemets grenser fra den kvinnelige sfæren til den mannlige, syntes å være mindre risikabelt enn den motsatte bevegelsen, fra den mannlige sfæren til den kvinnelige. Dette kan bety videre at mennenes kjønnsstatus var fastlåst, i den forstand at det mannlige alltid måtte forbli den øverste og sterkeste norm i samfunnslivet og kulturen.²⁴⁹

Når det gjelder middelalderhistorie med særlig fokus på kvinnehistorisk perspektiv, hevder forfatterne at i sosiale sammenhenger var det enkene som hadde størst formell myndighet. Enkene hadde rett til både å disponere en del av eiendommen og å arve ektemannen og sønn/er dersom disse ikke hadde arvinger. Forfatterne mener at enkene var gjort til mann og hadde derfor mulighet til å bevege seg ut fra den kvinnelige sfæren til den mannlige. I tillegg

²⁴⁷ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 49-50.

²⁴⁸ Det å ta kvinneverolle i et seksuelt forhold, betegnes som *ergi*. *Ergi* innebærer umandighet, og det å være beskyldt for *ergi*, var svært skammelig og ærekrenkende for mennene i vikingtiden.

²⁴⁹ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 50.

mener forfatterne at det var innenfor religionen det kvinnelige var likestilt med det mannlige i tidlig middelalder. Før innføring av kristendommen hadde kvinnene en sentral rolle i gudsdyrkelsen, og det ser ut til at kvinnene sannsynligvis var knyttet særlig til kulten av fruktbarhetsgudene. Men den nye troen utelukket det kvinnelige fra kulten, og forfatterne mener at religionsutøvelsen dermed ble maskulinisert. På den måten hevder forfatterne at religionen ble sterkt kjønnnet.²⁵⁰

Som en oppsummering påpeker forfatterne at norsk middelalderhistorie også er historie om kjønn. Samfunnsliv og kulturen var delt i den mannlige og den kvinnelige sfæren, og det mannlige var overordnet det kvinnelige. Samtidig mener forfatterne at det mannlige også var kjønnnet og var sterkt påvirket av sin kjønnsstatus, det vil si at mennene måtte handle som menn i samfunnslivet hvor mannsidealene var dominerende. Forfatterne hevder at det gjenstår mye når det gjelder kjønnshistorisk forskning på middelalderhistorie. Men det er viktig å ha kjønnsperspektivet for øye når man leser middelalderhistorie.²⁵¹

3.5. Vikingtid og rikssamling 800-1130 av Claus Krag (1995)

Claus Krag (f. 1943) har studert norsk middelalderhistorie og har vært foreleser ved Telemark distriktshøgskole/Høgskolen i Telemark i Bø i tretti år. Nå er han professor i eldre historie der. Han har utgitt flere bøker, blant annet *Ynglingatal og Ynglingesaga: en studie i historiske kilder* (1991) og *Sverre: Norges største middelalderkonge* (2003) og har skrevet mange artikler om norsk middelalderhistorie.²⁵²

Vikingtiden og rikssamling 800-1130 er det andre bind i serien *Aschehougs Norgeshistorie*. Boken ble utgitt for første gang i 1995 og på nytt i 2005 i pocket-utgave i forbindelse med 100-årsjubileet for unionsoppløsningen i 2005.²⁵³ Serien *Aschehougs Norgeshistorie* legger vekt på fire hovedperspektiv: 1) Å se norsk historie i et internasjonalt perspektiv, samtidig å studere særtrekk ved utviklingen av det norske samfunn og av norsk kultur; 2) Det økologiske perspektiv – å studere menneskeliv i ulike naturvilkår; 3) Å ha flere aspekter av samfunnet, enn voksne menn i politikken, det offentlige liv og næringslivet, i perspektiv. For eksempel å

²⁵⁰ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 50-51.

²⁵¹ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 52.

²⁵² Universitetsforlaget: http://www.universitetsforlaget.no/Bli-forfatter/Vaare-forfattere/Claus_Krag

²⁵³ I denne oppgaven bruker jeg 2005-utgaven.

skrive om situasjonen i hushold og arbeidsplass, om forholdet mellom kjønn og mellom ulike alder og om samer; 4) Å studere menneskenes ideologier og mentaliteter i ulike tidsperioder. *Vikingtiden og rikssamling 800-1130* fokuserer særlig på det fjerde perspektivet, endringer i menneskenes holdninger og forestillinger.²⁵⁴

Boken er delt i fire store kapitler. I det første kapitlet «Vikingenes verden» forklarer Krag først om vikingtidens betydning i norsk historie og verdenshistorie, deretter om forutsetning for og dimensjoner av vikingaktiviteter. I denne sammenhengen skriver han også om nordmennenes ferder og bosetning blant annet på Orknøyene, Færøyene, Island, Grønland og Vinland. Samtidig er grunnleggende trekk ved vikingtids samfunn i Norge tatt med i dette kapitlet. Dette dreier seg om sosiale, kulturelle og politiske forhold i samfunnet, utvikling av høvdingmakt, trelles og kvinnenens plass i samfunnet og religion/kult og gudsdyrkelse i vikingtiden.

Det andre kapitlet «Nordmennenes land» handler om konger og jarler fra Harald Hårfagres tid til og med Olav Tryggvasons tid. Her legges det særlig vekt både på Harald Hårfagres rikssamling og på kristning av Norge. Når det gjelder Harald Hårfagre og rikssamlingen, ser Krag nærmere på nordmennenes oppfatning av Norge som et land i vikingtiden. Han gir i tillegg en kort oversikt over ulike historikers syn på rikssamlingen. I forbindelse med historien om kristning av Norge redegjør han for utviklingen av kristningsprosessen, reaksjonen i samfunnet og sammenligning mellom kristendommen og hedendommen.

Det tredje kapitlet heter «Olav den hellige» og dreier seg blant annet om kildesituasjonen i tilknytning til historien om Olav den hellige, hans liv og virke, myter og sagn om Olav, sosial og politisk utvikling i hans tid og i tiden etter hans død og kanonisering av Olav. Her presenteres Olav både som en helgenkonge og som vikingkonge. Samtidig ser Krag nærmere på Olavs kongedømme og dets betydning i forbindelse med rikssamlingen.

Det fjerde og siste kapitlet «Kongemakt og kirke samler Norge» er delt i fem deler. Først skriver Krag om etterfølgere av Olav den hellige og utvikling av rikssamlingen. Krag mener at kongedømmet etter 1030 og kirken samlet Norge til ett rike, og at det var et nytt dynasti, nemlig Harrådeætten, som spilte en sentral rolle.²⁵⁵ Den andre delen handler mest om perioden etter vikingtiden, og han skriver om forholdet mellom kongemakten og samfunnet og endring av styringsform i Norge. I den tredje delen fokuserer han på kirken, prestene og

²⁵⁴ Redaksjonen av *Aschehougs Norgeshistorie*, «En ny norgeshistorie». (Lillehammer 1994: 6-8.)

²⁵⁵ Krag 2005: 227-230.

kirkens påvirkning i samfunnet. Han forklarer også hvordan samfunnet endret seg etter innføring av kristendommen. Deretter flytter han fokuset til de norske byene i vikingtiden og middelalderen. Samtidig skriver han om handelsvirksomheter og kongedømmets myntutstedelse. Den aller siste delen bruker han til å oppsummere rikssamlingen, kongedømmets utvikling i Norge og utvikling av politiske forhold i Skandinavia.

3.5.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden

Til forskjell fra Sigurðsson, Orning og Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo har Krag lagt et avsnitt som handler om kvinnenens liv i vikingtiden. Dette kan sees som hans forsøk på å belyse historien om vikingtidskvinner.

I sin fremstilling av vikingtidshistorie baserer Krag seg på ulike typer kildemateriale, og særlig sagaene og skaldekvadene benyttes ofte. Ettersom mange kvinner nevnes i sagaene og kvadene, finnes det mange kvinnenavn i *Vikingtiden og rikssamling 800-1130*. Det er registrert ca. 30 kvinner ved navn i boken, og mer enn to tredjedeler av disse kvinnene inngår i slekt-matrise av norske konger, jarler og stormenn.²⁵⁶ Det er den gjenværende tredjedelen av disse kvinnene som er bemerkelsesverdig, og det dreier seg om Jorunn Skaldmøy, Aud den dyptenkte, Snøfrid, Sankta Sunniva og en gruppe med gudinner og mytologiske skikkelser. Aud den dyptenkte var en landnåmskvinne på Island, og Sankta Sunniva var en helgen fra slutten av 900-tallet. Snøfrid var en finnejente, og Krag gjengir sagaenes fortelling om Harald Hårfagres forelskelse i Snøfrid. I denne forbindelsen mener han at denne fortellingen er et rent sagn, og at det at Harald Hardråde stammet fra Sigurd Syr, sønn av Harald Hårfagre og Snøfrid, heller ikke er historisk.²⁵⁷ Jorunn Skaldmøy var en skald som laget kvad om Harald Hårfagre. Krag refererer veldig kort til hennes kvad i forbindelse med fortellingen om Haralds sønner.²⁵⁸ Det at Jorunn var en kvinnelig skald, gjør at hun skiller seg ut fra andre kvinner. Når det gjelder gudinner og mytologiske kvinneskikkelser, nevnes gudinnene Frigg, Idun, Nanna og Siv i tillegg til Frøya, som var en av de mest kjente norrøne guddommene. Dessuten forteller Krag om valkyrjer og jotunkvinnen Gerd, som giftet seg med Frøy.²⁵⁹

²⁵⁶ Som et eksempel kan det sies at det i Snorres *Heimskringla* nevnes ca. 45 kvinner som var i slekt med norske konger, jarler og stormenn.

²⁵⁷ Krag 2005: 93, 235.

²⁵⁸ Krag 2005: 122.

²⁵⁹ Krag 2005: 83, ff.

I forbindelse med fremstillingen av hovedtrekkene ved vikingtidssamfunnet skriver han om kvinnenes stilling i samfunnet. Han bruker ulike typer kildemateriale og redegjør for hva disse kildene kan fortelle om kvinnene i vikingtiden. Aller først ser han nærmere på gårdsnavn. På grunn av nyrydningen i tidlig vikingtid ble mange nye gårder etablert, og mange av disse nye gårdene hadde navn som ender på *-staðir* (-stad). Et eksempel er *Møystad*. Krag hevder at det i tillegg finnes flere *staðir*-gårder som hadde kvinnenavn som førsteledd. Krag mener at dette indikerer at kvinnene i motsetning til de sosiale normene hadde en viss mulighet til å bli styrer av en gård. Videre mener han at runeinnskrifter på minnesteiner kan bekrefte og utdype det gårdsnavnene kan fortelle. Det finnes flere minnesteiner som ble reist av en kvinne for å minne ektemannen sin. Fra runeinnskriftene kan man se at kvinner overtok ektemannens stilling og funksjoner ved hans død dersom ekteparet ikke hadde sønner. Krag hevder videre at for en enke er det å reise en minnestein en måte å proklamere sin råderett over gården/eiendommer.²⁶⁰

Gravfunn benyttes også, og Krag hevder at kvinnene ikke er usynlige selv om kvinnegraver ofte er i mindretall. Men Krag nevner en gård, Hopperstad i Vik kommune, hvor det ble funnet at seks av ni graver faktisk var kvinnegraver. Hans forklaring på dette er at mennene på gården kanskje var mye borte på viking- eller handelsferder, og ansvaret for styring av gården lå på kvinnene. Kvinnegraver kjennetegnes vanligvis med smykker, og det er ofte funnet redskaper av tekstilarbeid i kvinnegraver. Han forklarer samtidig at kjøkkenutstyr og jordbruksredskaper kan bli funnet i både kvinne- og mannsgraver, og at det faktisk er funnet snekkerverktøy og våpen i noen kvinnegraver. Når det gjelder kvinnenes arbeidsoppgaver, hevder Krag at kvinnene arbeidet med tekstiler, stelte husdyrene og hadde ansvar for husstell og barnestell. I denne sammenhengen henviser han også til arkeologisk-antropologiske undersøkelser av skjeletter, som forteller at skjelettene av både menn og kvinner er preget av hardt fysisk arbeid. Han konkluderer at kvinnene og mennene hadde forskjellige arbeidsoppgaver. Kvinnene hadde ansvar for hushold og indre liv på gården. Likevel mener Krag at dette ikke nødvendigvis betyr at kvinnenes stilling var lavere enn mennenes. Samfunnet i vikingtiden var basert på personlige bånd, ikke på institusjonelle bånd, og forvaltning av gårdene fikk en samfunnsmessig betydning. I et slikt samfunn hadde kvinnene, som styrte gården sammen med sin ektemann, en stor betydning.²⁶¹

²⁶⁰ Krag 2005: 64-65.

²⁶¹ Krag 2005: 65-67.

I et annet kapittel fokuserer han på innføring av kristendommen og konsekvenser av den. Innføring av kristendommen førte til samfunnsendringer, og kvinnenes liv ble også påvirket av trosskiftet. I den hedenske tid hadde kvinnene deltatt i gudsdyrkelsen, og kvinnelige guddommer og mytologiske skikkelser hadde hatt en viktig betydning for mennesker. Ved innføring av kristendommen overtok prestene kvinnenes rolle i kulthandlingene, og kvinnelige guddommer ble fjernet. Kvinnenes liv ble også endret, de ble underordnet mennene. Likevel mener Krag at kvinnenes stilling ikke vesentlig ble svekket på grunn av kristendommen. Han ser nærmere på runeinnskrifter med kristent innhold, og hevder at disse innskriftene tyder på kvinnenes engasjement for kristendommen. Kristendommen var for alle, uansett kjønn, alder, status. I tillegg appellerte Maria-dyrkelsen til kvinnene. Kvinnene fikk også plass i det kristne fellesskap.²⁶²

Jeg har fått inntrykk av at ved bruk av ulike typer kildemateriale forsøker Krag å danne en oversikt over kvinnenes liv og stilling i vikingtiden. Hans fokus ligger særlig på kvinnenes stilling og arbeidsoppgaver i samfunnet og kvinnenes forhold til kristendommen. Han nevner dessuten mange kvinner i forbindelse med historier om konger og jarler. Likevel er hans fremstilling av kvinner i vikingtiden er mindre omfattende enn Sigurdssons og Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmos fremstilling.

3.5.2. Norges historie. Fram til 1319 av Claus Krag (2000)

Norges historie. Fram til 1319 ble utgitt i 2000 og er skrevet hovedsakelig for historiestudenter. Krag skriver i Forord at hans formål med denne boken er både å formidle norsk middelalderhistorie og å gi grundigere fremstilling av kilde spørsmål, historikerperspektiver og historikerresonnementer. Dette reflekteres i bokens innholds struktur: I den første delen av boken fremstilles norsk historie, mens ulike perspektiver, problemer og spørsmål behandles i den andre delen. Tidsperioden *Norges historie. Fram til 1319* omhandler, er fra istid frem til 1319. Omtrent halvparten av boken gjelder vikingtidshistorie. Det finnes ikke vesentlig stor innholdsmessig forskjell mellom *Norges historie. Fram til 1319* og *Vikingtiden og rikssamling 800-1130* (1995/2005) når det gjelder vikingtidshistorie.

²⁶² Krag 2005: 276-278.

3.6. *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130* av Per Sveaas Andersen (1977)

Per Sveaas Andersen (1921–2014) var professor i historie ved Universitetet i Oslo. Hans hovedfelt var tidlig middelalder i Norge, og han har skrevet utallige bøker og artikler om norsk middelalderhistorie på både norsk og engelsk. Han har også skrevet artikler om Oslos by-historie og Rudolf Keyser, norsk historiker på 1800-tallet.

Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130 ble utgitt i 1977 og ble utgitt i serien «Håndbok i Norges historie» med historiker Knut Mykland som hovedredaktør. Denne boken var skrevet med tanke på forskere og studenter i historiefaget og var basert på etablerte forskningsresultater og ny forskning i forfatterens samtid. Slik som serienavn «Håndbok i Norges historie» tilsier, er det lagt vekt på å gi både en kortfattet oversikt over viktige hendelser i norsk historie og en historiografisk fremstilling av ulike historikers synspunkt i tilknytning til akademiske spørsmål.²⁶³

Denne boken er delt i seks kapitler. I innledningskapitlet går Andersen inn på ulike typer kildemateriale og litteratur som kan brukes til vikingtidforskning. Samtidig gir han en sammenfattende oversikt over tidligere forskning på rikssamlingen. Det andre kapitlet «Vikingtid og samlingstendenser – forutsetningene» handler om forutsetningene for rikssamlingen. Andersen skriver at historikerne i etterkrigstiden bruker arkeologiske funn og stedsnavn som kildemateriale og fokuserer på den sosiale utviklingen for å redegjøre for rikssamlingsforutsetninger. Han mener at dette utgjør en stor forskjell fra historikerne på 1800-tallet som baserte seg på sagaenes beretninger om politiske forhold i vikingtidssamfunnet.²⁶⁴

Det tredje kapitlet heter «Samlingen av kystlandet (ca. 900 – ca. 1000)» og dreier seg om Harald Hårfagre, hans rikssamlingsprosess og hans etterfølgere Eirik Blodøks, Eirikssønnene og Håkon den gode. Her ser Andersen først nærmere på det sosiale og politiske forhold i samfunnet på 800-900-tallet for å danne et helhetsbilde av Harald Hårfagres rikssamlingsverk og konsekvens av det. Deretter skriver han om tiden under Haralds etterfølgere med særlig fokus på forhold mellom kongemakten og bondesamfunnet. I det fjerde kapitlet «Samlingen av innlandsområdene (ca. 1000 – ca. 1065)» skriver han om Olav Tryggvason, Olav den

²⁶³ Tekst på baksiden av omslaget av *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130*.

²⁶⁴ Andersen 1977: 57-58.

hellige, Magnus den gode og Harald Hardråde. Det ser ut til at han legger særlig vekt på historien om Olav den hellige siden nesten halvparten av dette kapitlet er tildelt ham. Han skriver også om utviklingen av maktforhold mellom kongene, jarlene og stormenn og mellom kongemakten og bondesamfunnet. Samtidig er forholdet mellom den danske kongemakten og det norske samfunnet tatt med.

De to første tredjedeler av det femte kapitlet «Norge, Norden og Europa (ca. 1035 – ca. 1130)» handler om perioden etter Harald Hardråde, men den siste tredjedelen handler om religionsskiftet og endringer i samfunnet. Andersen mener at kristendommen førte med seg ikke bare ideologisk endring, men også politisk, sosial og økonomisk strukturendring i samfunnet.²⁶⁵ Andersen bruker det sjette og siste kapitlet «Samfunnet i eldre middelalder» til å redegjøre for enkelte tema for eksempel ting-system, leidangsordning og handelsvirksomhet. Samtidig oppsummerer han i dette kapitlet rikssamlingen og samfunnsutviklingen i perioden mellom ca. 800 og 1130.

3.6.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden

I *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130* får historien om kvinner i vikingtiden ikke særlig stor oppmerksomhet, og dette er dermed ikke et tema for Andersen. Men det finnes likevel noen skildringer om kvinnes rolle og stilling i samfunnet. Andersen bruker ulike typer kildemateriale når han redegjør for situasjonen i vikingtidssamfunnet, og lovene (Gulatingsloven og Frostatingsloven) er ofte tatt i bruk. Kvinnene nevnes når Andersen forklarer lovene som handler blant annet om arverett, deltakelse på tinget og ekteskap. Han skriver at enker, ifølge Gulatingsloven, ikke hadde møteplikt på tinget.²⁶⁶

I denne boken er det registrert 18 individuelle navngitte kvinner i norsk vikingtidshistorisk sammenheng. En av dem er gudinnen Frøya. En helgen, Sunniva, er også registrert. Andre 16 kvinner er kvinnelige slekt (mor, datter, søster, ektefelle) til enten konger, jarler eller stormenn. De fleste av disse 16 kvinnene nevnes i forbindelse med giftermålvtale som var inngått mellom to mektige menn/ætter og nevnes bare en gang. Et eksempel er Astrid Tryggvasdatter. Astrid var søsteren til Olav Tryggvason og giftet seg med Erling Skjalgsson.

²⁶⁵ Andersen 1977: 200.

²⁶⁶ Andersen 1977: 249.

Der er likevel 5 kvinner som nevnes flere ganger, Bergljot Håkonsdatter, Hild Rolvsdatter, Tora Torbergsdatter, dronning Ellisiv og dronning Alfiva. Både dronning Ellisiv og Tora var gift med Harald Hardråde. Andersen skriver at Harald Hardråde sikret seg politisk allianse med den mektige Arnmødlingeætten ved å gifte seg med Tora.²⁶⁷ Mens dronning Ellisiv og Tora Torbergsdatter nevnes bare som ektefellen til Harald Hardråde, beskrives Bergljot og dronning Alfiva som en handlende person og Hild som en skald. Bergljot var søsteren til Eirik og Svein jarler og gift med Einar Tambarskjelve. Andersen mener at Bergljots giftermål bidro til å styrke Ladejarlenes stilling.²⁶⁸ Han nevner også Snorres fremstilling av Bergljots rolle etter Einars fall. Etter at Einar og hans sønn ble drept av Harald Hardråde, ba Bergljot, ifølge Snorre, bønder i Trøndelag og sannsynligvis på Opplandene om hjelp. Andersen mener at dette kan ha vært en av grunner til bøndenes uro og opposisjon mot kongen.²⁶⁹ Dronning Alfiva beskrives som en politisk aktør. Hun var danskekongen Knut den mektiges frille og kom til Norge sammen med sønnen Svein etter Olav den helliges død. Hun styrte landet sammen med kongen og innførte den nye loven, såkalt Alfiva-lovene.²⁷⁰ Når det gjelder Hild Rolvsdatter, kan man si at hun skiller seg ut blant alle kvinner som nevnes i boken. Hun var gift med Ragnvald Mørejarl, en av Harald Hårfagres viktige støttespillere og var moren til Gange-Rolv. Hun var nemlig skald og laget et kvad om Gange-Rolv. Andersen bruker dette kvadet som kildemateriale.²⁷¹

I tillegg til disse navngitte kvinnene skriver Andersen også om mytologiske kvinneskikkelser. Gudinnen Frøyas navn dukker opp sammen med andre fruktbarhetsguder Njord og Frøy når Andersen forklarer nordmennesenes oppfatning av den mytologiske verden i vikingtiden.²⁷² Samtidig nevner han skikkelser som valkyrjer, men detaljerte beskrivelser og forklaringer er utelatt.

Andersens fokus ligger i mennenes liv og virke, og detaljerte beskrivelser av kvinnes historie finnes ikke i boken. Når han nevner kvinnene, er det stort sett i forbindelse med ekteskapspolitikken konger, jarler og stormenn brukte. Unntak er Bergljot, Alfiva og Hild ettersom de ikke beskrives som passive brikker i politiske spill. Det som er verdt å legge merke til, er at Andersen også nevner gudinner og mytologiske kvinneskikkelser.

²⁶⁷ Andersen 1977: 152, ff.

²⁶⁸ Andersen 1977: 121.

²⁶⁹ Andersen 1977: 152.

²⁷⁰ Andersen 1977: 138, ff.

²⁷¹ Andersen 1977: 73, 77, 90.

²⁷² Andersen 1977: 186, 188.

3.7. Rikssamling og kristning ca. 800-1177 av Erik Gunnes (1976)

Erik Gunnes (1924–1999) studerte filosofi og teologi i Frankrike og virket som katolsk prest i Oslo. Hans karriere i historiefagmiljøet startet i 1965 da han tok avskjed fra kirken. Kirkelig og intellektuell historie var hans hovedinteresse, og hans forskning på kirke- og kulturhistorie representerte en ny retning i det norske historikermiljøet i 1970- og 1980-årene, som hovedsakelig var opptatt av politisk og økonomisk historie. Den nye, kulturhistorisk-orienterte tendensen ble en av rådende retninger hos historikere i 1990-årene.²⁷³ Gunnes var professor i historie ved Universitetet i Oslo 1972 – 1992.

Rikssamling og kristning ca. 800-1177 ble utgitt for første gang i 1976. Den andre utgaven kom i 1986, den tredje i 1995.²⁷⁴ Boken er delt i 13 kapitler, og 11 av dem omhandler vikingtidshistorie. I innledningskapitlet skriver Gunnes om situasjonen i samfunnet før vikingtiden. Det andre kapitlet handler om politisk og sosialt forhold i Europa, fra Norden i nord til det bysantiske keiserrike i sør, og begynnelsen av vikingferdene. Det femte kapitlet dreier seg om områder nordmenn bosatte seg i vikingtiden, blant annet Island, Grønland, Orknøyene. Når det gjelder historien om de norske kongene og jarlene, bruker Gunnes fem kapitler til å oppsummere både kongene/jarlens liv og virke og politisk og sosial utvikling i samfunnet. Kristningen av landet redegjøres i to deler; først i forbindelse med Olav Tryggvason, dernest med Olav den hellige. I det tiende kapitlet fokuserer Gunnes på lovene og ting-ordning. Han skriver først om ting-system og rettergangen. Her fremstiller han detaljert hvordan tingmøtet foregår. Deretter skriver han om kvinner og trelle og deres liv og rettigheter. Til slutt forteller han om kristenretten og prestene. Ved innføring av kristendommen endret samfunnet seg i en stor grad. Kristenretten ble den fremste loven, og det var prestene som passet på at denne loven var overholdt. Det ellefte kapitlet dreier seg om handelen og byliv i vikingtiden og middelalderen. Det fortelles blant annet om kongenes rolle i utvikling av handelsvirksomheter og i etablering av byer og om luksusvarer.

Der Gunnes gir den mest detaljerte fremstillingen, er i det sjette kapitlet «Vikingenes verden». Dette kapitlet handler om nordmennenes oppfatning av verden, religion, kult, liv og død og moral. Han skriver først om fruktbarhetskulten i vikingtiden samt ulike guder/gudinner og

²⁷³ Bagge 2001: 437-438.

²⁷⁴ I denne oppgaven bruker jeg 7. opplaget som ble utgitt i 1994.

mytologiske skikkelser. Samtidig forteller han også om nordmennenes sedvane som var knyttet til gudsdyrkelsen. Fokuset flyttes deretter til menneskenes verden. Han mener at samfunnets moral henger sammen med dets struktur. Samfunnet i vikingtiden var et ættesamfunn, og folk i den samme ætten måtte hjelpe hverandre selv om de ikke alltid kom godt overens med hverandre. Dessuten var vikingtidssamfunnet et samfunn der den fysiske selvhøvdelse stod sentralt. Gunnes mener at det var nødvendig for en mann å hevde seg slik at han kunne sikre seg heder og ære i samfunnet, og at æren var en av de viktigste verdiene i vikingtiden.²⁷⁵ Han forteller også om forholdet mellom gudene og menneskene. Det å yte hjelp var gudenes rolle, mener Gunnes. For å ha gudene til venner, skulle menneskene blote og respektere helligdommen.²⁷⁶ Til slutt ser han nærmere på hvordan nordmennenes verdensoppfatning fremstilles i billedkunst og skaldskap.

3.7.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden

Aller først i innledningskapitlet refererer Gunnes til Snorres fortelling om dronning Ragnhilds drøm. Dronning Ragnhild var Harald Hårfagres mor, og hennes drøm ble tolket som at en stor ætt skulle komme fra Harald Hårfagre. Det at Gunnes i begynnelsen av boken nevner en kvinne, viser at han ikke har tenkt å utelukke kvinner fra sin historieskrivning. Dessuten refererer han ofte til sagaene, som inkluderer kvinner i fortellingen. Dette fører til at det nevnes mange kvinner i *Rikssamling og kristning ca. 800-1177*.

Det nevnes mange navngitte kvinner, for eksempel dronningene Gunnhild, Tyra, Astrid, Ellisiv og Alfiva. Disse fornemme kvinnene nevnes i forbindelse med historier om kongene, jarlene og stormennene. Et unntak er Aud den dyptenkte, hun nevnes i forbindelse med landnåm på Island.

Kvinner generelt nevnes i ulike sammenhenger. Gunnes har brukt en del av det tiende kapitlet til å skrive om kvinner i vikingtiden. Han mener at det var mennene som sto sentralt i samfunnet og utformet samfunnets ideologi. På grunn av fysisk underlegenhet var kvinnene ikke likestilt som mennene.²⁷⁷ Dette reflekteres i regler om landnåm på Island. Regler for menn var forskjellige fra regler for kvinner i forbindelse med landnåmet, siden kvinnene ikke

²⁷⁵ Gunnes 1994: 173-178.

²⁷⁶ Gunnes 1994: 178-180.

²⁷⁷ Gunnes 1994: 295-296.

var regnet å være fysisk sterk nok til å drive en gård.²⁷⁸ Likevel var kvinnene en viktig forvalter av bondesamfunnets økonomi og spilte en viktig rolle i samfunnet.²⁷⁹

I dette kapitlet ser han først nærmere på giftermål og skilsmisse. Når en mann gifter seg, er det snakk om å *kjøpe* en brud. Det var jentas far som bestemte, men det var ofte slik at han spurte datteren om hennes vilje for å unngå senere komplikasjoner. Enkene hadde litt friere stilling i valget av ektemannen enn unge jenter. Gunnes hevder at enkene likevel måtte spørre om råd hos side frender.²⁸⁰ Gunnes skriver også at møydom var et absolutt krav hos førstegangsbruden ifølge de islandske lovene, og at det i tillegg finnes strenge lover som hadde med unge jenter å gjøre. For eksempel om en mann kysset en pike mot hennes vilje, ble han landsforvist, og han ble dømt til full fredløs dersom han satte barn på henne. Dessuten var det å dikte et kjærlighetskvad til en jente strengt forbudt.²⁸¹ Når det gjelder skilsmisse, hadde både mennene og kvinnene rett til skilsmisse. Men det måtte være god grunn. Dersom gikk kvinnen fra ektemannen sin, måtte hun flytte tilbake til farens eller brorens gård. Bonden på gården for sin del trengte en kvinne som kunne ta seg av husstell.²⁸²

Gunnes forteller også hvilke rettigheter kvinnene hadde når det gjaldt arv og forvaltning av godset. Kvinnenes rett var begrenset, men de hadde krav på både medgiften og brudegaven, som bruden fikk av ektemannen ved giftermålet, når det ble skilsmisse eller ektemannen døde. Medgiften og brudegaven skulle som regel være like stor, og disse ble kvinnens gods. Gunnes forklarer at det var ektemannen som forvaltet dette godset, og at han ikke hadde rett til å selge det uten kvinnens samtykke.²⁸³

Deretter skriver han om kvinnenes rett og autoritet i husholdet. Kvinnene var selvstendige og hadde myndighet over alle nøkler på gården. Dersom bonden krenket kvinnens nøkkelmindighet, kunne han bli bøtelagt eller det kunne føre til skilsmisse i verste fall. Kvinnene måtte likevel la en mann møte opp på tinget på vegne av dem. Når det gjelder mennenes rett over sin kone, mener Gunnes at det fantes begrensning. Om en mann slår sin kone mer enn tre ganger offentlig, er det skilsmissegrunn. Gunnes nevner i tillegg at mennene hadde plikt til å verne sine nærmeste kvinner, og at de hadde rett til hevn dersom deres nærmeste kvinner ble forgrepet. Til slutt redegjør han for hva som skulle skje dersom en ugift

²⁷⁸ Gunnes 1994: 136.

²⁷⁹ Gunnes 1994: 295-296.

²⁸⁰ Gunnes 1994: 296-297.

²⁸¹ Gunnes 1994: 297-298.

²⁸² Gunnes 1994: 296.

²⁸³ Gunnes 1994: 298.

kvinne fikk barn. Kvinnen måtte oppgi farens navn. Lå en fri kvinne med en trell, måtte hun kjøpe seg fri med tre mark.²⁸⁴

I kapitlet om kulten og gudsdyrkelsen i vikingtiden nevner Gunnes gudinner og mytologiske kvinneskikkelser, for eksempel Frøya, Idun og valkyrjer. I tillegg refererer han til araberens ibn Fadlans beretning og forteller om en trellkvinne som ble brent sammen med sin avdøde herre i begravelsen.²⁸⁵ Samtidig skriver han, i forbindelse med gudsdyrkelsen og magi, at det var helst kvinner som utøvde *seid*, og at menn som øvde *seid* ble sett som umandig.²⁸⁶

I *Rikssamling og kristning ca. 800-1177* finnes en kort sammenfatning av kvinnenens rettigheter og stilling i samfunnet i forbindelse med blant annet giftemål, skilsmisse, arven og forvaltning av gården. I tillegg skriver han om enkelte individer og mytologiske kvinneskikkelser. Hans fremstilling av vikingtidskvinnene er dermed større enn Andersens fremstilling, men det finnes mange aspekter ved kvinnenens liv som ikke er tatt opp.

3.8. Fra de eldste tider til 1660 av Andreas Holmsen (1939)

Andreas Holmsen (1906–1989) var en av de fremste historikerne på 1900-tallet. Hans hovedfelt var middelalderhistorie. Han var elev av Edvard Bull d. e. (1881–1932), som var historiker og politiker på tidlig 1900-tallet, og professor ved Universitetet i Oslo. Han skrev mange bøker, for eksempel *Bygdehistorien til omkring 1700* (1936-41) og *Nye studier i gammel historie* (1976). I *Norges historie: Fra de eldste tider til 1660* la han særlig vekt på den sosiale og økonomiske utviklingen og betydning av bondesamfunnet i rikssamlingsprosessen og var den første historiker som benyttet gårdsnavn som kildemateriale for å belyse den sosiale og økonomiske utviklingen i samfunnet.²⁸⁷ Han engasjerte seg også i lokalhistorieforskning, og i denne boken kan man se at lokal og regional historie benyttes i fremstillingen av rikshistorie.²⁸⁸

²⁸⁴ Gunnes 1994: 296-300.

²⁸⁵ Gunnes 1994: 173.

²⁸⁶ Gunnes 1994: 168.

²⁸⁷ Andersen 1977: 44-46.

²⁸⁸ Sandnes 2001: 350-351.

Boken ble utgitt for første gang i 1939, og 1977-utgaven er den fjerde utgaven.²⁸⁹ *Norges historie: Fra de eldste tider til 1660* har vært brukt som pensum for historiestudenter i mange år. Boken regnes i dag som en klassiker i historiefaget. Av bokens 376 sider bruker Holmsen ca. 60 sider til å oppsummere vikingtidshistorie. Det er tre kapitler som omhandler vikingtidshistorie. Det første kapitlet heter «Vikingtiden». Her fokuserer Holmsen på samfunnsforhold i vikingtiden. For det første ser han nærmere på det indre landnåmet, nyrydning av gårder i innlandsområder, deretter på forutsetninger for vikingferder og ekspansjonen over havet. Han oppsummerer også utviklingen av nordmenns vikingvirksomheter og utviklingen i de nye bosetningene i Dublin og på Man, Orknøyene, Hjalmland, Færøyene, Island og Grønland.

I det neste kapitlet om vikingtidshistorie, som heter «Rikssamling og kristendom», fokuserer han på den politiske utviklingen i Norge samt innføringen av kristendommen. Han skriver om Norges historie fra Harald Hårfages tid til Olav den helliges tid og legger vekt på både Harald Hårfage og Olav den hellige i forbindelse med rikssamlingen av Norge. Samtidig fokuserer han på forholdet mellom bondesamfunnet og kongemakten og på bondesamfunnets rolle i rikssamlingsprosess. Han mener at Olav den hellige var den første rikssamler etter Harald Hårfage, og at vikingtiden var i ferd med å bli tatt over av en ny tidsepoke med nye ideer med den kristne ideologi i sentrum.²⁹⁰

Nesten halvparten av det tredje kapitlet «Folkekonge og folkekirke» handler om Magnus den godes og Harald Hardrådes tid og om utvikling og konsolidering av kongemakten i Norge i denne perioden. Holmsen anser Olav den helliges død og Magnus den godes tid som et vendepunkt i historien. Han betrakter dessuten Magnus og Haralds kamp om å ta herredømmet i Danmark som «etterdønninger av landvinningsstormene fra vikingtiden»²⁹¹ og legger vekt på at fokuset til menneskene i denne tiden nå var flyttet til nasjonal statsdannelse.²⁹²

3.8.1. Fremstilling av kvinner i vikingtiden

Historien om kvinner i vikingtiden har fått veldig liten oppmerksomheten i denne boken, og det er sjelden at kvinner nevnes. Dette viser klart at kvinnenens liv ikke er hans tema i boken.

²⁸⁹ I denne oppgaven bruker jeg 1977-utgaven.

²⁹⁰ Holmsen 1977: 158-164, 167-168.

²⁹¹ Holmsen 1977: 172.

²⁹² Holmsen 1977: 169-172.

Det finnes bare 10 navngitte kvinner i hans fremstilling: Osebergdronningen Åse,²⁹³ Harald Hårfagres dronning Ragnhild, Eirik Blodøks' dronning Gunnhild, Olav Tryggvasons søster Astrid, Eirik og Svein Ladejarlers søster Bergljot, danekongen Svein Tjugeskjegg's søster Gyda, Olav den helliges mor Åsta, Olav den helliges dronning Astrid, danekongen Knut den mektiges frille Alfiva og Aud den dyptenkte. Disse kvinnene, unntatt Aud, inngår i slektmatrise av konger eller jarler og nevnes enten for å redegjøre for slektskap til konger og mektige høvdinge eller i forbindelse med giftermål. For eksempel nevnes Bergljot for å vise at Einar Tambarskjelve, en mektig høvding i Trøndelag, var gift med Eirik og Svein Ladejarlers søster. Det fortelles at Åsta giftet seg for andre gang med opplandskongen Sigurd Syr, og at Olav den hellige vokste opp hos ham. I begynnelsen av kapitlet «Rikssamling og kristendom» forteller Holmsen om Osebergfunnet, og Åse nevnes i denne forbindelsen. Holmsen kobler Osebergfunnet med Ynglingætten og mener at Åse var moren til Halvdan Svarte, farmoren til Harald Hårfagre.²⁹⁴

I denne sammenhengen skiller Aud den dyptenkte seg ut. Hun var datteren til Ketil Flatnev og enke etter den irske vikingkongen Olav Hvite. Men grunnen til at Holmsen nevner henne, er at hun var en av landnåmsmenn/kvinner på Island. Han forteller litt om Aud og hennes hushold i forbindelse med historien om landnåmstiden på Island.²⁹⁵ På denne måten beskriver han henne som en handlende person. En annen som beskrives som en aktør, er Alfiva. Etter at Olav den hellige hadde falt i slaget i Stiklestad, kom Alfiva sammen med sønnen Svein til Norge for å styre landet.²⁹⁶ I motsetning til Auds og Alfivas tilfelle legger Holmsen ikke frem de andre kvinnenes detaljerte bakgrunn og historie.

I tillegg finnes det fremstillinger av kvinner uten navn, blant annet Håkon den godes mor, høvdingeres døtre Håkon jarl hadde forhold til og Aud den dyptenktes norsk-irske svigerdatter. I forbindelse med historien om landnåmet på Island forteller Holmsen at landnåmsmenn tok med seg sin hustru samt sine barn og tjenestefolk.²⁹⁷ I tillegg nevner han kvinnelige redskaper som var funnet i kvinnegraver fra vikingtiden når han ser nærmere på levestandard i vikingtiden.²⁹⁸

²⁹³ Her bruker jeg navnet som Holmsen oppgir i boken.

²⁹⁴ Holmsen 1977: 130.

²⁹⁵ Holmsen 1977: 121-122.

²⁹⁶ Holmsen 1977: 167, 169.

²⁹⁷ Holmsen 1977: 122.

²⁹⁸ Holmsen 1977: 105.

Det finnes et annet tilfelle hvor han nevner en anonym kvinne, og dette er i forbindelse med et stedsnavn *Møyarstader*. Holmsen har benyttet gårdsnavnforskningen i historieskrivning, og mener at dette stedsnavnet tyder på at til og med en møy (en ugift kvinne) tok del i nyrydningen, det indre landnåmet, i Norge.²⁹⁹

Som en oppsummering kan man si at en stor del av historien om kvinner og om det som foregikk i husholdet er utelatt i Holmsens fremstilling av vikingtidshistorie. Når enkelte kvinner nevnes, fremstår de ikke som handlende personer, men bare som kongene og jarlenes kvinnelige slekt. Aud den dyptenkte og Alfiva er unntak og beskrives som handlende personer. Disse to kvinnene skiller seg ut i Holmsens fremstilling. Kontrasten mellom hans fremstilling og Sigurðssons fremstilling, som er den nyeste, er veldig stor.

3.8.2. Tidligere utgaver

1977-utgaven er den fjerde utgaven av *Norges historie: Fra de eldste tider til 1660* som ble utgitt for første gang i 1939. Den andre utgaven kom i 1949, den tredje i 1961. Det at det finnes fire utgaver av *Norges historie: Fra de eldste tider til 1660*, kan tyde på at denne boken lenge hadde hatt en stor betydning innenfor historiefagmiljø. Likevel er det oppsiktsvekkende at delen som omhandler vikingtidshistorie ikke er innholdsmessig endret på nesten 40 år. Holmsen har derimot gjort en endring når det gjelder eldre tider til og med bronsealder. Grunnen til at det ble gjort bare få endringer, er Holmsens ønske om å bevare det opprinnelige helhetspreget i boken. I stedet for å endre *Norges historie: Fra de eldste tider til 1660* publiserte Holmsen *Nye studier i gammel historie* i 1976. Den eneste endringen i forbindelse med fremstilling av kvinner i vikingtiden i *Norges historie: Fra de eldste tider til 1660* er at Alfiva fra 1949-utgaven ble kalt Knut den mektiges engelske *frille*, mens hun ble kalt Knuts *venninne* i 1939-utgaven.

3.9. Oppsummering

Måten oversiktsverkene fremstiller historien om kvinner i vikingtiden varierer fra verk til verk. Ser jeg nøye på dem, mener jeg likevel at det finnes noen tendenser. De nyeste bøkene, som

²⁹⁹ Holmsen 1977: 104.

er skrevet av Sigurðsson og Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo gir omfattende fremstilling av vikingtidskvinner. Her presenteres ulike aspekter ved kvinnenens liv, og kvinner i ulike sosiale lag er tatt med i fremstillingen. Det finnes ikke et eget kapittel for kvinner, men historien om kvinner er satt inn i større sammenheng. Særlig hos Sigurðsson er denne tendensen stor. Hos Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo er fokus på kjønns historie og kjønns perspektiv størst. Likevel er forskjellen mellom deres fremstilling og Øyes fremstilling stor.

Ornings bok ble utgitt i 2011, samme år som Sigurðsson/Riisøys bok ble utgitt. Men fremstillingsmåten hos Orning er veldig annerledes enn hos Sigurðsson/Riisøy og alle andre historikerne. Han fokuserer gjerne på enkelte personer, heller enn kvinner som en gruppe. Men har gir likevel ikke så mye oppmerksomhet til historien om kvinner i vikingtiden.

I forhold til Sigurðsson og Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo er Krag's fremstilling mindre omfattende, men det gis likevel ulike bilder av kvinnenens liv i vikingtiden. Det ser ut til at han har brukt forskjellige typer kildemateriale. Han har et kapittel (eller avsnitt) som omhandler kvinnene. Gunnes har også et eget kapittel som dreier seg om kvinner i vikingtiden. Hans fremstilling skiller seg litt ut fra andre historikers fremstillinger fordi hans fokus ligger mye i religion i vikingtiden, både den gamle og den nye.

Andersens bok ble utgitt et år etter Gunnes' bok ble utgitt. Likevel er tendensen hos Andersen annerledes enn hos Gunnes, og det finnes likheter mellom Andersens fremstilling av kvinner i vikingtiden og Holmsens fremstilling. Både Andersen og Holmsen har ikke gitt noe særlig stor oppmerksomhet. De er mest opptatt av den politiske utviklingen i vikingtiden.

Når jeg ser tilbake til Sigurðsson og Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo, er forskjellen mellom deres fremstillinger og Andersen/Holmsens fremstillinger veldig stor. Det dreier seg om både omfang og valg av tema. I neste kapittel skal jeg først fokusere på hvordan denne utviklingen henger sammen med utviklingen innenfor historiefagmiljøet.

4. Analyse av oversiktsverkene fremstilling av kvinner i vikingtiden

Problemstillingene i denne oppgaven er hvordan historien om kvinner i vikingtiden har vært fremstilt i de utvalgte oversiktsverkene, hvilket tema historikerne har valgt å fremstille, hvilke forestillinger om vikingtidskvinner historikerne særlig fremhever og hvilke implikasjoner disse fremstillingene har for folk og utdanning. For å svare på disse spørsmålene skal jeg aller først redegjøre for utviklingen innenfor historiefagmiljøet og hvordan denne utviklingen henger sammen med oversiktsverkene valg av tema og fremstillingsmåte. Jeg skal begynne med den eldste boken. Samtidig skal jeg også se på utviklingen av kvinnehistorisk forskning. Deretter skal jeg fokusere på hva historikerne forteller om og hva som kommer til uttrykk i deres fremstillinger. Til slutt skal jeg konkludere analysen ved å se nærmere på hvilke konsekvenser oversiktsverkene fremstillinger kan få.

4.1. Utviklingen av historieforskning med fokus på kvinner i vikingtiden – fra 1970-årene til og med 2010-årene

Når vi sammenligner hvordan ulike historikere har fremstilt et bestemt tema, i dette tilfellet kvinners rolle i vikingtiden, kommer likheter og forskjeller i historikernes synspunkter tydelig til syne. Samtidig kan vi få et innblikk i forskningsutvikling dersom vi stiller opp forskningsresultater kronologisk. I denne oppgaven er tema kvinner i vikingtiden og utviklingens tidsrom spenner fra 1970-årene frem til 2010-årene. Jeg har gått gjennom elleve bøker i forrige kapittel, og ut fra det har jeg delt disse bøkene i fem grupper: 1) Holmsen og Andersen; 2) Gunnes og Krag; 3) Øye (i Blom/Sogner); 4) Sigurðsson/Riisøy og Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo; 5) Orning. Denne delingen er basert på både tiden bøkene ble utgitt og historikernes fremstillingsmåte. De som har fellestrekk i fremstillingsmåten, settes i den samme gruppen. Jeg skal se nærmere på disse gruppene med fokus på forskningsutvikling. Samtidig skal jeg presentere kort om utviklingen av kvinnehistorisk forskning og feministiske teorier.

4.1.1. Holmsen og Andersen

Holmsen og Andersen er i den første gruppen. Tidsavstand mellom utgivelsen av Holmsens bok og Andersens bok er stor, Holmsen for første gang i 1939 og Andersen i 1977. Likevel finnes det fellestrekk ved deres fremstillingsmåte og innholdet i historieskrivningen. Både Holmsen og Andersen fokuserer på den økonomiske og politiske utvikling i Norge. Holmsen er særlig opptatt av den økonomiske utviklingen på grunn av innflytelse av Edvard Bull d.e., som var marxistisk orientert historiker og politiker tidlig 1900-tallet. Et annet fellestrekk er at de bruker ulike typer kildemateriale så vel som skriftlige kilder. Holmsen er den første historikeren som har benyttet gårdsnavnforskning som kildemateriale, og Andersen bruker for eksempel lovene og arkeologiske funn. Det finnes heller ikke så stor forskjell når det gjelder måten de skriver historien om kvinner i vikingtiden. De gir ikke noe særlig stor oppmerksomhet til historien om kvinnene. Det som er styrende for deres presentasjoner av vikingtidskvinner, er kvinner fra samfunnets øvre sjikt og kvinner i makt og politikk. Spesielt beskrives kvinnene som brikker i politiske spill. Hvis jeg ser nærmere på ulikheter mellom deres beskrivelser, kan jeg si at Andersen nevner flere kvinner og skriver litt mer om dem enn Holmsen gjør. I tillegg skriver Andersen også om en kvinnelig skald og om kvinnelige guddommer og makter. Likevel ser jeg det slik at historien om kvinner er noe de ikke er særlig opptatt av.

Det finnes også forskjeller mellom Holmsen og Andersen når det gjelder interessen og tendensen i deres historieskrivning. Andersen legger vekt på å gi en sammenfatning av historieforskningens utvikling og orienterer seg samtidig mer mot sosialhistorisk eller samfunnshistorisk retning sammenlignet med Holmsen. Det at Andersen skriver for eksempel om religion, kristendommens påvirkning i det norske vikingtidssamfunnet og både mannlige og kvinnelige guddommer, gjenspeiler hans sosialhistoriske interesse. Forskjellen kan skyldes tiden bøkene ble skrevet i. Tidsavstanden mellom 1939 og 1977 er tross alt stor, mye kan ha skjedd både innenfor historieforskningen og i samfunnet. Skal vi se nærmere på utviklingen i historiefagmiljøet, må vi først tilbake i tiden til tidlig 1900-tallet. Grunnen er at historikerne i 1930-årene i en stor grad ble påvirket av sine læreres eller forgjengeres historiesyn.

På tidlig 1900-tallet var det marxistisk historiesyn som sto sterkt. Dette historiesynet fokuserte på økonomiske og materielle forhold og klassekamp. Historikerne Edvard Bull d. e. (1881–1932) og Halvdan Koht (1873–1965) var ledende figurer i det norske historiefagmiljøet. I 1930-årene kom etterfølgere av Bull og Koht til å overta ledende rolle i historieforskningen. Denne generasjons historiesyn var påvirket av marxismens materialistiske tankegang, men

sosial og økonomisk historie kom samtidig til å stå sentralt i historieforskningen.³⁰⁰ Holmsen var elev av Bull og tilhørte til denne generasjonen. Hans navn var knyttet til *den agrarhistoriske tradisjonen*, den historieretningen som fokuserte på økonomiske forhold i bondesamfunnet, og denne retningen sto sentralt i 1930-årene.³⁰¹

Interessen for økonomisk historie sto sterkt også i generasjonen i 1940- og 50-årene. Men denne generasjonen var, i forhold til tidligere generasjoner, mer opptatt av spesialisert økonomisk historie, for eksempel historie om enkelte næringer og bedrifter. Mange historieverker ble bestilt og finansiert av næringen eller bedriften.³⁰² Jeg mener at dette kan ses i lys av tendensen i samfunnet som var preget både av gjenoppreisning av landet etter krigen og av økonomisk vekst i 1950- og 60-årene. Et annet trekk ved denne tidens samfunn er fremveksten av den sosialdemokratiske orden, og samfunnshistorisk retning begynte å få en bred tilslutning i historiefagmiljøet. Ved siden av økonomisk historie ble interessen for sosialantropologisk historie gradvis større, og dette fortsetter til neste generasjon i 1960- og 1970-årene.³⁰³

Andersen kan gjerne plasseres i 40-50-generasjonen. Hans fremstilling av vikingtidshistorie bærer preg av både 1930-generasjonens økonomiske og politiske historieorientering og den nye samfunnshistoriske orientering. Dette reflekteres i hans fremstilling av kvinner i vikingtiden på den måten at det stort sett er kvinner i kongenes og jarlenes slekt-matrise som står i fokus, samtidig som kvinnelige guddommer og makter også nevnes i forbindelse med fremstilling av religionen. Holmsens fremstilling av kvinner i vikingtiden er derimot preget av 1930-generasjonens politiske og økonomiske historiesyn.

I denne forbindelsen dukker det opp et spørsmål angående Holmsens bok, *Norges historie: Fra de eldste tider til 1660* (1939), nemlig hvorfor den ble utgitt flere ganger. Den andre utgaven kom i 1949, den tredje i 1961 og den fjerde i 1977. Dette henger sannsynligvis sammen med at Holmsen siden 1930-årene hadde vært en sentral person innenfor bosetnings- og jordeiendomshistorie i eldre tid og var en aktiv historiker fremdeles i 1960-70-årene som sto i sentrum i dette forskningsfeltet.³⁰⁴ Det at denne boken ble benyttet i flere generasjoner, kan tyde på at Holmsens agrarhistoriske orientering som var basert på gårdsnavnforskning, fikk en bred støtte i fagmiljøet, og at studiet av bosetnings- og

³⁰⁰ Dahl 1990: 271-272. Kjeldstadli 1999: 67-69.

³⁰¹ Dahl 1990: 272.

³⁰² Dahl 1990: 288-289.

³⁰³ Dahl 1990: 289-291.

³⁰⁴ Dahl 1990: 274-275, 292-293.

eiendomshistorie har blitt et tradisjonelt forskningsområde. Faktisk i perioden 1968-1975 engasjerte mange yngre forskere seg i et nordisk prosjekt om ødegårder i middelalderen.³⁰⁵ Det kan gjerne sies at endringen i historiefagmiljøet ikke hadde vært så radikal siden 1930-40-årene, og at i 1960-70-årene sto tradisjonen med forskning på økonomisk historie like sterkt som tidligere.

4.1.2. Gunnes og Krag

Mangfoldighet var nøkkelordet for historiefagmiljø fra 1960-årene og framover. I 1960- og 1970-årene økte antall studenter og forskere i historiefaget kraftig.³⁰⁶ Dette kan henge sammen med den nye skolepolitikk i 1950-60-årene i tillegg til den økonomiske veksten i 1960-årene. Dette førte til at mange menn og kvinner fikk mulighet til å ta høyere utdanning.³⁰⁷ Som en konsekvens av økning av antall studenter og forskere ble etter hvert nye forskningsfelter stadig etablert. Samtidig kom tverrfaglig kontakt med samfunnsvitenskap til å spille en rolle i historieforskning i denne tiden. Mens sosialantropologisk historie sto sterkt i 1970-årene, kom kulturhistorie til å prege historieforskning fra 1980- og 1990-årene.³⁰⁸

Interessen for sosialhistorie og kulturhistorie står sterkt hos den andre gruppen, Gunnes og Krag. Gunnes var omtrent jevnaldra med Andersen og skrev *Rikssamling og kristning ca. 800-1177* i 1976. Krag's bok ble utgitt for første gang i 1995. Selv om der er 20 års forskjell mellom disse bøkene, er det faktisk ikke så merkelig å sette dem i den samme gruppen. Grunnen er at Gunnes' kulturhistoriske orientering kan betraktes til å tilhøre 1990-fagmiljøet, snarere enn 1970-fagmiljøet. Det var hans bakgrunn som katolsk prest og engasjement i kirke- og kulturhistorie som ble reflektert i hans historiske retning. Gunnes regnes nemlig som forløper av den nye, kulturhistorisk-orienterte retning, som ble en av de sentrale retninger i historiefagmiljøet i 1990-årene.³⁰⁹ Jeg kan tenke meg at Gunnes' bakgrunn var unik og skilte seg dermed ut i historikermiljøet i sin tid. Dessuten har hans historiefremstilling mye til felles med Krag's. Det at den andre utgaven av boken kom i 1986 og den tredje i 1995, kan vise at hans historieskrivning fortsatt var gjeldende selv 20 år etter den ble skrevet. Det virker derfor mer naturlig for meg å sette Gunnes i den samme gruppen med Krag, enn med Andersen.

³⁰⁵ Dahl 1990: 293.

³⁰⁶ Dahl 1990: 291.

³⁰⁷ Furre 2006: 200.

³⁰⁸ Dahl 1990: 291. Kjeldstadli 1999: 70.

³⁰⁹ Bagge 2001: 437-438.

Karakteristikken av denne gruppen er, som sagt, kulturhistorisk orientering. Særlig Gunnes legger en stor vekt på religion og filosofi, og dette gjelder også når han skriver om vikingtidshistorie. Hans engasjement i religion og menneskenes indre verden er lett å legge merke til i hans bok, siden kapitlet om religion og vikingtidsmenneskenes oppfatning av verden, liv og moral er mye større og mer detaljert enn andre kapitler. Interessen for kulturhistorie finner vi også hos Krag. Krag fokuserer mye på politisk utvikling, men skriver samtidig blant annet om den norrøne religion, kristendommen og kulturelle og sosiale forhold i vikingtidssamfunn. Det som skiller Krags fremstilling fra Gunnes', er at Krag også legger vekt på å gi noenlunde detaljert fremstilling av utviklingen i historieforskning på vikingtidshistorie.

Et annet fellestrekk hos dem er at de har et kapittel/avsnitt eller flere som handler om kvinner i vikingtiden. Dette utgjør en stor forskjell fra generasjonen før framveksten av kulturhistorisk orientering hvor Andersen og Holmsen tilhører. Fokus hos Krag og Gunnes settes på kvinnenenes liv og stilling i husholdet og samfunnet og kvinnenenes rolle i religion. Kvinnelige guddommer og makter er også nevnt i deres fremstillinger. Når det gjelder ulikheter mellom deres fremstillinger, dreier det seg om temavalg og antall kvinner som nevnes i bøkene. Valg av kildemateriale er også en av ulikhetene. Gunnes refererer mye til sagaene og lovene, mens Krag bruker arkeologisk materiale så vel som skriftlige kilder. Til tross for ulikhetene tenker jeg at måten de beskriver vikingtidskvinnene på, stort sett er veldig like. Både Gunnes og Krag har ikke ekskludert historien om kvinnene fra sin historieskrivning, men de har heller ikke behandlet den som en del av den større sammenhengen. Etter min mening, behandler Gunnes og Krag historien om kvinnene som *et tillegg* til den store historien hvor menn, særlig konger, jarler og høvdinge, spiller hovedroller.³¹⁰

4.1.3. Øye (i Blom/Sogner)

Det fantes en retning innenfor kulturhistorisk forskningsmiljø som begynte å prege historieforskning i 1980- og 1990-årene, nemlig kvinnehistorisk forskning. Kvinnehistorie ble først etablert i USA på 1960-tallet. Det begynte med at amerikanske studenter og yngre universitetslærere søkte en ny type kunnskap og *oppdaget* nye forskningsfelter som handlet om svarte amerikanere og om kvinner.³¹¹ I Norden startet kvinnehistorisk forskning for alvor i

³¹⁰ Som feministisk sjargong heter dette «Add women and stir!».

³¹¹ Blom 1994: 11.

1970-80-årene på grunn av påvirkning av kvinnebevegelsen i 1970-årene.³¹²

Kvinnebevegelsen i 1970-årene var i utgangspunkt politisk motivert, men fikk etter hvert innpass i samfunns- og kulturliv. Nye begrep ble skapt i denne forbindelsen, for eksempel kvinnekultur, kvinnelitteratur, kvinnehistorie.³¹³

Historikeren Ida Blom definerer kvinnehistorie som er «et samlebegrep for all forskning som tar opp kvinners aktivitet i fortiden og problemer med særlig relevans for tidligere tiders kvinner.»³¹⁴ Kvinnehistorisk forskning sikter til å analysere både samspillet mellom det offentlige og det private og forholdet mellom menn og kvinner for å belyse sider av historien som tradisjonelt har vært *glemt* eller fått nesten ingen oppmerksomheter. Kjønn betraktes som sosial kategori og sidestilles med andre sosiale kategorier som klasse og religiøse og nasjonale grupper. I norsk kvinnehistorisk forskning har fokus på maktforhold mellom kvinner og menn stått sentralt, og denne retningen fortsetter i dag. Samtidig er både fellestrekk og motsetninger mellom kvinner også blitt viktige forskningstemaer.³¹⁵

I 1980-årene fikk feministiske teorien om et kjønnssystem eller en kjønnsorden innpass i kvinnehistorisk forskning. Denne teorien handler om at kjønn som analysekategori kan anvendes i forskning på samfunnsforhold, både det private og det offentlige. I tillegg ble begrepet sosialt kjønn (*gender*) innført ved siden av begrepet biologisk kjønn (*sex*). Med teorien om et kjønnssystem og begrepene sosialt og biologisk kjønn ble forskningsfelter utvidet, og kjønn kom til å anses som en grunnleggende faktor i kultur og samfunn. En annen teori som har fått fokus er den svenske historikeren Yvonne Hirdmans teori om *genussystemet*. Genussystemet går ut på at samfunnet er delt i to, det private og det offentlige, og at det offentlige står høyere enn det private. Denne teorien betrakter kjønn som kulturell betinget og foranderlig, ikke som naturgitt realitet. Men kritikere har ment at denne teoriens dikotomiske kjønnsforståelse er fastlåst, og at det dermed er vanskelig å fokusere på det historisk spesifikke og det foranderlige.³¹⁶

I vikingtids- og middelaldershistorisk sammenheng var det i 1980-årene kvinnehistorisk forskning blomstret, og mange kvinnehistoriske bøker og artikler begynte å publiseres. Historikeren Else Mundal (f. 1944) har publisert en rekke artikler om kvinner i sagalitteraturen, med fokus på sagaenes syn på kvinner og kvinnenenes rolle og makt i

³¹² Kjeldstadli 1999: 96.

³¹³ Furre 2006: 261.

³¹⁴ Blom 1977: 13.

³¹⁵ Blom/Sogner 1999: 11-12.

³¹⁶ Øye 1999: 12-13.

samfunnet.³¹⁷ Religionshistorikeren Gro Steinsland (f. 1945) har fokusert særlig på kvinnenes plass i religion og myter.³¹⁸ Frillers og husfruers posisjon har vært forskningstema hos Jón Viðar Sigurðsson.³¹⁹ Det har også vært fokusert på for eksempel kvinnenes makt gjennom egging,³²⁰ kvinnenes plass i de eldste byer³²¹ og kvinnenes legekunst.³²² Det finnes i tillegg bøker som gir oversiktlig fremstilling av kvinnenes liv i vikingtiden: *Women in the Viking Age* (J. Jesch, 1991), *Old Norse images of women* (J. Jochens, 1996) og *Women in Old Norse society* (J. Jochens, 1995). Disse bøkene regnes som *klassikere* innenfor historien om kvinner i vikingtiden.

Jeg antar at denne blomstring av kvinnehistorisk forskning i en liten grad påvirket Kraghs historieskrivning. I omstendigheter i 1990-årene måtte det være både uunngåelig å legge merke til kvinnehistories utvikling i fagmiljøet og vanskelig å utelukke historien om vikingtidskvinnene fra norsk vikingtids- og middelalderhistorie. Det at han nevner så mange som ca. 30 vikingtidskvinner i sin bok og at han nevner to bøker tilknyttet til kvinnehistorie i sin litteraturliste, kan tolkes som påvirkning av samtidens forskningsretning. Likevel er hans interesse for kvinnehistorie liten og på samme nivå som Gunnes' historieskrivning, som tilhører tidligere generasjon.

Forskjellen mellom historiefremstillingene hos Øye og andre historikere skyldes både at denne boken er skrevet med kjønnsperspektiv i sentrum og at den er tilregnet å fungere som studiebok, heller enn historiebok som først og fremst omhandler realhistorie. Det legges hovedsakelig vekt på å gi fremstilling av utviklingen innenfor kvinneforskning på middelalderhistorie. Det er kvinner generelt som står i sentrum, og fremstilling av enkelte individer får liten, nesten ingen, oppmerksomhet. Øye fokuserer særlig på historien om vikingtidskvinnene innenfor de sentrale forskningstema i middelalderhistorie, nemlig demografi, økonomi og makt. På denne måten forsøker hun å vise klart frem likheter og forskjeller mellom fremstillingene hos henne og andre historikere som ikke fokuserer på kjønnsperspektiv.

³¹⁷ F. eks.: «Gjennom diktinga til røyndomen bakanfor» (1992) og «The position of women in Old Norse society and the basis for their power.» (1994).

³¹⁸ F. eks.: *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn* (2005) og *Mytene som skapte Norge. Myter og makt fra vikingtid til middelalder* (2012).

³¹⁹ F. eks.: *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden* (2008).

³²⁰ R. Frank, «Why skalds address women» (1990).

³²¹ I. Øye, «Women in early towns» (2010).

³²² G. P. Helgadóttir, «Kvinner og legekunst i den norrøne litteraturen» (1985).

I 1980- og 1990-årene ble to oversiktsverker i kvinnehistorie utgitt, *Kvinnenes kulturhistorie* i 1985-88 og *Cappelens kvinnehistorie* i 1992-93. Disse verkene gir oversikt over kvinnehistorie i verden. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet* setter derimot fokus på norsk historie og gir en god oversikt over kvinnehistorisk forskning på norsk historie. Denne boken utgjør på denne måten en viktig del av norsk kvinnehistorie forskning.

4.1.4. Sigurðsson/Riisøy og Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo³²³

Mellom 1995 og 2011 ble det utgitt mange oversiktsverker; to bøker av Krag (1995 og 2000), én av Gunnes (1995, den andre utgaven av 1976-bok), én av Blom/Sogner, fire av Sigurðsson (1999, det andre opplaget i 2006, 2008 og 2011), to av Moseng m.fl. (1999, den andre utgaven i 2007) og én av Orning (2011). Jeg kan tenke meg at dette skyldes endringer i historieforskning. Det skjer stadig endring og utvikling i flere forskningsområder i historiefaget. Noen forskningsfelter, som for eksempel kvinnehistorisk forskning, har vokst kraftig siden 1970-årene. I middelalderstudiets sammenheng finner vi utallige kvinnehistoriske artikler og bøker som er blitt publisert fra 1980-årene fram til i dag. På grunn av denne store utviklingen oppsto det sannsynligvis et stort behov for å skrive Norges historie på nytt først i 1990-årene, så i 2010-årene.

Det skal også nevnes at Sigurðssons bøker er de eneste blant åtte oversiktsverker i denne oppgaven som er skrevet på nynorsk. Det Norske Samlaget, som står bak utgivelsen av Sigurðssons 1999- og 2011-bok, utga i 1958 serie om norsk historie på nynorsk, men denne serien omfattet ikke historien før 1814. For første gang i 1999 ble historien før 1814 inkludert i serien. Derved fikk nynorsk-lesere mulighet til å lese oversiktsverk skrevet på nynorsk.

Norsk historie I: 750-1537 av Moseng m.fl. ble for første gang utgitt i 1999, den andre utgaven kom i 2007. Sigurðsson publiserte en bok i 1999, og *Norsk historie 800-1536: Frå krigerske bønder til lydige undersåttar*, som bygger på 1999-boken, ble utgitt i 2011. Alle forfatterne i denne gruppen tilhører generasjonen etter 1960, det vil si den mangfoldige generasjon. Når det gjelder historiefremstilling generelt, er begge bøkene preget av 1980-90-årenes sosialhistoriske og kulturhistoriske orientering. Både Moseng m.fl. og Sigurðsson

³²³ Heretter skal jeg bruke «Sigurðsson» i stedet for Sigurðsson/Riisøy, «Moseng m.fl.» i stedet for Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo.

legger mer vekt på sosiale forhold og utvikling enn på å skrive detaljer om kongenes og jarlenes liv og virke.

Når vi fokuserer på fremstilling av kvinner i vikingtiden, er kontrasten mellom Krag og den fjerde gruppens fremstilling merkbar. Den største forskjellen mellom dem, er at i forhold til Krag (og Gunnes) som har et eller flere kapitler om vikingtidskvinnene, har både Sigurðsson og Moseng m.fl. forsøkt å inkorporere historien om kvinnene inn i den større fortellingen når de redegjør for samfunnsforhold i vikingtiden. En annen forskjell er at den fjerde gruppens fremstillinger er langt mer omfattende enn forgjengernes. Både Sigurðsson og Moseng m.fl. skriver om mange aspekter ved vikingtidskvinnenes liv, for eksempel kvinnenens status, enkers rolle, slektskapssystem og religion. Fremstillingene er omfattende. Det som er felles ved disse bøkens presentasjoner av vikingtidskvinnene, er at det hovedsakelig fortelles om kvinner generelt, og individuelle kvinner får liten oppmerksomhet. Moseng m.fl. nevner flere kvinner ved navn i forhold til Sigurðsson, men detaljerte beskrivelser av dem finnes ikke. Heller ikke kvinner i nedre sjikt av samfunnet, for eksempel trellkvinner, nevnes i begge bøkene. Når det gjelder ulikheter mellom dem, har Moseng m.fl. et avsnitt som redegjør både for hva kjønns- og kvinnehistorie innebærer og i tillegg noen trekk ved vikingtids/middelalderhistorie med kjønns- og kvinnehistorisk perspektiv. Dette kan vise at Moseng m.fl. i en stor grad har fått påvirkning av den kvinnehistoriske tendens i historiefagmiljøet. Men tanken om kjønns- og kvinnehistorie og kjønns- og kvinnesperspektiv er heller ikke helt fraværende hos Sigurðsson, selv om han ikke nevner om det. Det som er verdt å legge merke til i denne sammenhengen, er at *Med kjønns- og kvinnesperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet* av Blom/Sogner finnes i litteraturliste hos både Moseng m.fl. og Sigurðsson (både i 1999 og 2011).

4.1.5. Orning

Omtrent på samme tid som bøkene av Moseng m.fl. (2007, den nyere utgaven) og Sigurðsson (2011) ble utgitt, kom Ornings bok *Norvegr. Norges historie: Frem til 1400* i 2011. Grunnen til at jeg ikke har satt denne boken i den forrige gruppen, er at Ornings skrivemåte er annerledes enn Moseng m.fl. og Sigurðsson. Ornings fokus på samfunns- og kulturhistorie er veldig sterkt, og politisk utvikling i vikingtiden/middelalderen behandles i en liten grad. Det å skrive om enkelte individer, særlig *alminnelige* mennesker snarere enn store historiske helter og politiske institusjoner i middelalderen, er et av hovedmålene i denne boken. Dette henger sammen med at han har et avsnitt om Aud den dyptenkte hvor han gjenforteller hennes

livshistorie som ble hentet fra en saga. Ellers finnes det veldig få beskrivelser av kvinner i vikingtiden.

Tanken bak serien *Norvegr* er å skrive Norges historie på en helt ny måte, på en annerledes måte enn forgjengerne allerede har gjort. Orning har på denne måten forsøkt å danne et klart skille mellom seg og sine forgjengere. Jeg mener at Ornings bok reflekterer mangfoldighet i tidlig 2000-årenes historiefagmiljø. Siden 1970-80-årene har nye forskningsfelter stadig blitt etablert, og dette henger sammen med oppfatningen av at det finnes flere måter å skrive historie (beskrivelse av fortiden) på. På den samme måten som at kvinnehistoriske forskere viser at historie kan skrives med kvinneperspektiv, har Orning forsøkt å vise muligheten til å skrive historie med fokus på alminnelige mennesker. Det skal være interessant å se om denne retningen av historieskrivning som hovedsakelig fokuserer på vanlige mennesker, vil bli etablert som et nytt forskningsfelt i vikingtids- og middelalderhistorie.

4.1.6. Oppsummering

Historikerne preges av tendensen i samtiden de lever i, og samfunnsendringer påvirker også historieforskning. I 1930-årene sto det marxistisk historiesyn med fokus på økonomiske og materielle forhold og klassekamp sterkt, og denne tendensen påvirket flere historikergenerasjoner. Holmsen var påvirket av økonomisk orientert historiesyn, og var ledende figur i denne historiske orientering i 1960-70-årene. Dette kommer til uttrykk i hans fremstilling av vikingtidshistorie på den måten at han hovedsakelig fokuserer på økonomisk og politisk utvikling i det norske samfunnet. Historien om kvinner i vikingtiden er ikke tema hos ham. Når han nevner kvinner, er det oftest kvinner i politikk og maktposisjon som får oppmerksomhet. Fra ca. 1950-60-årene økte interessen for sosialhistorie ved siden av interessen for økonomisk historie. Hos Andersen kan man se innflytelsen av denne tendensen. Han er opptatt av politisk og økonomisk utvikling i Norge, men viser samtidig interesse for samfunnsendringer. Historien om vikingtidskvinner er heller ikke tema hos Andersen. Hans fremstilling av vikingtidskvinner har mye til felles med Holmsens, og fokuserer mest på kvinner som hevdet seg i politikk.

Det store skillet kom i 1970-80-årene. Kulturhistorisk orientering fikk innpass og ble etter hvert forankret innenfor historiefagmiljøet. Selv om Gunnes egentlig tilhørte tidligere generasjon, regnes han som forløper av den nye, kulturhistorisk-orienterte retning. Hans engasjement i kirke- og mentalitetshistorie kan være grunnen til hans kulturhistoriske

orientering. Krag's fremstilling bærer også preg av kulturhistorisk orientering. Både Gunnes og Krag har brukt et eget kapittel til å fremstille kvinnenens liv i vikingtiden. Fremstillingene er utførlig i forhold til Holmsen og Andersen, og ulike aspekter ved kvinnenens liv er tatt med. Denne generasjonen kjennetegnes av mangfoldighet. Antall studenter og forskere økte kraftig, og dette førte til at mange nye forskningsfelter ble etablert. Kvinnehistorie er et av dem. Det var kvinnebevegelsen som var grunnen til at kvinnehistorien som et forskningsfelt ble etablert i 1970-80-årene. I Norden tok kvinnehistorisk forskning for alvor særlig i 1980-årene.

Mangfoldigheten innenfor historieforskning fortsetter til i dag. Økt antall av oversiktsverkene fra 1990-årene viser også mangfoldigheten som preger historiefagmiljøet i dag. Dette kommer til syne når jeg sammenligner Ornings fremstillingsmåte med Sigurðssons og Moseng m.fl.s. Selv om alle disse historikerne er opptatt av kulturhistorie, finnes det forskjell når det gjelder måten de fremstiller historien på. Mens Sigurðsson og forholdsvis Moseng m.fl. setter mer fokus på generelle trekk, gir Orning oppmerksomhet til enkelte personer. Det Orning har tatt opp, er blant annet beskrivelser av Aud den dyptenktes liv og av trellkvinner. Generell fremstilling av kvinnenens liv er utelatt i hans fremstilling. Derimot gir både Sigurðsson og Moseng m.fl. noenlunde detaljerte fremstillinger av vikingtidskvinner. Dette kan trolig ses som konsekvens av kvinnehistorisk forsknings påvirkning.

4.2. Analyse – hva oversiktsverkene forteller om?

Historieforskning har gått gjennom en stor endring og utvikling siden tidlig på 1900-tallet, og dette henger tett sammen med historikernes valg av fagområde og tema. Historikerne bestemmer hva de skal skrive om ut fra blant annet sine egne interesser og tradisjonen og tendensen i forskningsmiljøet. Noen historikere velger å følge tradisjonen, mens andre tar avstand fra tradisjonen og søker en ny retning. Det varierer derfor hva ulike oversiktsverker forteller om kvinner i vikingtiden. Samtidig finnes det fellestrekk uansett tiden bøkene er skrevet i. Her skal jeg se nærmere på hva de ti oversiktsverkene forteller om kvinner i vikingtiden, hva de ikke forteller om og hvorfor de har valgt det tema.

Arbeidsdeling og status

Som jeg har presentert i innledningskapittel, påpeker Nanna Løkka at de fleste oversiktsverkene følger samme mal når det gjelder fremstilling av vikingtidssamfunnet. Kvinner knyttes til gården og hushold, og tanken om at samfunnet er delt i inn/ut eller privat/offentlig gjennomsyrrer fremstillingene. Forskning som ikke passer inn i fremstillingsmodellen, blir ikke inkludert i oversiktsverkene.³²⁴ Jeg er enig med henne. Etter at jeg har sett gjennom oversiktsverkene, har jeg lagt merke til at det finnes et fast mønster i oversiktsverkene fremstillingsmåte. Med små variasjoner, kommer blant annet høvdingedømmet, ting som politisk institusjon, vikingaktiviteter (plyndring, handel og bosetning), handel, kult og forutsetning for vikingtiden (vikingskip og befolkningsvekst) i sentrum av historikernes fokus.³²⁵ Når kvinnene i det hele tatt nevnes, knyttes de til gården, særlig *innan stokks*. Tanken om at kvinnenes ansvarsområde var *innan stokks* eller den private sfæren, kommer også til syne når kvinnenes rolle i religion redegjøres. I tillegg til dikotomiene inn/ut og privat/offentlig mener jeg at tanken om opp/ned, det vil si menn underordnet kvinner, også står sentralt i oversiktsverkene. Når det gjelder valg av tema, finnes det også et fast mønster. Det som fokuseres ved kvinnenes liv, er arbeidsdelingen, kvinnenes stilling og deres rolle i religion.

Arbeidsdelingen er et tema historikerne fokuserer særlig på når forholdet i vikingtidssamfunnet redegjøres. Alle historikerne (unntatt Holmsen og Andersen som ikke skriver om dette tema) mener at det fantes et skille mellom kvinnearbeid og mannsarbeid; kvinnene hadde ansvar for innendørsarbeid som for eksempel matlaging, barnestell, husstell og tekstilarbeid, mens mennenes arbeid var utendørs. Øye påpeker i denne forbindelsen at det finnes andre måter å skille arbeidsområder på, det vil si andre faktorer enn kjønn må betraktes når det gjelder arbeidsdelingen. Hun mener at arbeidsdelingen hang sammen med størrelsen av gården og husholdet, og at faktorer som alder, livsfase og sosial status også påvirket hvordan arbeider ble delt.³²⁶ Sigurðsson fremstiller at arbeidsoppgaver varierer etter gårdens størrelse, selv om kjønnsrollefordelingen står sentralt.³²⁷ Jeg ser at Øyes poeng belyser at de fleste historikerne betrakter kvinner som *husfruer*, og variasjoner i alder og sosial status blant kvinnene i de fleste tilfellene får lite oppmerksomhet. I tillegg står den vertikale oppdelingen av samfunnet i inn(kvinne) og ut(mann) så sterkt festet i fremstillingsmåten at den horisontale

³²⁴ Løkka 2014: 22-23.

³²⁵ Når jeg skriver «historikerne» og «oversiktsverkene/bøkene» i dette kapitlet, menes det de historikerne og de oversiktsverkene jeg har valgt ut.

³²⁶ Øye 1999: 40-43.

³²⁷ Sigurðsson 2011: 28.

oppdelingen tvers kjønnsrollefordelingen ikke får oppmerksomhet siden den trolig ikke passer inn i fremstillingsrammen.

Fremstilling av arbeidsdelingen kombineres vanligvis med fremstilling av kvinnenes og mennenes sosiale status. Når det gjelder sosial status generelt i vikingtidssamfunnet, er den vanligste historikernes oppfatning det tredelte hierarki: Høvdinger på toppen, bønder i midten og trelles i bunnen. Hvor og i hvilken måte kvinnene befinner seg i dette hierarkiet, er ikke presisert i oversiktsverkene. Det virker slik at historikerne overlater dette til leserne å anta at kvinnene også tilhørte dette hierarkiet. Moseng m.fl. forklarer at det var farens eller ektemannens status som avgjorde kvinnenes sosiale status. Ettersom kvinnene ikke hadde politiske rettigheter, mener Moseng m.fl. at de selv ikke hadde del i sosial status.³²⁸

Det finnes nyanseforskjell mellom historikernes meninger når det gjelder kvinnenes stilling i forhold til mennenes. Moseng m.fl. mener at kvinnenes status syntes å ha vært høy.³²⁹ Krag mener at kvinnenes stilling ikke nødvendigvis var lavere enn mennenes,³³⁰ mens Sigurðsson mener at kvinnenes stilling som regel var lavere enn mennenes.³³¹ Gunnes hevder at det var på grunn av fysisk underlegenhet som gjorde at kvinnene var underordnet av mennene.³³² Det som gjennomsyrrer de fleste fremstillingene, er likevel at kvinnenes og mennenes status ikke var likeverdige fordi kvinnene ikke tok del i politikk og det som skjedde i «den offentlige sfæren». Den offentlige sfæren betyr her mennenes ansvarsområde, spesielt politisk sfære. Dette viser frem at de fleste historikerne mener, med noen variasjoner, at det fantes et klart skille mellom mannsfæren og kvinnesfæren, og at den mannlige, offentlige sfæren sto høyere enn den kvinnelige, private sfæren. Historikeren Ólafía Einarisdóttir kritiserer slik oppfatning av samfunnsoppdeling og mener at oppdelingen av samfunnet i privat/offentlig er basert på moderne tids tankegang og sosiale situasjoner.³³³ Jeg vil si at hun har noe rett i dette. I det moderne samfunnet er skillet mellom det private og det offentlige noenlunde klart, og det finnes en tendens til å mene at det offentlige står høyere enn det private. En slik oppfatning er preget av mannsperspektiv, og jeg mener at det nettopp er denne tankegangen som gjenspeiles i historieskrivningene.

³²⁸ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 43-44.

³²⁹ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 43-44.

³³⁰ Krag 2005: 65-67.

³³¹ Sigurðsson/Riisøy 2011: 27-28.

³³² Gunnes 1994: 295-296.

³³³ Einarisdóttir 2009: 123-124.

Den private sfæren og den offentlige sfæren

Noen av de historikerne nyanserer likevel dette bildet av et klart to-delt samfunn; Moseng m.fl. og Sigurðsson nevner at kvinnene tok over ektemannens plass når han var bortreist, og at det fantes noen overlappinger når det gjaldt arbeidsdelingen.³³⁴ Moseng m.fl. presiserer at det var vanligere at kvinnene overtok mannsarbeid, enn at mennene arbeidet i den kvinnelige sfæren. Grunnen er at det å ta en kvinneverolle innebar kulturelt tabu for menn i vikingtiden.³³⁵ Det som omsider ikke trekkes frem i denne sammenhengen, er kvinnearbeids betydning for forvaltning av gården og samfunnet og kvinnenes deltakelse i politisk sfære. Som jeg har nevnt i kapittel 2, kunne tekstilarbeid være så omfattende at det trengte samarbeid mellom kvinnene og mennene. Kvinnene var dessuten ikke utelukket fra politiske arenaer som tingmøtet og gjestebudet.³³⁶ Øye påpeker dette i forbindelse med redegjørelsen av kvinnes forhold til makt.³³⁷ Gjestebudet var en arena hvor kvinnesfæren og mannsfæren blandes. På gjestebudet var kvinnene til stede ikke bare til å servere mat og drikke, men hadde samtidig mulighet til å blande seg i politikken.³³⁸ Dessuten kunne kvinnes servering av drikke i seg selv innebære politisk og symbolsk betydning.³³⁹ Beskrivelsen av gjestebudets funksjon finnes hos Sigurðsson. Etter hans mening, var gjestebudet et sted hvor vennskap mellom bønder og høvdinger ble etablert og opprettholdt. Vennskap spilte en viktig rolle i et samfunn hvor personlige relasjoner, i stedet for politiske institusjoner, utgjorde en viktig faktor i maktkampen. Sigurðsson skriver at enker og få kvinner i øvre sjikt i samfunnet kunne stifte vennskap.³⁴⁰ Men i hans fremstilling er gjestebudet forbeholdt mennene, og kvinnene er blitt usynliggjort. Hvordan enkene og de fornemme kvinnene forholdt seg til gjestebudet er ikke fortalt.

Hos Øye fremheves det at skillet mellom kvinnesfæren (det private) og mannsfæren (det offentlig) var uklart. Hun mener at nettopp fordi de to sfærene ikke var klart atskilt og personlige relasjoner var et grunnleggende element i samfunnet, fikk kvinnene et handlingsrom og fikk mulighet til å blande seg i politikk. Dette førte samtidig til at kvinnene fikk en viss makt i samfunnet.³⁴¹

³³⁴ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 50. Sigurðsson/Riisøy 2011: 27-28.

³³⁵ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 50. Det at menn tar en kvinneverolle, regnes som *ergi*. Se kap. 2.2.2.

³³⁶ Se 2.3.1. *Arbeids- og rolledeling*.

³³⁷ Øye 1999: 75.

³³⁸ Bagge 1992: 24.

³³⁹ Enright (1996), s. 1-14.

³⁴⁰ Sigurðsson 2011: 35.

³⁴¹ Øye 1999: 74.

Einarsdóttir tar også et oppgjør med historikernes tradisjonelle tankegang, en tankegang som går ut på at kvinnes status generelt var lavere enn mennenes ettersom kvinnene var knyttet til den private sfæren/*innan stokks*. Einarsdóttir påpeker: «Man kan knapt tenke seg så mange mennesker med større makt den gang enn matmoren på en gård.»³⁴² Dette dreier seg om kvinnes ansvar for maten. Øye mener også at kvinnes kontroll over mat og ressurser i husholdet ga grunnlag for deres makt og innflytelse.³⁴³ Når historikerne skriver at det å lage, lagre og sevre mat er kvinnes arbeid, nevner de som regel ikke hvilken betydning slikt arbeid hadde i vikingtidssamfunnet. Sigurðsson er den eneste som skriver at i forbindelse med landnåmet på Island var lagring av maten gjennom vintermånedene kvinnes viktige oppgaver i nye omstendigheter.³⁴⁴ Men jeg vil mene at lagring av maten alltid kunne være en viktig oppgave i vikingtiden. I sagaene finnes det beretninger om dårlige avlinger og uår, og ut fra dette kan jeg godt tenke meg at det å skaffe seg mat, ikke alltid var uproblematisk i vikingtidssamfunnet. Dette henger, etter min mening, sammen med kvinnes status på gården. Jeg antar at i motsetning til dagens samfunn hadde menneskene i vikingtidssamfunnet maten som var akkurat nok til å stille sulten. Slik Einarsdóttir påpeker, kunne det være en lang vei å gå til nabogård, og tilgang til maten var så å si mer begrenset enn situasjonen i dag.³⁴⁵ I tillegg var det kvinnene som bar alle nøklene, og deres nøkkelmakt var ukrenkelig. Man kunne ikke snike seg inn i huset for å få med seg maten. I slike omstendigheter kan jeg tenke meg at det å ha oppsyn med maten kunne utgjøre en stor betydning, og kvinnene dermed kunne ha høy status på gården.

Ære og egging

Æren betydde veldig mye i vikingtidssamfunnet. Gunnes mener æren var den høyeste verdien i det norrøne samfunnet. «Bedre å dø med æren i behold enn å leve med skam» var ikke bare et ordtak, men en realitet i vikingtiden.³⁴⁶ Sigurðsson mener det samme. Dessuten hevder han at æren er noe som ble vunnet gjennom handlinger i det politiske plan. Det var to typer ære; den ene var den personlige æren, og den kunne vinnes uten å utfordre andre. Den andre æren kunne vinnes gjennom konkurranse med andre. Det var særlig de som tilhørte det øvre sjikt i

³⁴² Einarsdóttir 2009: 124.

³⁴³ Øye 1999: 73.

³⁴⁴ Sigurðsson/Riisøy 2011: 54.

³⁴⁵ Einarsdóttir 2009: 124.

³⁴⁶ Gunnes 1994: 176.

samfunnet som hadde ære.³⁴⁷ Når det gjelder kvinnes ære, er et stort diskusjonstema blant historikere om kvinnene hadde ære eller ikke. Sigurðsson mener at kvinnene ikke hadde ære ettersom deres mulighet til å blande seg i politikk ikke var stor, og de ikke dermed kunne vinne ære gjennom sine politiske handlinger.³⁴⁸

I sagaene finnes det likevel noen fortellinger som kan tyde på at kvinnene hadde ære. For eksempel: Når en kvinne fikk en kinnhest av ektemannen, reagerte hun veldig sterkt. Dersom det skjedde tre ganger, kunne hun gå fra ektemannen sin og ta med seg medgiften og brudegaven.³⁴⁹ Dette er, etter min mening, fordi det å bli slått, sannsynligvis ble betraktet som en form for ærekrenkelse. Gunnes skriver at en manns kyss på en pike mot hennes vilje kunne føre til at han ble landsforvist.³⁵⁰ Dette kan også tolkes som at kvinnene hadde ære. Men det trengs likevel grundig forskning for å avgjøre om kvinnene hadde ære eller ikke.

Det som begge partene i denne «kvinneære-diskusjonen» er enige om, er at kvinnene i vikingtiden var *æresvoktere*. Kvinnes oppgave var å egge sin ektemann, sine sønner eller sine mannlige slektninger til hevnaksjon dersom familiens ære ble krenket.³⁵¹ Roberta Frank, professor i språkvitenskap, påpeker at skalden ofte henvender seg til kvinner, og dette tyder på kvinnes myndighet til å vurdere mennenes ære.³⁵² Historikeren Else Mundal refererer til Frank og mener at både kvinnes oppgave om å gjenopprette familiens ære ved egging og deres myndighet til å bedømme menns ære, ga kvinnene grunnlag for makt.³⁵³

Kvinner som egger er kjent motiv i sagaene. Sigurðsson redegjør for at det var både menn og kvinner som egget. Menneskene med lavere status benyttet egging til å blande seg inn i politiske spill.³⁵⁴ I sagaene beskrives det ofte at kvinnes eggende ord har sterk virkning. Hvorfor hadde kvinnes egging så sterk virkning på mennene selv om deres status, ifølge Sigurðsson, var lavere enn mennenes? Jeg mener at Franks forestilling om kvinnes myndighet kan være et svar til dette spørsmålet. Kvinnene vurderte mennenes ære og opprettholdt maskulin standard.³⁵⁵ For mennenes del, var det å motsi eller ignorere *den ærensdommen* nesten umulig dersom de ønsket å beholde æren sin. Dette viser, etter min

³⁴⁷ Sigurðsson 2008:86-87.

³⁴⁸ Sigurðsson 2008:87.

³⁴⁹ *Gulatingsslovi*, s. 75-76. (G54)

³⁵⁰ Gunnes 1994: 297-298

³⁵¹ Sigurðsson 2008: 87.

³⁵² Frank 1990: 75, ff.

³⁵³ Mundal 1994: 8-9.

³⁵⁴ Sigurðsson 2008: 84.

³⁵⁵ Frank 1990: 75.

oppfatning, at kvinnenens indirekte innflytelse på det politiske plan kunne ha store og avgjørende konsekvenser for mennene og hele samfunnet.

Religion

Den faste fremstillingsmodellen om inn/ut eller privat/offentlig gjenkjennes i historikernes fremstilling av kvinnenens rolle i religion. Det som står sentralt i fremstillingene, er at kvinnene hadde en sentral rolle i den gamle religionen, og deres situasjon ble endret på grunn av innføring av kristendommen. Kvinnene spilte i den gamle religionen en viktig rolle særlig i forbindelse med dyrkelsen av fruktbarhetsguder, for eksempel Frøy, Frøya og Njord.

Kvinnenens rolle i den gamle religionen var i samsvar med deres arbeidsområder, det vil si de hadde ansvar for innendørs kulten og for den lokale, nære gudsdyrkelsen. Den offentlige kulten i fellesskapet var mennenes ansvar. Ved innføringen av kristendommen tok mannlig prestestand over gudsdyrkelsen. Dette førte til at religionsutøvelsen ble tatt ut av hjemmesfæren og inn i kirken, videre at religionsutøvelsen ble sterkt maskulinisert.

Kvinnenens stilling i religionen ble svekket, men samtidig fantes det noen elementer ved den nye religionen som appellerte kvinnene.

Historikerne som forteller om kvinnenens rolle i religion, følger som regel denne malen, og det finnes liten forskjell mellom fremstillingene. En (gruppe) som skiller seg ut er Moseng m.fl. De nevner om kvinnelige kultledere, gydjer. Dessuten forklarer de at kristendommens urenhetsforestilling ligger til grunn for at kvinnene ble fratatt alle funksjoner innenfor det kollektive kultlivet ved religionsskiftet.³⁵⁶ Jeg ser at Øye også har fulgt den samme malen, men det som skiller hennes fremstilling fra andre historikernes fremstillinger, er at hun samtidig fokuserer på religionsskiftets påvirkning på hverdagsliv, særlig det som angikk kvinnesfæren. Øye redegjør for at kirken regulerte mat og måltid med forestilling om faste og om ren/uren mat. Dessuten påpeker hun at selv om kristendommen var for alle, kom kvinnenens underordnede stilling til syne i ulike områder på den måten at både innen og utenfor kirken var delt i mannssoner og kvinnesoner.³⁵⁷ Hun mener at kvinnenens ansvar og stilling ble sterkt svekket på grunn av innførelse av kristendommen.

Sammenligner jeg Øyes fremstilling med fremstillingene i oversiktsverkene, legger jeg merke til at forskjellen skyldes hvor forfatteres fokus settes i forbindelse med religionsskiftet.

³⁵⁶ Moseng/Opsahl/Pettersen/Sandmo 2007: 83-85.

³⁵⁷ Øye 1999: 52-54.

Oversiktsverkenes fokus settes først og fremst på den offentlige sfæren og på det som var synlig utenfra. Det som skjedde innenfor dørstokken, *innan stokks*, ble ikke tatt med i fremstillingene. I forhold til Øyes fremstilling, mener jeg at oversiktsverkenes beskrivelser gir generelle og abstrakte bilder av religionsskiftets konsekvenser, særlig når det gjelder enkeltmenneskenes liv. Derimot gir Øyes fremstilling grunnlag for bedre forståelse av hvordan religionsskiftet faktisk hadde forandret menneskenes hverdagsliv, særlig kvinnenens liv, i vikingtiden.

Kvinner i fokus

Inn/ut og privat/offentlig ligger også til grunn for presentasjon av enkelte kvinner. Når det nevnes enkelte kvinner, mener jeg at det stort sett er kvinner i mannsfæren som får mest oppmerksomheten. I oversiktsverkene står kvinnene som gjorde seg gjeldende i den mannsdominerte sfæren, det vil si *sterke kvinner*, sentralt når historikerne gir forholdsvis detaljerte beskrivelser av vikingtidskvinnene. Men det er veldig sjelden at historikerne fokuserer på enkelte kvinner.

Det finnes et fast mønster når kvinnene nevnes ved navn. Når kvinnenavn nevnes, er det vanligvis i forbindelse med enten presentasjoner av slekt-matrise av konger, jarler og stormenn eller skildringer av ekteskapsallianse mellom mektige menn/ætter. Det som ikke er fremstilt i denne sammenhengen, er hvilken rolle kvinnene hadde i ekteskapsallianse. Øye, Orning og Sigurðsson påpeker at ekteskapsallianse var et viktig politisk middel i vikingtiden.³⁵⁸ Kongene, jarlene og stormenn brukte ekteskapsalliansen veldig ofte for å sikre seg og forsterke politisk makt. Når det nevnes om ekteskapsalliansen i oversiktsverkene, beskrives kvinnene vanligvis bare som et navn og en passiv brikke i spillet. Hvilken rolle kvinnene spilte i inngåelsen av ekteskapsalliansen, er ikke tatt med i fremstillingene. Øye har heller ikke fokusert på dette.

Ekteskapsalliansen hadde nemlig en viktig betydning også for kvinnene. For kvinnenens del, betydde giftermålet en mulighet til å forbedre deres stilling eller situasjon. Derfor betydde det å gifte seg *oppover* mye for kvinnene i vikingtiden, og de hadde sterk lyst til å unngå å gifte seg *nedover*, det vil si å gifte seg med mannen som hadde lavere rang enn hennes. I kongesagaene finnes det to eksempler på at en høybåren kvinne nektet å gifte seg med frieren

³⁵⁸ Orning 2011:105-106. Sigurðsson/Riisøy 2011: 74. Øye 1999: 61.

eller mannen som hennes far/bror/onkel hadde valgt, fordi han ikke var fornem nok. Det dreier seg om Astrid Tryggvasdotter og Ragnhild Magnusdotter. Kvinnens avslag førte til et stort politisk problem hos hennes bror/far/onkel³⁵⁹ ettersom ekteskapsalliansen som regel hadde en avgjørende betydning for hans politiske makt. I slike tilfeller blir kvinnene brukt bare som brikker i politikk, men nettopp det at de er en avgjørende brikke i det politiske spillet, gir dem handlingsrom og makt. Dette kan forklares ut fra en teori som heter *principal-agent-teori*: Når en person (principalen) delegerer en oppgave til en annen person (agenten) for å oppnå sin egen profitt, oppstår det problem dersom agenten utfører oppgaven for å fremme agenten sin egen vinning. For å unngå problemet må principalen ta et initiativ, for eksempel ved å gi agenten tilstrekkelig lønn.³⁶⁰ Dersom en kvinne (agenten) nekter å samarbeide med sin bror/far og nekter å gifte seg ut fra sine egne interesser, må han (principalen) finne noe som kan få henne til å samarbeide. Han kan for eksempel gi frieren en høyere rang. Dette vil si at det er kvinnen som har det sterkeste kortet i hånden, og med dette kortet kan hun fremme sine interesser. På grunn av dette sterkeste kortet får hun dermed makt.

Både Ornings og Sigurðssons fokus rettes kun på hva ekteskapsalliansen betydde for mennene. Sigurðsson påpeker i forbindelse med redegjørelse av frilleforhold at det å gifte godt, betydde for kvinnene *karrieremuligheter*,³⁶¹ men kvinnen del i det politiske spillet ved ekteskapsalliansen er utelatt. En grunn kan være at slikt tilfelle hvor kvinnene forsøker å fremme sine interesser, sjelden er omtalt i kongesagaene. Det er tross alt bare to av mange ekteskapsallianser som er beskrevet på den måten i kongesagaene. En annen grunn kan være at historikernes antakelse på at kvinnen personlige interesser ikke angikk den store politikken. Dette kan henge sammen med at tanken om at kvinnene, med noen få unntak, ikke hadde del i politikk, står sterkt hos historikerne.

Når det gjelder antall navngitte kvinner i enkelte oversiktsverker, varierer tallet fra verk til verk. I Krag's *Vikingtiden og rikssamling 800-1130* er ca. 30 kvinnenavn registrert, mens det nevnes noen få kvinner hos Sigurðsson og Moseng m.fl. I de fleste tilfellene er detaljerte beskrivelser av kvinnene utelatt, og deres navn nevnes bare én gang. I tillegg vil jeg si at det også finnes en tendens når det gjelder hvilken gruppe kvinner som ofte nevnes ved navn i historiefremstilling. Det dreier seg om kvinnene i øvre sjikt i vikingtidssamfunnet. Etter min mening henger dette sammen med historikernes valg av kildemateriale, det er først og fremst

³⁵⁹ Her dreier det seg om Astrids bror Olav Tryggvason og Ragnhilds slekt Harald Hardråde.

³⁶⁰ *Principal-agent-teori*: Se f. eks. Shapiro, S. P., 2005. Agency theory. Annual Review of Sociology, Vol.31, s. 263-284.

³⁶¹ Sigurdsson 2008: 81.

kongesagaene de baserer seg på når de skriver om enkelte individer. I kongesagaene møter man mange navngitte kvinner, men de aller fleste er fornemme kvinner som tilhører den øverste delen av det sosiale hierarkiet. Dessuten gir forfatterne av kongesagaene sjelden detaljerte opplysninger om kvinner i vikingtiden. Kongesagaenes bilde av kvinnene i vikingtiden reflekteres dermed i fremstillinger i oversiktsverkene på den måten både at det er navngitte kvinnene som hovedsakelig var i konge-, jarle- eller stormennsslekt som får oppmerksomhet, og at det ikke gis utførlige beskrivelser av dem.

Dersom historikerne har brukt andre typer kilder enn kongesagaene, får vi møte en annen type kvinner enn de fornemme kvinnene i historiefremstilling. For eksempel finner vi navnene til kvinnelige skalder hos Krag og Andersen ettersom de tar skaldekvad i bruk som kildemateriale. Krag har også benyttet runeinnskrifter for å belyse kvinnes status, og i denne forbindelsen nevnes en kvinne ved navn. Hun var sannsynligvis ikke i konge- eller jarleslekt. Islendingesagaene er også brukt som kildemateriale, og Aud den dyptenkte nevnes når det redegjøres for landnåmet på Island. Hun var i verken konge- eller jarleslekt i Norge, men kan likevel regnes å tilhøre øvre sjikt i samfunnet.

Blant de navngitte kvinner er Alfiva og Aud den dyptenkte som blir fremstilt oftest og mest detaljert. Bergljot, dronning Ellisiv, dronning Gunnhild og Åsta nevnes også i flere bøker, men i en mindre grad enn Alfivas og Auds tilfelle. Alfiva nevnes faktisk i alle oversiktsverkene. Grunnen til dette ligger i at hun hadde en politisk rolle og styrte Norge sammen med sønnen sin i en kort periode etter Olav den helliges fall. Hennes makt i politikken antas å ha vært langt større enn tidligere norske dronninger og kom til syne at hun stod bak lovbestemmelsene, såkalt *Alfiva-lovene*. Dessuten var hun, ifølge sagaene, veldig upopulær hos nordmennene, og denne upopulariteten regnes som en av bakgrunner til at Olav den helliges sønn, Magnus den gode, ble hentet til Norge og utropt til konge.³⁶² I den forstand er det ikke så merkelig at hennes navn nevnes i flere bøker om norsk historie. Dessuten ser jeg nærmere på oversiktsverkene, legger jeg merke til at Alfiva beskrives som en aktør i politikk så tidlig som 1930-årene, i Homsens bok. Dette kan, etter min mening, vise at tendensen til å anerkjenne kvinners rolle som aktører finnes allerede på 1930-årene, og denne tendensen fortsetter til i dag.

Skal jeg nevne Aud den dyptenkte, må jeg aller først si at hun er veldig populær hos historikerne. Det er interessant å legge merke til at alle oversiktsbøkene, unntatt Andersens

³⁶² *Magnus den godes saga*, i *Heimskringla*.

bok, på hver sin måte nevner Aud den dyptenkte selv om hun ikke var den mest sentrale figur i norsk historie. Til og med bøkene som ikke særlig fokuserer på individuelle kvinner, Sigurðsson og Moseng m.fl., nevner henne i forbindelse med historien om landnåmet på Island. Et spesielt tilfelle er at Gunnes nevner Aud siden hun var kristen og reiste et kors på sin gård.³⁶³

Grunnen til at alle historikerne nevner henne, kan være at det finnes detaljert beskrivelse av hennes dramatiske liv i *Laksdæla saga*. Jeg kan tenke meg at på grunn av denne saga er hun blitt godt kjent og blitt representant for landnåmskvinner. Samtidig kan det også finnes andre grunner. Det kan ligge noe i hennes navn. Hennes tilnavn *den dyptenkte* er et spesielt navn. Jeg tenker at dette navnet ikke akkurat bærer preg av kvinnelighet, snarere vil jeg si at dette virker som et forholdsvis maskulint navn. Grunnen er at dette så å si *filosofisk* navn minner meg om Njål i *Njåls saga*, som er en klok, allvitende mann. Det å være dyptenkte assosieres, for min del, med klokskap. Om hva historikerne leser i dette navnet, er selvsagt uklart. Men jeg kan godt tenke meg at dette spesielle navn har gitt historikerne en eller annen inspirasjon slik at det førte til hennes popularitet blant historikerne. En annen grunn til Auds popularitet kan være at Aud, ifølge saga, var en handlekraftig, stolt kvinne og skilte seg ut fra andre kvinner. Sigurðsson nevner en annen landnåmskvinne, Åsgerd, og poengterer at ettersom de var enker og ledere for husholdet, hadde de omtrent like rettigheter som mennene hadde.³⁶⁴ Dette vil si at de som enker ikke var *ordinære* kvinner og hadde en særskilt stilling. Med denne spesielle stillingen kunne enkene bevege seg inn i den sfæren der menn hovedsakelig dominerte. Nettopp denne særegenheten kan ha fanget historikernes oppmerksomhet.

Skal jeg se nærmere på tendenser i ulike generasjoner, ser jeg at det legges særlig vekt på kvinner i politikk og makt hos den før-kulturhistoriske generasjonen, Andersen og Holmsen. Både Andersen og Holmsen har veldig lite å fortelle om kvinner i vikingtiden. Ettersom deres oppmerksomhet stort sett er rettet mot politisk og økonomisk utvikling i større historisk sammenheng, nevner de kvinnene som har en rolle i politikk, enten de selv tar del i eller bare brukes som brikker i politiske spill. Alfiva er et eksempel på kvinne i politikk. Både Andersen og Holmsen beskriver henne som en handlende person, ikke som en passiv tilskuer.³⁶⁵ På den samme måten nevner Andersen Bergljot, mens Holmsen nevner Aud den dyptenkte. Ellers forteller både Andersen og Holmsen veldig lite om kvinnene i vikingtiden. Holmsen nevner

³⁶³ Gunnes 1994: 138.

³⁶⁴ Sigurðsson/Riisøy 2011: 54.

³⁶⁵ Andersen 1977: 138, ff. Holmsen 1977: 167, 169.

likevel en gård som het *Møyarstader* i forbindelse med redegjørelsen av det indre landnåmet i Norge. Han hevder at dette gårdsnavn er et bevis på en ung kvinnes deltakelse i det indre landnåmet.³⁶⁶ Jeg vil si at deres fremstilling av kvinner i vikingtiden først og fremst konsentrerer seg om kvinner i mannssfæren. Politikk og nyrydning av gårder var slike områder i vikingtiden.

Tendensen hos den kulturhistorie generasjonen³⁶⁷ er ikke noe særlig annerledes. I tillegg til Alfiva og Aud den dyptenkte finnes det også beskrivelse av *Møystad* (*Møyarstader* hos Holmsen) hos Krag. Han mener at ut fra ulike gårdsnavn kan man konstatere at mange kvinner tok del i det indre landnåmet i Norge.³⁶⁸ Enkene får ofte oppmerksomhet hos historikerne i denne generasjonen og settes i fokus i forbindelse med redegjørelse av kvinnenens rettigheter og stilling i vikingtidssamfunnet. Hvor stor prosent av befolkningen enkene utgjorde, er uklar. Men jeg kan anta at dette dreide seg om ganske stort antall. Hovedmomentet ved enkenes status i vikingtiden er at de hadde større mulighet enn andre kvinnegrupper både økonomisk, samfunnsmessig og politisk. Ifølge Sigurðsson og Moseng m.fl., ligger grunnen til enkenes friere stilling i at enkene nesten var gjort til menn. Derfor fikk de blande seg inn i den mannlige sfæren, selv om det fremdeles fantes noen begrensninger.³⁶⁹

Oppsummering

Historikernes valg av tema henger sammen med at deres eget fokus først og fremst settes på mennene og mannssfæren. I oversiktsverkene jeg har gått gjennom står mennene sentralt i fremstillingene. Fremstilling av vikingtidskvinner utgjør bare en liten del av den hele historieskrivningen. En karakteristikk i historiefremstillinger i disse verkene er at de følger det samme mønstret. Med noen små variasjoner, har historikerne valgt omtrent samme tema, og det gjelder også for fremstilling av vikingtidskvinner. Når historikerne beskriver samfunnet i vikingtiden, blir samfunnet delt i to, den private sfæren/*innan stokks* og den offentlige sfæren/*utan stokks*. Denne oppdelingsmodellen står også sentralt når historikerne redegjør for arbeidsdelingen og kvinnenens/mennenes rolle i religion. Samtidig gjør forestilling om opp/ned, det vil si mennene underordnet kvinnene, seg gjeldende ved siden av inn/ut-modellen. Det er

³⁶⁶ Holmsen 1977: 104.

³⁶⁷ Gunnes er inkludert i denne generasjonen.

³⁶⁸ Krag 2005: 64.

³⁶⁹ Moseng/Opsahl/Petterson/Sandmo 2007: 50-51. Sigurðsson/Riisøy 2011: 35, 54.

grunn til å spørre om slike forestillinger om oppdeling av samfunnet er påvirket av moderne tids oppfatning av samfunnet. Samtidig må det legges til at en fast fremstillingsmodell danner et grunnlag for at kun temaer som er i samsvar med denne modellen som skal tas opp i fremstillingen. Det som ikke passer inn i rammen, blir ekskludert, og dette er en av årsaker at historien om vikingtidskvinnene får så liten oppmerksomhet i historieskrivningen.

Denne faste fremstillingsmalen påvirker også hvordan vikingtidskvinnene skal beskrives. Når historikerne i det hele tatt skriver om kvinnene, fokuserer de stort sett på kvinner som gjorde seg gjeldende i den mannsdominerte sfæren, heller enn alminnelige kvinner. Jeg mener at den faste malen avgrenser hvilket tema historikerne skriver om og i hvilken måte de skriver. Ettersom det er mennenes historie som er i sentrum av fremstillingene, passer bilder av kvinnene som står nært til mannsfæren, *sterke kvinner*, bedre inn i den malen enn de alminnelige kvinnene, og historien om vikingtidskvinnene kan på den måten lettere bli inkorporert i den større sammenhengen. Eller sagt på en annen måte: Slik som feministisk sjargong «Add women and stir!» tilsier, tar historikerne gjerne sitt utgangspunkt i fremstillingen som fokuserer på mennene, og velger deretter historien om kvinnene som passer inn i fremstillingsrammen. Det som ikke er i samsvar med den hoved fremstillingen, blir ikke fanget opp.

Et annet poeng jeg vil trekke frem, er at historikernes fokus bevisst eller ubevisst rettes mot makt/avmakt. Når de gir forholdsvis detaljerte beskrivelser av vikingtidskvinnene i oversiktsverkene, velger de, etter min mening, tilfeller enten hvor kvinnene hadde makt, autoritet, rett eller viktig rolle, eller hvor kvinnene ble fratatt makt eller status de tidligere hadde hatt. Tema som arbeidsdeling og religion er eksempler på dette. Kildesituasjonen er en forutsetning for denne tendensen. Skriftlige kilder, særlig kongesagaene, forteller først og fremst om kvinnene som hadde viss rolle eller makt i det politiske plan. Jeg mener at dette reflekteres i historieskrivning. Enkene blir ofte omtalt i oversiktsverkene, og det er fordi de hadde en særstilling og større autoritet og rettigheter enn andre kvinnegrupper i vikingtiden. Når kvinnes status drøftes, rettes historikernes blikk mot den private sfæren fordi det antas at der kunne de største mulighet til å utøve sin myndighet. Det at historikerne bevisst eller ubevisst fokuserer på makt/avmakt, henger samtidig sammen med at historien om mennene står sentralt i fremstillingen. Historien om mennene i vikingtiden dreier seg stort sett om maktkamp mellom høvdinge, konger, jarler og de utenlandske kongemaktene. Selv om de nyere tids bøker, som Sigurðsson og Orning, ikke er så opptatt av den politiske utviklingen, er maktforholdet mellom ulike grupper menn fremdeles et viktig tema. Dersom historien om

vikingtidskvinnene skal settes inn i mennenes historie, må fremstilling av kvinnene tilpasses. Derfor mener jeg at historikernes fokus kommer til å settes på kvinnenenes forhold til og plass i makt/avmakt.

4.3. Implikasjoner av oversiktsverkene fremstilling – konklusjon

Oversiktsverkene jeg har valgt i denne oppgaven, brukes i dag som pensumlitteratur eller sekundær faglitteratur for studenter, eller vitenskapelig litteratur for historieinteresserte lesere. Det som er viktig å poengtere i denne sammenhengen, er at disse verkene kan komme til å danne en grunnleggende kunnskap som formidles i historieundervisning på skoler på alle nivåer og bidra til utvikling av elevenes og det norske folkets historiebevissthet.³⁷⁰ Derfor kan innholdet i disse verkene spille en avgjørende rolle i hvilke forestillinger om vikingtidskvinnene elevene, studentene og det norske folket kommer til å ha.

Det første inntrykket disse verkene gir, er at de er skrevet av mannlige historikere og handler om mennenes historie i vikingtiden. Til tross for 40 års forskjell mellom Holmsens bok³⁷¹ og Sigurðssons bok, har fremstillingsmåten ikke endret seg så drastisk. Ser man veldig nøye på hvordan historikerne formidler vikingtidshistorie, legger man merke til at det finnes noen små forskjeller. Bøkene før 1990 fokuserer på økonomisk og politisk historie, og fremstilling av kulturell- og sosialhistorie får liten oppmerksomhet. Etter-1990-generasjonen er preget av sosial- og kulturhistorisk orientering, og fokus på kvinnehistorisk fremstilling har også økt. Likevel vil jeg si at hovedtrekkene som står mest sentralt i fremstillingene ikke har endret noe særlig. Dette skyldes at de følger omtrent samme fremstillingsmodell.

Fremstilling av vikingtidskvinner utgjør en så liten del i forhold til mennenes historie at kvinnene er nesten usynlige. Når en gruppe kvinner blir synliggjort, er det fordi denne gruppe kvinner unntaksvis gjorde seg gjeldende i mannssfæren. Leseren av disse verkene kan fort få en tanke om at vikingtiden var en tidsepoke forbeholdt mennene og noen få sterke kvinner. Dessuten er selve begrepet «vikingtiden» kan regnes som kjønnsbestemt. Dette begrepet bærer preg av 1800-tallets nasjonsbyggings ideologi som gikk ut på en nasjon som bygget på en felles fortid. Løkka mener at dette begrepet forbindes med for eksempel krig, plyndring og

³⁷⁰ Historiebevissthet er bevissthet om at fortiden, samtiden og framtiden bindes sammen, og menneskene er en del av denne sammenhengen, det vil si historie. Se kap. 1.4. Historiebruk.

³⁷¹ Det er egentlig 80 års mellomrom. Holmsens bok ble utgitt for første gang i 1939.

sjøreiser, noe som betraktes som barbarisk og maskulin.³⁷² Orning nyanserer dette bildet ved å bruke betegnelsen *tidlig middelalder* i stedet for *vikingtiden*. Men ellers er det vanlig å bruke vikingtiden, og jeg kan tenke meg at denne betegnelsen bidrar til å skape maskulin-preget forutinntatthet hos leserne.

Når det skrives om kvinner i vikingtiden, er det ofte slik at det er bare et lite kapittel eller avsnitt som er brukt til å fortelle om hovedtrekkene ved historien om vikingtidskvinnene. Fremstillinger hos Sigurðsson og Moseng m.fl. kan ses som et forsøk på å inkorporere historien om kvinner i større sammenheng og å gi mer feministisk fremstilling, men fremstillingen av det kvinnelige er fremdeles nedprioritert i forhold til mennenes historie i de fleste sammenhengene. Moseng m.fl. redegjør i tillegg for kjønnsperspektiv og kvinnehistorie, men jeg mener at disse aspektene heller ikke reflekteres så mye i hele fremstillingen.

Jeg vil si at bildet av vikingtidskvinnene i fremstillingene er stereotypisk: På den ene siden er det kvinnene på gården som hadde ansvar for innendørsarbeid. De passer på barn, lager mat og vever. På den andre siden finnes det de sterke kvinner. Dersom det beskrives kvinnene som hadde større mulighet til å hevde seg utenfor husholdet, dreier det seg vanligst om enkene og noen få fornemme kvinner. Jeg kan tenke meg at forestilling om vikingtidskvinnene kommer til å assosieres med et bilde av kvinne med nøkler i beltet og et annet bilde av sterk, stolt kvinne som for eksempel Aud den dyptenkte. Mens mennene opptrer som bønder, høvdinge, krigere, handelsmenn, osv., er kvinner nesten alltid kvinner eller husfruer.³⁷³ Samtidig står forestilling om at mennene hadde høyere status enn kvinnene og underordnet kvinnene sentralt i fremstillingene. Etter min oppfatning, er dette bildet av vikingtidskvinnene historikerne, mannlige historikerne, har sett, oppfattet og ønsket å formidle, og dette er bildet som blir nedfiltrert til elevene, studentene og det norske folket.

Hva historikernes fremstilling formidler, handler likevel ikke bare om historien om vikingtidskvinnene og historikernes syn på dem. Det handler også om forestillinger og kunnskap som er rådene i historikernes samtid. Ifølge feminist standpoint theory, er all kunnskap skapt av de dominerende, det vil si mennene, fordi de dominerende har kontroll over både det politiske, sosiale, økonomiske og kulturelle livet.³⁷⁴ Ut fra denne teorien vil jeg mene at fremstillinger i oversiktsverkene viser frem hva som er mennenes oppfatning av

³⁷² Løkka 2014: 27.

³⁷³ Løkka 2014: 26.

³⁷⁴ Dersom man studerer kunnskaps innhold fra feminist standpoint, kan man oppfatte hvordan samfunnet er konstruert og opprettholdt. Feminist standpoint theory: se kap. 1.4.

vikingtidshistorie i samtiden. Det er denne typen kunnskap som skal formidles og videreføres på skolene. I og med at oversiktsverkene historiefremstillinger følger samme mal, og at det som ikke passer inn i denne malen, fort blir marginalisert, betyr det at mennenes kunnskap om vikingtiden kan komme til å vedbli som den normative kunnskap om enn det ikke skjer endringer i den faste fremstillingsmodellen. Samtidig mener jeg at historikernes fremstillinger kan brukes nettopp til å fastslå at vikingtiden først og fremst var mennenes tidsperiode, og å legitimere dermed hvorfor kvinnehistoriske fremstillinger av vikingtidskvinnene skal marginaliseres. På denne måten synliggjøres mennenes dominerende stilling både i historiefagmiljøet og i samfunnet.

Om mennenes historiefremstillinger som er dominerende i samtiden, blir mottatt og godkjent i allmuen, henger likevel sammen med både hvor stor autoritet formidleren (historikeren eller historieboken) har og om disse forestillingene er samstemt med allmuens holdninger og tankeganger.³⁷⁵ Dersom formidlerens autoritet er sterk, har formidleren større mulighet til å få sin fremstilling akseptert og å nå bredere leserkrets. I denne oppgaven har jeg fokusert på oversiktsverk/pensumlitteratur. Denne typen historiebøker har en særstilling ettersom disse bøkene som regel er ment til å fremstille en grunnleggende og oversiktlig kunnskap i emnet. I den forstand har oversiktsverkene en noenlunde større mulighet til å nå en bred leserkrets enn bøkene som krever mer faglig kompetanse hos leserne. Når det gjelder allmuens idestrømninger og holdninger, er de også sosialt betinget ettersom det er de dominerende (mennene) som danner et grunnlag for allmuens kunnskap. Når allmuen leser historiske oversiktsverker, har de allerede en viss forkunnskap på grunn av tidligere historiebøker, historieundervisning eller andre former av historiebruk som også var konstruert av den dominerende kunnskap i samfunnet. Jeg vil dermed si at sjansen til at oversiktsverkene forestillinger blir akseptert av allmuen, er stor.

Etter min mening, gir oversiktsverkene fremstillinger oss innsikt i hva slags kunnskap og idestrømninger som er normativ og dominerende i samtiden. På samme tid kan disse oversiktsverkene også ha del i å forme den dominerende kunnskapen i samfunnet og tendensen i historiefagmiljøet. Når mannlige historikere skriver om vikingtidshistorie med forestilling om menn som makthavere/de dominerende og kvinner som de undertrykte/de usynlige med noen få unntak av sterke og handlekraftige kvinner, kan man si at slik historieskrivning i en viss grad kan avspeile sosial orden i historiefagmiljøet og samfunnet i

³⁷⁵ Bøe 2006: 23. Kap. 1.4. Historiebruk.

samtiden. På samme tid kan historiefremstillinger brukes nettopp til å forme slik holdning og forestilling i samtiden.

Etterord

Historiebøker handler vanligvis mye om personer, årstall og store og små hendinger i fortiden. Samtidig formidler historiebøker noe annet enn det som skjedde i fortiden: Det gjenspeiler forholdene både i samfunnet og forskningsmiljø i samtiden så vel som forfatterens (historikerens) egne historiesyn, interesser og bakgrunn. Gjennom disse bøkene blir fortellinger om fortiden samt historikernes forestillinger formidlet og kom til å påvirke leseres forståelse av fortiden og samtiden. Det som kommer til uttrykk i historiebøker, er kunnskap som er normativ og dominerende i samtiden. Hva slags kunnskap det dreier seg om, henger sammen med hvem som har overordnende makt i samfunnet. På den måten kan historiebøker uttrykke mer enn bare personer og årstall.

Når jeg fokuserer på de mannlige historikernes fremstillinger av historien om kvinner i vikingtiden, blir deres oppfatning av vikingtiden tydeligere. For dem var vikingtiden først og fremst en mannsdominert tidsepoke. Det var nettopp denne oppfatningen jeg hadde hatt før jeg startet denne oppgaven. I innledningen har jeg nevnt et spørsmål: Hvorfor er det blitt slik (at det skrives så lite om kvinner i vikingtiden i historiebøker)? Jeg håper denne oppgaven har gitt svar på dette spørsmålet.

Kapittel om vikingtidskvinnenes historie i historiefag er langt fra ferdig skrevet, det har snarere nettopp begynt. Det gjenstår mye som skal klargjøres og analyseres. Ulike typer kildemateriale må tas i bruk for å danne et helhetsbilde av kvinnenes liv i vikingtiden. Samtidig mener jeg det må skrives fra ulike innfallsvinkler og med ulike perspektiver. Jeg ønsker at ikke bare kvinnelige historikere, men også mannlige historikere engasjerer seg i dette emnet, og at historien om kvinner i vikingtiden utvides og utvikles videre.

Litteraturliste

Litteratur fra sagatiden

Edda – den eldre Edda og den yngre Edda, overs. I. Mortensson-Egnund (den eldre Edda) og E. Eggen (den yngre Edda). Oslo: Det Norske Samlaget. 2002.

Egilssoga, revidert av M. Heggstad, overs. L. Heggstad. 11.utg. Oslo: Det Norske Samlaget. 2008.

Frostatingslova, overs. J. R. Hagland og J. Sandnes. Norrøne bokverk. Oslo: Det Norske Samlaget. 1994.

Gisle Surssons saga, overs. V. Henriksen. Oslo/Gjøvik: Den Norske Bokklubben. 1988.

Gulatingslovi, overs. K. Robberstad. Norrøne bokverk nr. 33. 4. utg. Oslo: Det Norske Samlaget. 1981.

Heimskringla – Snorre Sturlasons kongesagaer «Stormutgaven», F. Hødnebo, red., overs. A. Holtmark og D. A. Seip. Oslo: J. M. Stenersens Forlag. 2005.

Morkinskinna. Norske kongesoger 1035-1157, overs. K. Flokenes. Stavanger: Dreyer Bok. 2004.

Njálssoga, J. R. Hagland, red., overs. A. Liestøl. 8. utg. Oslo: Det Norske Samlaget. 2008.

Sigmund Brestessons saga, overs. R. Grieg, utgitt i H. Lie, red., *Islandske ættesagaer*, 3. bind. Oslo: Aschehoug. 1953.

Soga om Eirik Raude, overs. I. Eskeland. Norrøne bokverk nr. 2. 3. utg. Oslo: Det Norske Samlaget. 1976.

Soga um Jomsvikingane, overs. A. Joleik. Norrøne bokverk nr. 9. 2.utg. Oslo: Det Norske Samlaget. 1931.

Soga om laksdølane, overs. B. Fidjestøl. Norrøne bokverk. 5. utg. Oslo: Det Norske Samlaget. 2. opplaget 2002.

Ynglingesaga. I: Snorre Sturlasons kongesagaer «Stormutgaven», F. Hødnebo, red., overs. A. Holtmark og D. A. Seip. Oslo: J. M. Stenersens Forlag. 2005.

Vitenskapelig litteratur

- Andersen, P. S., 1977. *Samlingen av Norge og kristningen av landet: 800-1130*. I: K. Mykland, A. Holmsen, A. Kaartvedt, J. A. Seip og M. Skodvin, red. *Handbok i Norges historie*. Bind 2. Bergen/Oslo/Tromsø: Universitetsforlaget.
- Bagge, S., 1992. Mann og kvinne i Heimskringla. I: B. J. Sellevold, E. Mundal og G. Steinsland, red. *Fokus på kvinner i middelalderkilder. Rapport fra symposiet «Kilder til kvinnehistoriske studier i nordisk middelalder,» Isegran, september 1990*. Skara: Viktoria Bokförlag, s.8-31.
- Bagge, S., 2001. Erik Gunnes. I: J. G. Arntzen, K. Helle, o.fl., red. *Norsk biografisk leksikon*. Bind 3: Escholt – Halvdan. Oslo: Kunnskapsforlaget, s. 437-438.
- Blom, I., 1977. Kvinnehistorie som forskningsområde. I: I. Blom og G. Hagemann, red. *Kvinner selv... Sju bidrag til norsk kvinnehistorie*. Oslo: Aschehoug.
- Blom, I., 1994. *Det er forskjell på folk – nå som før. Om kjønn og andre kriterier for sosial differensiering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Blom, I. og Sogner S., red. 1999. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Bøe, J. B., 2006. *Å lese fortiden. Historiebruk og historiedidaktikk*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Christensen, A. E., Ingstad A. S. og Myhre B., 1992. *Osebergdronningens grav: vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*. Oslo: Schibsteds Forlag.
- Clover, C. J., 1988. The politics of scarcity: Notes on the sex ratio in early Scandinavia. *Scandinavian Studies* 60, no. 1, s. 147-188.
- Dahl, O., 1990. *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*. 4. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Einarsdóttir, Ó., 2009. *Vår norrøne fortid. Utvalgte artikler om tidlig nordisk historie*. Overs. E. Eikill. Stavanger: Saga Bok.
- Enright, M. J., 1996. *Lady with a mead cup. Ritual, prophecy and lordship in the European warband from La Tène to the Viking Age*. Dublin: Four Courts Press.

Frank, R., 1990. Why skalds address women. I: Internasjonal Saga Conference 7 1988 Spoleto, red. *Poetry in the Scandinavian Middle Ages. Atti del 12 Congresso Internazionale di Studi sull'alto medioevo*. Spoleto: Centro italiano di studi sull'alto Medioevo, s. 67-83.

Furre, B., 2006. *Norsk historie 1914-2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse til framtidstvil*. 3. opplaget. Oslo: Det Norske Samlaget.

Gunnes, E., 1994. *Rikssamling og kristning 800-1177*. I: K. Mykland, red. *Norges historie*. Bind 2. 7. opplaget. Oslo: Cappelen.

Harding, S., 2004a. Introduction: Standpoint theory as a site of political, philosophic, and scientific debate. I: S. Harding, red. *The feminist standpoint theory reader. Intellectual and political controversies*. New York/London: Routledge, s. 1-20.

Harding, S., 2004b. Rethinking standpoint epistemology: What is “strong objectivity”? I: S. Harding, red. *The feminist standpoint theory reader. Intellectual and political controversies*. New York/London: Routledge, s. 127-140.

Heide, E., 2001. Kvinner som gjer menn til kvinner i Laxdœla saga. *Nordlit*, nr. 9, s. 79-96.

Helgadóttir, G.P., 1985. Kvinner og legekunst i den norrøne litteraturen. I: *Kvinnearbeid i Norden fra vikingtiden til reformasjonen. Foredrag fra et nordisk kvinnehistorisk seminar i Bergen 3 -7 august 1983*. Bergen, s. 17-29.

Helle, K., 2001a. *Gulatinget og Gulatingslova*. Leikanger: Skald.

Helle, K., 2001b. Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken. I: J. R. Hagland og S. Suphellen, red. *Leiv Eriksson, Helge Ingstad og Vinland: kjelder og tradisjonar: innlegg ved eit seminar i regi av Det kongelige norske videnskabers selskab 13-14 oktober 2000*. Trondheim: Tapir, s. 13-37.

Holmsen, A., 1939. *Norges historie. Bind 1: Fra de eldste tider til 1660* [online]. I: S. Steen, red. *Norges historie*. Bind 1. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. Tilgjengelig fra: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2006082900025 [Hentet 6. februar 2015].

Holmsen, A., 1949. *Norges historie. Bind 1: Fra de eldste tider til 1660* [online]. I: S. Steen, red. *Norges historie*. Bind 1, 2. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. Tilgjengelig fra: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008042804022 [Hentet 8. februar 2015].

- Holmsen, A., 1961. *Norges historie. Fra de eldste tider til 1660* [online]. I: S. Steen, red. *Norges historie*. Bind 1, 3. utg. Oslo/Bergen: Universitetsforlaget. Tilgjengelig fra: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008051604138 [Hentet 8. februar 2015].
- Holmsen, A., 1977. *Norges historie. Fra de eldste tider til 1660* [online]. I: S. Steen, red. *Norges historie*. Bind 1, 4. utg. Oslo/Bergen: Universitetsforlaget. Tilgjengelig fra: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2006082500029 [Hentet 6. februar 2015].
- Jesch, J., 2001. *Women in the Viking Age*. 3.utg. Woodbridge: The Boydell Press.
- Jochens, J., 1995. *Women in Old Norse Society*. Itacha/New York: Cornell University Press.
- Jochens, J., 1996. *Old Norse images of women*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Kjeldstadli, K., 1999. *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Krag, C., 2000. *Norges historie. Fram til 1319*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Krag, C., 2005. *Vikingtid og rikssamling: 800-1130*. I: K. Helle, K. Kjeldstadli, E. Lange og S. Sogner, red. *Aschehougs Norgeshistorie*. Bind 2. Oslo: Aschehoug.
- Løkka, N., 2014. Vikingtidskvinnen i ettertidens lys. I: N. L. Coleman og N. Løkka, red. *Kvinner i vikingtid. Vikingatidens kvinner*. Oslo: Spartacus Forlag/Scandinavian Academic Press, s. 11-37.
- Moseng, O. G., Opsahl E., Pettersen G. I. og Sandmo E., 2007. *Norsk historie I. 750-1537*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mundal, E., 1992. Gjennom diktinga til røyndomen bakanfor. I: B. J. Sellevold, E. Mundal og G. Steinsland, red. *Fokus på kvinner i middelalderkilder. Rapport fra symposiet «Kilder til kvinnehistoriske studier i nordisk middelalder,» Isegran, september1990*. Skara: Viktoria Bokförlag, s. 69-84.
- Mundal, E., 1994. The position of women in Old Norse society and the basis for their power. *NORA*, no. 1, s. 3-11.

- Myhre, B., 1993. The beginning of the Viking Age – some current archaeological problems. I: A. Faulkes og R. Perkins, red. *Viking revaluations. Viking Society Centenary Symposium, 14-15 May 1992*. London: Viking Society for Northern Research, s. 182-204.
- Myhre, J. E., 2009. *Mange veier til historien. Om historiefagets og historikernes historie*. Tid og Tanke nr. 14. Oslo: Unipub.
- Orning, H. J., 2011. *Norvegr. Norges historie. Bind 1: Frem til 1400*. Oslo: Aschehoug.
- Redaksjonen av *Aschehougs Norgeshistorie* (K. Helle, K. Kjeldstadli, E. Lange og S. Sogner), 1994. En ny norgeshistorie. I: A. Lillehammer, *Fra jeger til bonde – inntil 800 e.Kr.*, bind 1 i serien *Aschehougs Norgeshistorie*, s. 6-8.
- Røthe, G., 2010. *I Odins tid. Norrøn religion i fornaldersagaene*. Stavanger: Saga Bok.
- Sandnes, J., 2001. Andreas Holmsen. I: J. G. Arntzen og K. Helle, o.fl., red. *Norsk biografisk leksikon*. Bind 4: Halvorsen – Ibsen. Oslo: Kunnskapsforlaget, s. 350-351.
- Sanmark, A., 2014. Women at the Thing. I: N. L. Coleman og N. Løkka, red. *Kvinner i vikingtid. Vikingatidens kvinner*. Oslo: Spartacus Forlag/Scandinavian Academic Press, s. 89-105.
- Shapiro, S. P., 2005. Agency theory. *Annual Review of Sociology*, Vol.31, s. 263-284.
- Sigurðsson, J. V., 2006. *Norsk historie 800-1300. Frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*. 2. opplaget. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Sigurðsson, J. V., 2008. *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo: Pax Forlag.
- Sigurðsson, J. V. og Riisøy A. I., 2011. *Norsk historie 800-1536. Frå krigerske bønder til lydige undersåttar*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Steinsland, G. og Sørensen P. M., 1990. *Før kristendommen. Digtning og livssyn i vikingetiden*. Copenhagen: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- Steinsland, G., 2005. *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. Oslo: Pax Forlag.
- Steinsland, G., 2012. *Mytene som skapte Norge. Myter og makt fra vikingtid til middelalder*. Oslo: Pax Forlag.

Steinsland, G., 2014. En kvinne velger gudsbilde. I: N. L. Coleman og N. Løkka, red. *Kvinner i vikingtid. Vikingtidens kvinner*. Oslo: Spartacus Forlag/Scandinavian Academic Press, s. 149-165.

Særheim, I., 1985. *Stadnamn fortel historie: om namngjeving, namnebruk og opplysningar i stadnamn*. Stavanger/Oslo/Bergen/Tromsø: Universitetsforlaget.

Sørensen, P. M., 1977. *Saga og samfund. En indføring i old-islandsk litteratur*. København: Berlingske Forlag.

Titlestad, T., 2008. *Viking Norway. Personalities, power and politics*. Stavanger: Saga Bok.

Titlestad, T., 2011. *Norge i vikingtid. Våre historiske og kulturelle røtter*. Stavanger: Saga Bok.

Thomsen, B., 2014. Kvinder og klær. I: N. L. Coleman og N. Løkka, red. *Kvinner i vikingtid. Vikingtidens kvinner*. Oslo: Spartacus Forlag/Scandinavian Academic Press, s. 211-223.

Øye, I., 1999. Kvinner, kjønn og samfunn. Fra vikingtid til reformasjon. I: I. Blom og S. Sogner, red. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, s. 17-82.

Øye, I., 2010. Women in early towns. I: J. Sheehan og D. Ó Corraín, red. *The Viking Age: Ireland and the West. Papers from the proceedings of the Fifteenth Viking Congress, 18-27 August 2005*. Dublin: Four Courts Press, s. 298-308.

Internett-kilde

Haavet, I. E., 2009. Ida Blom. I: *Norsk biografisk leksikon* [online]. Publisert: 13. februar 2009. Tilgjengelig fra: https://nbl.snl.no/Ida_Blom [Hentet 24. april 2015].

Institutt for arkeologi, konservering og historie, UiO. Vitenskapelig ansatte: Hans Jacob Orning [online]. Oslo: Universitetet i Oslo. Tilgjengelig fra: <http://www.hf.uio.no/iakh/personer/vit/hansjac/> [Hentet 21. april 2015].

Stokland, E., 2006. *1571: 80-åring dømt for hor* [online]. Publisert: 7. desember 2006. Oslo: forskning.no. Tilgjengelig fra: <http://forskning.no/sex-historie-juridiske-fag-seksualitet/2008/02/1571-80-aring-domt-hor> [Hentet 24. mars 2015].

Universitetsforlaget. Claus Krag [online]. Oslo: Universitetsforlaget. Tilgjengelig fra:
http://www.universitetsforlaget.no/Bli-forfatter/Vaare-forfattere/Claus_Krag [Hentet 15. mars
2015].